

(โลกอันมืดคือ) ให้เป็นจุดกลางวัน ด้วย
พระศัพตญาณ จุดพระจันทร์ เปล่งรัศมีใน
อุกกุแลง อยู่บนยอดเขาขุคนธร เหมือนดวง
อาทิตย์เปล่งแสงกำจัดกลุ่มแห่งความมืด ทำ
ป่าดอกบัวให้แย้มบานฉะนั้น ประทับนั่งบน
พุทธอาสน์อันมีค่ามากที่ชาวเมืองปลูลาดแล้ว.

ภิกษุสี่โหมปี ปฏิปาฎิยา อุตตโน อุตตโน
ปตฺตาสเน นิสีหิ. รหมนกรวาลิโน ปน
อุปาสกา สทุธาทีคุณสมฺปนฺนา นานา-
วิธชฺชาทีหิ สมลฺกตํ วณฺณคณฺธรสสมฺปนฺนํ
อสทิสํ สุขนิทานํ ทานํ พุทฺธปมฺมุขสฺส
ภิกฺขุสฺมสฺส อทฺสฺ.

ฝ่ายภิกษุสงฆ์ได้นั่งบนอาสนะ ที่ถึงแก่คน ๆ
ตามลำดับ. ส่วนอุบาสกอุบาสิกาชาวเมือง
รัมมนคร ผู้สมบุรณด้วยคุณมีศรัทธาเป็นต้น
ได้พากันถวายอภิสถานอันมีสุขเป็นแดนเกิด
สมบุรณด้วยสี่ กลิ่น และรส ประกอบด้วย
ของควรเคี้ยวนานาชนิดเป็นต้น อย่างเพียงพอ
แด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข.

อด โข โโพธิสตุโต ทสฺพลสฺส
พฺยากรณํ สุตฺวา พุทฺธภาวํ กรตลคตมิว
มณฺณมานโน ปมฺมุทิตททโย สพฺเพสุ
ปฏิกฺกนฺเตสุ สยนา วุญฺจาย "ปารมิโย
วิจินิสฺสามี"ติ ปุปฺผราสิมตฺถเก ปลฺลงฺก
อาภุชิตฺวา นิสีหิ.

ครั้งนั้นแล พระบรมโพธิสัตว์พึง
พยากรณ์ของสมเด็จพระศัพตแล้ว สำคัญ
พุทธภาวะจะอยู่ในฝ่ามือ มีเหตุที่ยับันเทิงแล้ว
เมื่อชนทั้งปวงกลับไปแล้ว ก็ลุกจากที่นอน
คิดว่า "เราจักสั่งสมบารมีทั้งหลาย" ดังนี้
แล้วนั่งคู้บัลลังก์ (ขัดสมาธิ) บนยอดกอง
ดอกไม.

พลตรีนายแพทย์สฤษดิ์วงศ์ วงศ์ถ้วทอง
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวํ นิสินฺเน มหาสฺสฺสฺส-
จกฺกฺวาฬเทวตา สาธุการํ ทตฺวา "ออยฺย
สุเมธดาบส โปราณกโพิธิสฺสฺสฺส ตานํ ปลฺลจฺก
อาภุชิตฺวา "ปารมิโย วิจินิสฺสามิ"ติ
นิสินฺนกาเล ยานิ บุปฺพนิมิตฺตานิ นาม
ปญฺญาชนฺติ, ตานิ สฺพพานิปี อชฺช
ปาตฺตฺตฺตานิ, นิสฺสฺสฺสเยน ทฺวํ พุทฺโธ
ภวิสฺสฺสตี, มยเมตํ ชานาม "ยสฺสฺสฺสฺส
นิมิตฺตานิ ปญฺญาชนฺติ, โส เอกนฺเตเนว
พุทฺโธ ภวิสฺสฺสตี, ตสฺมา ทฺวํ อตฺตโน
วีริยํ ทพฺหํ กตฺวา ปคฺคณฺหา"ติ
โพิธิสฺสฺสฺส ตานํ ปุปฺการาหิ อุตฺตีหิ อภิตฺตฺตฺต
เตน วุตฺตํ :

๑๐. "อิทํ สุตฺวาน วจัน
อสมฺมสฺส มเหสีโน

เมื่อพระมหาสัตว์นั่งแล้วอย่างนี้ เทวดาใน
หมื่นจักรวาลทั้งสิ้น ให้สาธุการชมเชย
พระบรมโพิธิสฺสฺสฺสด้วยคำชมเชย มีประการ
ต่าง ๆ ว่า "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าสุเมธดาบส
ในกาลเมื่อพระบรมโพิธิสฺสฺสฺสทั้งหลายแต่ปาง
ก่อน นั่งคู้บัลลังก์ (ขัดสมาธิ) ด้วยความ
คิดว่า 'เราจักสั่งสมบารมี' ดังนี้ บุปฺพนิมิต
เหล่าใดปรากฏขึ้น, บุปฺพนิมิตเหล่านั้น แม้
ทั้งหมด ก็ปรากฏแล้วในวันนี้, ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย, พวกเรา
ยอมรู้เหตุนี้ว่า 'นิมิตเหล่านั้นปรากฏแก่ผู้ใด,
ผู้นั้น จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียวแน่,
เหตุนี้ ท่านจงระคองความเพียรของตน
ให้มั่นคง.' " เพราะเหตุนี้ พระบรมศาสดา
จึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑๐. "มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ไต่ยินพระ-
คำรัสของสมเด็จพระมเหสีเจ้าผู้ไม่มี

- อาโมทิตา นรมรุ
พุทธพีชงุโร^๑ อัย.
๗๑. อุกกุฏจิสททา วตฺตุนฺติ
อปฺโพเฏนฺติ หสฺสนฺติ จ
กตฺตชฺลี นมสฺสนฺติ
ทสฺสทสฺสี สทเวกา.
๗๒. ยทิมสฺส โลกนาถสฺส
วิรัชฺฉิสฺสาม สาสฺนํ
อนาคตมฺหิ อทฺธานเ
เหสฺสาม สมฺมุขา อิมํ.
๗๓. ยถา มนุสฺสา นที ตฺรณฺตา
ปฏิตฺตํ วิรัชฺฉิย
เหฏฺฐาตฺตํ^๒ คเหตุวาน
อุตฺตรนฺติ มหานที.
- บุคคลเสมอเหมือนนี้ ต่างมีใจบังเหิง
ว่า สุธเมธคาบสนี้เป็นทั้งพระพีชและ
พระหนอแห่งพระพุทธเจ้า.
๗๑. เสียงโหระองต้อนรับเป็นไปอยู่ โลก-
ธาตุมั่นหนึ่ง พรอมควยเหล่าเทวดา
ปรบมือและราเริง ประนมอัญชลี
นมัสการอยู่. (กล่าวกันว่า)
๗๒. ฉิวา พวกเราจักปลาตพระศาสนา
(คือพระธรรม)ของสมเด็จพระบรม-
โลกนาถพระองค์นี้ไซ้ พวกเราก็จัก
เกิดพรอมหน้ากันในศาสนาของพระ-
หนอพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ในอนาคต
อันนานไกล.
๗๓. มนุษย์ทั้งหลายเมื่อจะข้ามแม่น้ำ หาก
ปลาตหาขามเฉพาจะหนา ก็จะได้เอา
หาขามข้างไต (คือทำถัดไป) ยอม
ข้ามแม่น้ำใหญ่ไคฉั้นไค.

^๑ ฉ. พุทธพีช กิร อัย. ^๒ ก. เหฏฐาตฺตํ.

นิทานในท้องเรื่อง ๒. พรรณากถาว่าด้วยความปรารถนาของพระสุเมธดาบส ๔๕๓

๑๔. เอวเมว มยํ สพุเพ
ยที มุญจามิมํ ชินํ
อนาคตมฺหิ อทุธานเ
เหสุสาม สมฺมุขาน อิมํ.

๑๕. ทีปงฺกโร โลกวิฑู
อาหุคฺฉินํ ปฏิกุกฺโก
มม กมฺมํ ปกิตฺเตตฺตวา
ทกฺขิณฺ^๑ ปาทมฺพุทฺธริ.

๑๖. เย ตตฺถาสฺ^๒ ชินปฺตฺตา
สพุเพ^๓ ปทกฺขิณมกฺสุ มํ
เทวา มนุสฺสา อสุรา จ^๔
อภิวาเทตฺวาน ปกุกฺมํ.

๑๔. พวกเราทั้งหมด หากสิ้นพระชินเจ้า
พระองค์นี้แล้ว ในอนาคตอันนานไกล
พวกเราก็จักเกิดพร้อมหน้ากัน ใน
คำสนาของพระหนอพระพุทธเจ้าพระ
องค์นี้ (และบรรลุมรรคผล) ได้
ฉันทัน.

๑๕. สมเด็จพระที่บังกร ผู้ทรงรู้แจ้งโลก
ทรงเป็นผู้สมควรรับเครื่องบูชาทั้ง
หลาย ทรงประกาศกรรมของเรา
ตถาคตแล้ว ทรงยกขึ้นซึ่งพระบาท
เบื้องขวา.

๑๖. พระชินบุตรเหล่าใด อยู่แล้ว ณ ที่นั้น
พระชินบุตรเหล่านั้น ไต่กระทำประ
ทักขิณเราตถาคต เหล่าเทวดา มนุษย์
และอสุรทั้งหลาย พวกนั้นอภิวาท เรา
ตถาคตแล้วหลีกไป.

^๑ ก. ทกฺขิณปาทมฺพุทฺธริ.

^๒ ก. ตตฺถ อาสฺ.

^๓ ฉ. สพุเพติ ปาโร นตฺถิ.

^๔ ก. ยกฺขาน.

๑๑. ทสฺสนํ เม อติกุณฺเต
 สสฺเม โลกนายเก
 สยนา วุฏฺจหิตฺวาน
 ปลฺลงกํ อากุชี ตทา.

๑๒. สฺเชน สฺขีโต โหมิ
 ปาโมชฺเชน ปโมทิตो
 ปิตฺติยา จ อภิสฺสนฺโน
 ปลฺลงกํ อากุชี ตทา.

๑๓. ปลฺลงฺเกน นิสฺสิตฺวา
 เอวํ จินฺเตสฺหิ^๑ ตทา
 วสฺสีกุโต อหํ ฌาเน
 อภิญญาสุ ปารมฺมิ คโต^๒.

๑๔. สหสฺสียมฺหิ โลกมฺหิ
 อิสฺโย นตฺถิ เม สมา
 อสโม อิทฺธิธฺมฺเมสุ
 อลภี อีหิสฺสํ สฺขิ.

๑๑. ครั่งนั้น เมื่อพระผู้มพระภาคเจ้า
 ผู้เป็นพระบรมโลกนายก พร้อมทวย
 พระสงฆ์ ลับสายตาของเราตภาค
 ไปแล้ว เราตภาคจึงลุกขึ้นจาก
 ที่นอน แล้วกুবัลลังก์ (นั่งขัดสมาธิ).

๑๒. ครั่งนั้น เราตภาคเป็นผู้ถึงความ
 สำราญใจ ทวยความสุข เบิกบานใจ
 ด้วยความปราโมทย์ และเอิบอิม
 ด้วยปิติ กুবัลลังก์ (นั่งขัดสมาธิ).

๑๓. ในกาลครั้งนั้น เราตภาคที่นั่งขัดสมาธิ
 แล้วคิดอย่างนี้ว่า เรามีความ
 เชี่ยวชาญในฌาน ถึงแล้วซึ่งความ
 เป็นผู้ยิ่งใหญ่ในอภิญญาทั้งหลาย.

๑๔. พวกฤาษีในโลกธาตุหนึ่งหนึ่ง จะเสมอ
 เราหาไม่มี เราเป็นผู้ไม่มีบุคคล
 เสมอในอิทธิธรรม (คืออิทธิฤทธิ์)
 จึงได้รับความสุขเช่นนี้.

^๑ ก. จินฺเตสฺหิ.

^๒ ก. อภิญญาปารมิงฺคโต.

๘๑. ปลุลุงกาภุชเน มยหิ
ทสสทสสาธิวาสีโน.
มหานาทั ปวตุเตสุ
ธูว์ พุทุโธ ภวิสฺสลิ.

๘๒. ยา บุปุเพ โพิธิสฺตฺตานิ
ปลุลุงกฺวรมากุเช
นิมิตฺตานิ ปทิสฺสนฺติ
ตานิ อชฺช ปทิสฺสเร.

๘๓. ลีตฺถ พุยาปคตฺ ๑ โหติ
อุณฺหฺญจ อุปสมฺมตฺติ
ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ
ธูว์ พุทุโธ ภวิสฺสลิ.

๘๔. ทสสทสฺสี โลกธาตุ
นิสฺสทฺทา โหนฺติ นีรากุลา
ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ
ธูว์ พุทุโธ ภวิสฺสลิ.

๘๑. ในกาลเมื่อเราคู้บัลลังก์ บรรดา
ท้าวมหาพรหมชั้นสุทธาวาสผู้อยู่
ในหมื่นโลกธาตุ ยังการบั่นลื้อลั่นให้
เป็นไปแล้วว่าท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่.

๘๒. ในการคู้บัลลังก์อันประเสริฐ (นี้)
นิमितเหล่าใดปรากฏแล้วแก่พระบรม-
โพิธิสต์ทั้งหลายในกาลก่อน นิมิต
เหล่านั้น ก็ปรากฏในวันนี้.

๘๓. ความหนาวปราศไปแล้ว และความ
ร้อนก็สงบระงับไป นิมิตเหล่านั้น
ก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่.

๘๔. ทั้งหมื่นโลกธาตุเจียบเสียงไม่โกลาหล
วุ่นวาย นิมิตเหล่านั้นก็ปรากฏในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๑ ก. พุยาปคต.

๘๕. มหาวาตา น วายนุติ
 น สนฺทนุติ สวณฺติโย
 ตานิ อชฺช ปทีสุสนฺติ
 จูวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๘๖. ถลชา ทกชา^๑ ปุปฺผา
 สพฺเพ ปุปฺผนฺติ ตาวเท
 เตปชฺช ปุปฺผิตา สพฺเพ
 จูวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๘๗. ลตา วา ยทิวา รุกฺษา
 ผลภารา โหนฺติ^๒ ตาวเท
 เตปชฺช ผลิตา สพฺเพ
 จูวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๘๘. อากาสฺมฺจ จ ภูมฺมฺจ^๓
 รตนา โชตนฺติ ตาวเท
 เตปชฺช รตนา โชตนฺติ^๔
 จูวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๘๕. ลมใหญ่คือพายุกึ่งหลายก็ไม่พัด แม่น้ำ
 กึ่งหลายก็หยุดนิ่งไม่ไหล นิมิตเหล่านี้
 นั้นก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
 พุทธเจ้าแน่.

๘๖. ดอกไม้ทั้งหลายที่ที่เกิดบนบกและใน
 น้ำทั้งหมดบานแล้วทันทีในขณะนั้น แม้
 ดอกไม้เหล่านั้นทั้งหมด ก็บานแล้วใน
 วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทฺธเจ้าแน่.

๘๗. เครื่องเถาก็ดี ต้นไม้ทั้งหลายก็ดี ออก
 ผลแล้วทันที ในขณะนั้น เครื่องเถา
 และต้นไม้เหล่านั้นทั้งหมดก็ออกผล
 แล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทฺธเจ้า
 แน่.

๘๘. รัตนะทั้งหลาย ทั้งที่อยู่ในอากาศและ
 ที่อยู่บนพื้นดิน ส่องแสงสว่างโชติช่วง
 ทันทีในขณะนั้น รัตนะเหล่านั้นก็
 ส่องแสงสว่างโชติช่วงขึ้นในวันนี้ ท่าน
 จักเป็นพระพุทฺธเจ้าแน่.

^๑ ก. ชลชา. ^๒ โป. ผลํ ธาเรนฺติ.

^๓ ฉ. ภูมฺจ. ^๔ โป. ตานิปชฺช วิโรจนฺติ.

๘๘. มานุสสุกา^๑ จ ทิพพา จ
 ตริยา วชชนฺติ ทาวเท
 เตปชฺชโภ อภิวรฺนติ
 จฺวั พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๘๙. วิจิตฺตปฺปมา คคณา
 อภิวรฺสนฺติ ทาวเท
 เตปิ อชฺช ปวรฺสนฺติ^๒
 จฺวั พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๙๐. มหาสมฺมุทโท อากุชฺติ
 ทสฺสทสฺสี ปกมฺปติ
 เตปชฺชโภ อภิวรฺนติ
 จฺวั พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๙๑. นิริเยปิ ทสฺสทสฺเส^๓
 อคฺคิ นินฺพฺนฺติ ทาวเท
 เตปชฺช นินฺพฺตฺตา อคฺคิ
 จฺวั พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๘๘. เครื่องดนตรีทั้งหลาย ทั้งของมนุษย์
 และของเทวดา ประโคมขึ้นเองใน
 ทันที ในขณะที่ เครื่องดนตรีทั้งสอง
 ชนิดแม่เหล่านั้น ก็ตั้งมั่นขึ้นในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๘๙. ดอกไม้มากหลาย อันมีสีวิจิตรงดงาม
 ตกลงมาจากกลางอากาศทันทีในขณะที่
 ดอกไม้แม่เหล่านั้นก็ไต่ตกลงมาในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๙๐. มหาสมุทรยอมน้ำป่วน หมั่นโลกธาตุ
 หวั่นไหว (ในขณะที่) มหาสมุทรและ
 หมั่นโลกธาตุทั้งสองแม่เหล่านั้น ก็
 ครันครันอยู่ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
 พุทธเจ้าแน่.

๙๑. ไฟแม่ในนรกหลายหมื่นขุม ดับแล้ว
 ทันทีในขณะที่ ไฟแม่เหล่านั้นก็ดับ
 แล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
 แน่.

^๑ ก. มานุสสุลิกา. ^๒ ก. ปทิสฺสนฺติ.

^๓ ก. นิริเย ทสฺสทสฺสา.

๔๓. วิมโล โหติ สุริโย

สพฺพา ทิสฺสนฺติ ตารกา

เตปิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๔๓. ดวงอาทิตย์ปราศจากมลทิน เห็นดวงดาวทั้งหมดในกลางวัน (ในขณะนั้น) ดวงดาวแม่เหล่านั้น เห็นได้ในกลางวันในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๔๔. อโนวฏฺเฐน^๑ อุกกั

มหิยา อุกฺกิชฺชิตฺวา เท

ตมฺปชฺชุกฺกิชฺชิตฺวา มหิยา

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๔๔. น้ำพุ่งขึ้นแล้วจากแผ่นดินทันที ในขณะนั้น ในเวลาที่ฝนมิได้ตก แม่น้ำนั้นก็พุ่งขึ้นจากแผ่นดินในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๔๕. ตาราคณฺวา วิโรจฺนฺติ

นภฺชตฺตา ตคณมณฺพฺเล

วิสาชา จนฺทิมายุตฺตา

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๔๕. หมุกดาวและดาวนักษัตรทั้งหลาย ส่องแสงจ้าในห้วงกลางหา ดวงจันทร์ประกอบด้วยวิสาขฤกษ์ (ในวันนี้) ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๔๖. พิลาสฺยา ทริสฺยา

นิกฺขมฺนฺติ สกาสฺยา

เตปชฺช อาสฺยา จุฑฺธา

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๔๖. หมูสัตว์ที่อาศัยอยู่ในโพรงในถ้ำ และในชอกเขา (มี งู พังพอน และจระเข้ เป็นต้น) ออกจากที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของตน ๆ (ในขณะนั้น)

^๑ ก. อโนวฏฺเฐน.

๕๑. น โหนฺติ อรตี สตุตฺตานํ
 สนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 เตปชฺช สฺพเพ สนฺตฺตฺตฺต
 ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๕๔. โรคา ตพฺปสมฺมฺนฺติ
 ชฺมจฺฉา จ วินสฺสตี
 ตานี^๑ อชฺช ปทิสฺสฺนฺติ
 ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๕๕. ราโค ตทา ตนฺุ โหติ
 โทโส โมโห วินสฺสตี
 เตปชฺช วิคตา^๒ สฺพเพ
 ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

สัตว์แม่เหล่านั้น ก็ออกจากที่อยู่อาศัย
แล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่.

๕๑. สัตว์ทั้งหลาย ย่อมไม่เคียดฉุนกัน
 ยอมยินดีต่อกันในขณะนั้น สัตว์ทั้งหมด
 แม่เหล่านั้นยินดีพร้อมแล้วในวันนี้ ท่าน
 จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๕๔. โรคทั้งหลายได้สงบระงับไป และ
 ความหิวก็ไต่หายไปในครั้งนี้ ความ
 สงบระงับ และความหายไปแห่งโรค
 และความหิวเหล่านั้น ก็ปรากฏขึ้นใน
 วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๕๕. รากะเบาบางลง โทสะ โมหะ
 ได้สูญสิ้นไปแล้วในครั้งนี้ วันนี้ รากะ
 โทสะและโมหะ แม่เหล่านั้นทั้งหมด
 ก็ปราศไปแล้ว ท่านจักเป็นพระพุท-
 เจ้าแน่.

^๑ ขาดกฏกรกถา. ๑/๓๐. ตานิปชช.

^๒ ม. วิคตา.

๑๐๐. ภยํ ตทา น ภวตี

อชฺชเปตํ ปทิสฺสตี

เตน ลิงฺเคน ชานาม

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๐๑. รโชนุทฺธํสตี อุทฺธํ

อชฺชเปตํ ปทิสฺสตี

เตน ลิงฺเคน ชานาม

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๐๒. อนิฏฺฐคนฺโธ ปกฺกมตี

ทิพฺพคนฺโธ ปวายตี

โสปชฺช วายตี คนฺโธ

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๐๓. สพฺเพ เทวา ปทิสฺสนฺตี

จปยิตฺวา^๑ อรูปิโน

เตปชฺช สพฺเพ ทิสฺสนฺตี

ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๐๐. สิ่งที่น่ากลัว ไม่มีในครั้งนั้น แม่วันนี้

ความไม่มีสิ่งที่น่ากลัวนี้ ก็ปรากฏแล้ว

พวกเขาพเจายอมรู้โดยว่ปรากฏการณ

นั้นว่า ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๑๐๑. ธฺวไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบนในครั้งนั้น ความ

ไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบนแห่งธฺวนี้ ก็ปรากฏ

แล้วแม่วันนี้ พวกเขาพเจายอมรู้โดย

ว่ปรากฏการณนั้นว่า ท่านจักเป็น

พระพุทธเจ้าแน่.

๑๐๒. กลิ่นที่บุคคลไม่ปรารถนา หายไปแล้ว

กลิ่นทิพฺพฟุ้งไปแล้วในครั้งนั้น กลิ่น-

ทิพฺพนั้นก็ได้ฟุ้งไปในวันนี้ ท่านจัก

เป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๑๐๓. เหล่าเทวดาท้งหมดยกเว้นอรุปรหม

ปรากฏแล้วในครั้งนั้น เทวดาท้งหมด

แมเหล่านั้น ก็ปรากฏแล้วในวันนี้

ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

^๑ ก. จเปตฺวา จ.

๑๐๔. ยาวตา นีรยา นาม
สพฺเพ ทิสฺสนฺติ ตาวเท
เตปชฺช สพฺเพ ทิสฺสนฺติ
ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๑๐๕. ภูฏา^๑ กวาภา เสาลา จ
น โหนฺตาวรณา ตทา
อากาสภูตา เตปชฺช
ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ.

๑๐๖. จุติ^๑ จ อุปฺปตฺติ^๑ จ
ชเณ ตสฺมี น วิชฺชติ
ตานิปชฺช ปทิสฺสนฺติ
ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสลิ
^๒อิเม นิมิตฺตา ทิสฺสนฺติ
สมฺโพธตฺถาย ปาณินฺ^๒

๑๐๔. ชี้นชื้อวานรท้งหลายมีประมาณเพียง
ไร นรท้งหมดได้ปรากฏแล้วทันที
ในขณะนั้น นรกแม่เหล่านั้ท้งหมดก็
ปรากฏแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจาแน.

๑๐๕. กำแพง บานประตู และภูเขา ไม่เป็น
เครื่องกีดขวางในครั้งนั้น กำแพง
บานประตู และภูเขาท้งหมด แม่
เหล่านั้ก็ไคกลายเป็นอากาศ (ไม่
อาจปิดกั้นไค) ในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจาแน.

๑๐๖. การจุติ (คือการตาย) และการอุบัติ
(คือการเกิด) ไม่มีแล้วในขณะนั้น
วันนี้ ความไม่มีแห่งจุติ และอุบัติแม่
เหล่านั้ ก็ปรากฏแล้ว ท่านจักเป็น
พระพุทธเจาแน นิมิตเหล่านั้ปรากฏ
เพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้ของสัตว์
ท้งหลาย.

^๑ อี. กุฑทา, ก. ภูฏา.

^{๒-๒} ฉ. อี. อีเม ปาชา น ทิสฺสนฺติ.

๑๐๗. ทฬัหิ ปคฺคณฺห วึริยํ

มา นีวตฺต อภิกฺกม
มยฺมเปตํ วิชานาม
ธูวํ พุทฺโธ ภวึสฺสสี"ติ.

ตตฺถ อิทํ สุตฺวาน วจนฺตี อิทํ
ทีปงฺกรสฺส ภควโต โปธิสฺตตฺส
พฺยากรณวจนํ สุตฺวา. อสมฺสฺสาตี สมฺสฺส
สทิสฺส อภาวโต อสมฺสฺส. ยถาห :

"น เม อจฺริโย อตฺถิ
สทิสฺโส เม น วิชฺชติ
สเทวกสฺมี โลกสฺมี
นตฺถิ เม ปฏฺิปปุคฺคโล"ติ."

๑๐๗. ทานจฺงปรกองความเพียรใหม่้น จง
บากบั่นไปข้างหนา จงอย่าถอยกลับ
แม่พวกข้าพเจ้าทั้งหลาย ก็รู้เหตุนี้ว่า
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่."

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
ไดยินพระดำรัสแล้ว ความว่า ไดยินคำ
พยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์ ของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าที่บังกรณแล้ว. บทว่า ผู้ไม่มีบุคคล
เสมอเหมือน ความว่า ชื่อว่า ผู้ไม่มี
บุคคลเสมอเหมือน เพราะไม่มีบุคคลเสมอ
คือผู้คล้ายคลึง. ดังที่พระบรมศาสดาตรัส
ไว้ว่า :

"อาจารย์ของเราที่ไม่มี ผู้ที่เชื่อกับ
เราก็ไม่มี ผู้ที่เปรียบเสมอเราก็ไม่มี
ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก."

๑ ม. มุ. ๑๒/๓๒๔, ม. ม. ๑๓/๔๖๗,
วิ. มหา. ๔/๑๔, อภ. ก. ๓๗/๓๑๕.

มहेสินติ มหนเต สีลสมาธิ-
ปณฺณากุขนุเช เอสี คเวสีตี มहेสี,
ตสฺส มहेสิน. นรมรุติ นรา จ
อมรา จ, อุกกุญฺจนิตฺเตโส ปนาย,
สพฺเพปิ ทสฺสทสฺสีโลกธาตฺยา นาคสุปณฺณ-
ยกุขาทโยปิ อาโมทิตาว. พฺทฺธพฺพิชงฺกุโร
อยนฺติ อย กิริ พฺทฺธงฺกุโร อุปฺปนฺโนติ
อาโมทิตาติ อตฺโถ.

บพว มहेสิน มีวิเคราะห์ว่า
(พระผู้มีพระภาคเจ้า) มีพระเนมิตกนามว่า
มहेสี เพราะอรรถว่า แสงหาคือ
เสาะหา ซึ่งกองแห่งศีล สมาธิ และปัญญา
อันใหญ่, ของพระมहेสีเจ้าพระองค์นั้น.
บพว นรมรุ แปลว่า มนุษย์และเทวดา
ทั้งหลาย, ก็ปาฐะนี้ เป็นการแสดงไขสัจ
ชั้นอุกฤษฏ์, ถึงแม่อมมนุษย์ทั้งหลาย มีนาค
ครุฑ และยักษ์เป็นต้น ในหมื่นโลกธาตุแม่มห
หมด ก็มีใจบังเหิงแล้วแล. บพวพระคำภาว่า
สุเมธคาบสน เป็นพระพิช และพระหนอแห่ง
พระพุทฺธเจ้า ความว่า (มนุษย์และเทวดา)
มีใจบังเหิงแล้ววว่า ไคยินว่า สุเมธคาบสน
เป็นพระหนอพระพุทฺธเจ้าอุบัติแล้ว.

อุกกุญฺจิสททาติ อุนฺนาทสทฺทา
วตฺตนฺติ. อปฺโฆฏฺเณตีติ หตฺถเห พาหา
อภิหฺนฺนฺติ. ทสฺสทสฺสีตี ทสฺสทสฺสีโลก-
ธาตฺโย. สเทวกาติ สท เทเวหิ
สเทวกว ทสฺสทสฺสี นมสฺสนฺตีติ อตฺโถ.

บพว เสียงโหระง ตอกรับ ความว่า
เสียงบันลือลั่น เป็นไปอยู่. บพว ปรบมือ
ความว่า ยื่นแขนออกมาตบมือ. บพว
ทสฺสทสฺสี แปลว่า โลกธาตุหมื่นหนึ่ง. บพว
พฺรอมทฺวยเหลาเทวดา ความว่า โลกธาตุ
หมื่นหนึ่งกับเทวดาทั้งหลาย ชื่อว่า พฺรอมท
เหลาเทวดานมัสการอยู่.

คุณสายหยุด อินทรสุขศรี
สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

ยทิมสฺสาติ ยทิ อิมสฺส, อยเมว วา บทว่า ยทิมสฺส ตັตฺถเป็น ยทิ อิมสฺส, ปาโฐ. วิรัชณิสฺสามาติ ยทิ น (ผิว่า.....ของสมเด็จพระบรมโลกนาถ สมนฺปาปฺณิสฺสาม. อนาคตมฺหิ อหฺธาเนติ พระองค์นี้), อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีก็เป็น อนาคเต กาเล. เหสฺสามาติ ภวิสฺสาม. อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า จกฺพลาต ความว่า สम्मฺขาทิ สम्मฺขีภฺจฺจาทา. อิมฺนฺติ อิมสฺส, ผิว่า พวกเราก็จักไม่ถึงพร้อม. บาทพระ- สํามือตฺเถ อุปฺโยควจฺนํ. คณาว่า ในอนาคตอํนนานไกล ความว่า ในอนาคตกาล. บทว่า จกฺกเกิด คือ จกฺกมี. บทว่า พร้อมหนากัน ความว่า เป็นผู้พร้อม หนากัน. บทว่า อิมํ คือ ของพระพุทธเจ้า พระองค์นี้, บทว่า อิมํ นี้ เป็นเหตุวิบัติ ลงในอรรถแห่งจกฺกวิบัติ.

นที ตรนฺตาติ นทีตรณฺกา, สองบทว่า เมื่อจะข้ามแม่น้ำ คือ "นทีตรนฺตา"ตีปี ปาโฐ. ปฺปฺกิตฺตฺถนฺติ ผู้จะข้ามแม่น้ำ, พระบาลีว่า "นทีตรนฺตา" ปฺปฺกิตฺตฺถนฺติ. วิรัชณียาติ วิรัชณิตฺวา. ยทิ (เมื่อจะข้ามแม่น้ำ)ตั้งนี้ก็มี. บทว่า ปฺปฺกิตฺตฺถ มุญฺจามาติ ยทิ อิมํ ภควนฺตํ มุญฺจิตฺวา แปลว่า ทาข้ามเฉพาหน้า. บทว่า วิรัชณีย อกตฺถิจฺจา คมิสฺสามาติ^๑ อตฺโถ. มม แปลว่า พลาดแล้ว. สองบทว่า หากสิ้น กมฺมํ ปฺปฺกิตฺเตตฺตฺวาติ มม ภาวิตมฺตฺถํ อธิบายว่า เราทั้งหลายหากสิ้นพระผู้มี- พุยากริตฺวา. ทกฺขิณํ ปาทมฺหฺจฺจรีติ ทกฺขิณํ พระภาคเจ้าพระองค์นี้ แต่ยังไม่ได้กระทำ ปาทํ อุกฺกฺชิปี, "กตฺปทกฺกฺชิโณ"ตีปี ปาโฐ. กิจ (คือบรรลพพระอรหันต์) จกฺ (ตาย)

^๑ ส. อ. ภวิสฺสามาติ.

ไป. บาทพระคาถาว่า ทรงประกาศกรรม
ของเราแล้ว ความว่า ทรงกระทำ
ไหว้แจ่มแล้วซึ่งประโยชน์ที่เราอบรมมาแล้ว.
บาทพระคาถาว่า ทกขันธ์ ปาทุมธุริ แปลว่า
ทรงยกขึ้นซึ่งพระบาทเบื้องขวา, พระบาลี
ว่า "ทรงกระทำประทักษิณ" ดังนี้ก็มี.

ชินปุตตาทิ ที่ปงฺกรสุส สฺตฺถุโน
สาวกา. เทวา มนุสฺสา อสุรา จ
อภิวาทเตวาน ปกฺกมฺมฺติ เทวาทโย
สพฺเพปิ อิม มํ ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา
ปุปฺผาทึหิ ปุเชตฺวา สุปฺปติฏฺฐิตปญฺชลิกา^๑
วณฺหิตฺวา นีวตฺติตฺวา ปุณฺปุณฺนี โอลฺโล-
เกตฺวา มจฺจฺรตฺตพฺยณฺชนาหิ นานปฺปการาทึ
ถุตีหิ วณฺณเนตฺตา ปกฺกมึสฺสุ. "นรา
นาคา จ คนฺธพฺพา อภิวาทเตวาน
ปกฺกมฺมฺ"ติปิ ปาโล.

บทว่า พระชินบุตร ได้แก่ พระสาวก
ของพระบรมศาสดาที่ปงฺกร. ส่องบาท
พระคาถาว่า เหล่าเทวดา มนุษย์และอสุร
ทั้งหลาย พากันอภิวาทแล้วหลีกไป ความว่า
เทวดาเป็นต้น เหล่านี้ทั้งหมด กระทำประ-
ทัก্ষิณเรตถาคต ๓ ครั้ง แล้วบูชาด้วยดอกไม
เป็นต้น ต่างพากันยกกระพุ่มมือที่ประนมไว
อย่างดี ไหว้แล้วเหลียวกลับมาองดูบ่อย ๆ
พลาจพรรณนาชมเชยมีประการต่าง ๆ ที่มี
อรรดและพยัญชนะอันไพเราะแล้วหลีกไป.
พระบาลีว่า "มนุษย์ นาค และคนธรรพ์
อภิวาทแล้วหลีกไป" ก็มี.

^๑ ฉ. สุปฺปติฏฺฐิตปญฺจจกคา.

ทสฺสนํ เม อติกกนฺเตติ มม
 ทสฺสนวิสัย ภควติ อติกกนฺเต. "ชฺหิต
 ทสฺสนูปจาเร"ติปิ ปาโง. สสฺเมติ สทฺธิ
 สฺสเมเน สสฺโฆ, ตสฺมี สสฺเม. สยนา
 วุจฺจหิตฺวานาติ นินฺนุจฺจนาโต กลลโต
 อญฺจหิตฺวา. ปลฺลงกํ อากฺขินฺติ
 กตปลฺลงโก หุตฺวา ปุปฺพราสิมฺหิ นิสฺสีนฺติ
 อตฺโถ. "หฺมฺโง หฺมฺเจเน จิตฺเตน
 อาสนา วุจฺจหิ ตทา"ติปิ ปาโง, โส
 อุตฺตานตฺโถว.

บาทพระคาถาว่า ลับสายตาของเรา
ตถาคตไปแล้ว ความว่า เมื่อพระผู้มี-
 พระภาคเจ้า ลับทัศนวิสัยของเราตถาคต
ไปแล้ว. พระบาลีว่า "ละอุปจาร(คือบริ-
 เวณรอบ ๆ) แห่งการเห็นดังนั้นก็มี. บทว่า
พร้อมด้วยพระสงฆ์ ความว่า พร้อมทั้ง
 พระสงฆ์ ชื่อว่า สสังฆะ, เมื่อพระผู้มี
 พระภาคเจ้าพระองค์นั้น พร้อมทั้งพระสงฆ์.
 บาทพระคาถาว่า ลุกขึ้นจากที่นอน ความว่า
ลุกขึ้นแล้วจากที่ที่เราตถาคตนอนแล้ว คือ
 จากเปือกตม. ส่องบทว่า คุบฺบัลลังกํ อธิ-
 บายว่า เราตถาคตนั่งคุบฺบัลลังก(นั่งขัดสมาธิ)
 บนกองดอกไม้. พระบาลีว่า "ในกาลนั้น
 เราตถาคตราเริงแล้ว ลุกจากที่นั่งด้วยจิต
 อันราเริงแล้ว" ดังนั้นก็มี, พระบาลีนั้น มี
 เนื้อความงายแล.

ปีติยา จ อภิสฺสนโนติ ปีติปริปฺพุโฏ.
 วสฺสีภูโตติ วสฺสีภาวปฺปตฺโต. ฌาเนติ
 รูปาวจรารูปาวจรชฺฌาเนสุ. สหสฺสสิยมฺหิตี
 ทสฺสทสฺสสิยํ. โลกมฺหิตี โลกธาตุยา. เม
 ฌานํ ไทแกรูปาวจรฌานและอรูปาจรฌาน.

บาทพระคาถาว่า เอิบอิมด้วยปีติ คือ
 แผ่ชานไปด้วยปีติ. บทว่า มีความเชี่ยวชาญ
 คือถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญแล้ว. บทว่า
ฌาน ไทแกรูปาวจรฌานและอรูปาจรฌาน.

คุณสายหยุด อินทรสุขศรี
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

สมาธิ มยา สทิสสา. อวิเสเสสน "เม
สมา นตถิติ"ติ วตฺวา อิทานิ ตเมว
นียเมนโต "อสโม อธิธิธมฺเมสุ"ติ
อาห. ตตฺถ อธิธิธมฺเมสุติ ปญฺจสุ
อธิธิธมฺเมสุติ อตฺถโธ. อลภินฺติ ปฏิลภี.
อธีสิ สฺขนฺติ อธีสิ โสมนสฺส.

บพว่า สหสฺสียมฺหิ แปลว่า หนึ่งหนึ่ง. บพว่า
ในโลก คือในโลกธาตุ. สองบพว่า จะเสมอ
เราตถาคต ความว่า จะเป็นคู่เช่นกับ
เราตถาคต. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดย
ไม่ผิดแผกกันว่า "ถ้าสิ่งทั้งหลายที่เสมอกับ
เราตถาคตหาไม่" คั้งนี้แล้ว เมื่อจะ
ทรงกำหนดพระองค์เองนั้นแหละ ในบัดนี้ จึง
ตรัสว่า "เราตถาคต เป็นผู้ไม่มีบุคคลเสมอ
ในอิทธิธรรม(คืออิทธิฤทธิ์)." บพว่า อิทธิ-
ธรรม ในพระกาลานั้น หมายความว่า
อิทธิธรรม ๕. บพว่า ใ้รับ คือใ้เฉพาะ
แล้ว. สองบพว่า ความสุขเช่นนี้ คือความ
โสมนัสเช่นนี้.

อถ สุเมธตาปโส ทสฺพลสฺส
พฺยากรณํ สุตฺวา พุทฺธภาวํ กรตลคต-
กาลมिव มณฺณมานิ ปมุทิตทโย
ทสฺส โลกธาตฺสทสฺเสสฺสุ สุตฺถาวาสมหา-
พรหฺมานิ อตฺถิตฺตพฺพุทฺทสฺสาวิโน
นียตโพิธิสฺตตานิ พฺยากรเณ อปฺปชฺชฺชมาน-
ปาฎีหารียทสฺสเนน ตถาคตวจนฺสฺส

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรง
แสดงว่า ครั้งนั้น เราตถาคตเป็นพระสุเมธ
ดาบส ใ้สกับคำพยากรณ์ของสมเด็จพระ-
ทศพล แล้วสำคัญพุทธภาวะ ถึงกาลเวลาที่
อยู่ในฝ่ามือ มีฤทธิ์เบิกบานแล้ว(ส่วน)ท้าว
มหาพรหมชั้นสุทธาวาสในหมื่นโลกธาตุผู้เคย
เห็นอดีตพุทธเจ้า ประภาศอยู่ ซึ่งความที่

มธุรตถาลาสน น. - ๗. ๑-๓๐

คุณสายหยุด อินทรสุขศรี
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อวิตถตฺ ปกาเสนตา^๑ มํ ปรีโตสยนตา พระคำรัสของพระตถาคตเจ้าไม่คลาดเคลื่อน
 อีมา คากาโย อาหิสฺสูติ ทสฺเสนโต ด้วยการเห็นปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นในการทรง
 ภควา "ปลฺลงกาภูชเน มยฺหน" ตีอาทิมาน, พยากรณ์นียบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย เมื่อจะ
 ยังเรตถาคตไหยินดีรอบอยู่. ไต่กล่าวคาถา
 เหลานี้ ดังนี้ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า "เมื่อครั้ง
เรตถาคตคณฺบัลลังก."

ตตถ ปลฺลงกาภูชเน มยฺหนติ มม บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
 ปลฺลงกาภูชเน. อยเมว วา ปาโจ. ปลฺลงกาภูชเน มยฺห แปลว่า เมื่อครั้ง
ทสฺสทสฺสาธิวาสีโนติ ทสฺสทสฺสีวาสีโน เรตถาคตคณฺบัลลังก. อีกอย่างหนึ่งพระบาลี
 มหาพรหฺมาโน. ก็เป็นดังนี้เหมือนกัน. บาทพระคาถาว่า
ทสฺสทสฺสาธิวาสีโน แปลว่า ทวามหาพรหม
 ผู้อยู่ในหมื่นโลกธาตุ.

ยา ปุพฺเพติ ยานี ปุพฺเพ, วิภคฺติโลปํ ส่องบทว่า ยา ปุพฺเพ แปลว่า นิमितเหล่านี้ใด
 กตฺวา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ. ปลฺลงกฺวรมา- (ปรากฏแล้ว) ในกาลก่อน, บทว่า ยานี
ภูเชติ วรปลฺลงกาภูชเน. นิमितฺตานี นันติตพิงทราบว่า ทานกล่าวไว้โดยทำการ
ปทิสฺสันตีติ นิमितฺตานี ปทิสฺสีสูติ อตฺโถ. ลปวิภคฺติ. บาทพระคาถาว่า ปลฺลงก-
อตีตฺวเจเน วตฺตพฺเพ วตฺตมานวจนํ วรมาภูเช แปลว่า ในการคณฺบัลลังกอัน

^๑ ฉ. ปกาเสนโต.

วุดุคฺคํ. กิณฺจาปี วุดุคฺคํ, อตีตวเสน ประเสริฐฺ. บาทพระกาถาว่า นิมิตฺตานิ
อตุโถ คเหตุพโพ. ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ แปลว่า นิมิตทั้งหลายปรากฏแล้ว.
ปทิสฺสเรติ ปุพฺเพ นียตโพิธิสฺตตานิ เมื่อพระองค์ควรจะตรัสคำที่เป็นอดีตกาลแต่
ปลุลฺลํกมุชเน ยานิ นิมิตฺตานิ อูปฺชฺชิสฺสุ, ตรัสคำเป็นปัจจุบันกาลเสีย. พระองค์ตรัส
ตานิ นิมิตฺตานิ อชฺช ปทิสฺสเร.

(คั้งนั้น) ก็จริง, (ถึงกระนั้น) ก็ควร
ถือเอาเนื้อความด้วยอำนาจความหมายเป็น
อดีตกาล. บาทพระกาถาว่า นิมิตฺตเหล่านั้
ก็ปรากฏในวันนี้ ความว่า เมื่อครั้งนียต-
บรมโพิธิสฺตวคฺคฺบัลลังก นิมิตฺตเหล่าใดเกิดขึ้น
แล้ว แม้ในกาลก่อน, นิมิตฺตเหล่านั้ก็ปรากฏ
แล้วในวันนี้.

ตสฺมา ตฺวํ ชฺวเมว พุทฺโธ ภวิสฺสสีติ
อตุโถ. น ปน ตานิเยว นิมิตฺตานิ
อูปฺชฺชิสฺสุ, ตสฺทิสฺตตา "ตานิ อชฺช
ปทิสฺสเร"ติ วุดุคฺคนฺติ เวทิตพฺพ.

เพราะเหตุนั้น จึงมีความหมายว่า ท่านจัก
เป็นพระพุทธเจ้าแน่ทีเดียว. อนึ่ง นิมิต
เหล่านั้ ไม่เกิดขึ้น(อีก)เลย, (คั้งนั้น)
คำในบาทพระกาถาที่ว่า "นิมิตฺตเหล่านั้
ก็ปรากฏแล้วในวันนี้" บัณฑิตพึงทราบว้
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ เพราะเป็น
เชื่อกับนิมิตฺตเหล่านั้.

มธุรัตถวาลาสน ป. - ๗. ๑ - ๓๐

<p>สึคนฺติ สึตตคฺ. พยฺยปกคฺชนฺติ กตฺ วิกตฺ. <u>ตานิ</u>ตี สึตวิกมฺนอญฺหุสฺมนานีตี อตฺโถ. <u>นิสฺสทฺหา</u>ติ อสฺทฺหา อนิกฺโขสภา. <u>นिरากุลา</u>ติ อนากุลา, อยเมว วา ปาโจะ.</p>	<p>บพฺวา สึคฺ์ แผลวฺา ความหนาว. บพฺวา พยฺยปกคฺ์ แผลวฺา ไป คือ ปราศไป. บพฺวา <u>นิมิตฺเหล่านั้</u> ไต่แกื่ ความหนาว ปราศไปและความรอนสงบระงับไป. บพฺวา <u>นิสฺสทฺหา</u> แผลวฺา เจียบเสียง คือไม่มี เสียงกั๊กอง. บพฺวา <u>นिरากุลา</u> แผลวฺา ไม้โกลาหลวฺนวาย, พระบาลีก็เป็นตั้งนั้ เหมือนกัน.</p>
<p>นฺ <u>สฺนทฺนตี</u>ติ นฺ วหนฺติ นฺปฺวตฺตฺชนฺติ. <u>สฺวนฺติโย</u>ติ นฺทฺโย. <u>ตานิ</u>ตี อวายน- อสฺนทฺนานิ. <u>ถลชา</u>ติ ปจฺวิตลปพฺตรุกฺเขสุ ชาตานิ. <u>ทกฺชา</u>ติ โอทกานิ ปุปฺผานิ. <u>ปุปฺผนฺตี</u>ติ ปุพฺเพ โพธิสฺตฺตฺทานันฺ ปุปฺผิสุ, อตีตฺตฺเถ วตฺตฺมานวจันฺ ฆเฐจา วตฺตฺนเยเนว เวทิตฺพฺฬิ. <u>เตปฺชช</u> <u>ปุปฺผิตานี</u>ติ ตานิ ปุปฺผานิ อชฺช ปุปฺผิตานีตี อตฺโถ.</p>	<p>บพฺวา นฺ <u>สฺนทฺนตี</u> แผลวฺา ไม้ไหล คือไม้ เป็นไป. บพฺวา <u>สฺวนฺติโย</u> แผลวฺา เมณฺ้า ทั้งหลาย. บพฺวา <u>นิมิตฺเหล่านั้</u> ความว่ การที่ลมพายูไม้พัดและนํ้าไม้ไหล. บพฺวา <u>ที่เกิคมบนบก</u> ไต่แกื่<u>ที่เกิคมบนพื้นดิน</u> ภูเขาละ ตนไม้. บพฺวา <u>ที่เกิคในนํ้า</u> ไต่แกื่ ดอกไม้ ที่เกิคในนํ้า. บพฺวา <u>บานแลว</u> ความว่ บานแลว เพื่อพระบรมโพธิสฺตฺวในกาลก่อน, ฟังทราบบพฺวา ปุปฺผนฺติ เป็นวตฺตฺมานาวิภตฺติ (คือปัจจุบันกาล)ลงในอรรถอดีตกาลตามนั้</p>

๑ ภาถายํ ปุปฺผิตาติ ทิสฺสตี.

ที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ. คำว่า เตปชช ปุปผิตานิ แปลว่า ดอกไม้ทั้งหลาย เหล่านั้นก็บานแล้วในวันนี้.

ผลภาราตี^๑ ผลธรา. เตปชชาติ
เตปิ อชช, ปุลลิ่งควเสณ "เตปี"ติ
วุดคั "ลตา วา รุกขา วา"ติ
วุดตตตา. ผลิตาตี สณชชาตผลา.
อากาศฏฐา จ ภุมมฏฐาตี อากาศคตา
จ ภุมิกตา จ. รัตนานีตี มุตตาทินี
รัตนานี. โชตนตีตี โภภาสนตี.

บทว่า ผลภารา แปลว่า ออกผล.
บทว่า เตปชช ตักบทเป็น เตปิ อชช,
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "เตปี" ด้วย
อำนาจปงฺลิ่งค เพราะพระองค์ตรัสว่า "ลตา
วา รุกขา วา." บทว่า ออกผล คือ
เกิดผล. บทพระคาถาว่า อากาศฏฐา จ
ภุมมฏฐา แปลว่า ที่อยู่ในอากาศและอยู่บน
พื้นดิน. บทว่า รัตนะทั้งหลาย ได้แก่ รัตนะ
มีแก้วมุกดาเป็นต้น. บทว่า โชตนตี แปลว่า
ส่องแสงสว่าง.

มานุสส์กาตี มนุสส์สานัน สันตกา
มานุสส์กา. ทิพพาตี เทวานัน สันตกา
ทิพพา. ศุริยาตี อาตคั วิตคั
อาตคัวิตคั สุสิระ มนุนตี ปญจ ศุริยานี.

บทว่า มานุสส์กา ความว่า เป็นของของ
มนุษย์ ชื่อว่า มานุสส์กา. บทว่า ทิพพา
ความว่า เป็นของของเทวดา ชื่อว่าทิพพา.
บทว่า เครื่องดนตรีทั้งหลาย ได้แก่ เครื่อง
ดนตรี ๕ ชนิด คือ อาตตะ ๑ วิตตะ ๑
อาตคัวิตตะ ๑ สุสิระ ๑ มนะ ๑.

^๑ โป. ผล ธาเรนตี.

พันเอกแพทย์หญิงช้องมาศ บุญศิริ
สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวาลินี บ. - พ. ๑ - ๓๐

ตตถ อาตตํ นาม จมฺมปริโยนฺทเธสุ ในบรรดาเครื่องดนตรีทั้ง ๕ อย่างนั้น
 เภริอาทิสฺส เอกตลตฺตริยํ. วิตตํ นาม เครื่องดนตรีหน้าเคียว ในจำพวกกลอง
 อุกฺขตลํ. อาตตวิตตํ นาม สัพพโต เป็นต้น ที่หุ้มหนัง ชื่ออาตตะ. เครื่องดนตรี
 ปริโยนฺทธํ มหตีवलฺลกีอาทิกํ. สฺสึริ นาม (หุ้มหนัง)สองหน้า (เช่นตะโพน)ชื่อวิตตะ.
 วีสาทิกํ. มนํ นาม สมนฺตาทาทิกํ. เครื่องดนตรีที่หุ้ม (หนัง) ทั้งหมด เช่น พิณ
 ใช้ในงานพิธีบูชา เป็นต้น (บัณเฑาะว์) ชื่อ
 อาตตวิตตะ. เครื่องดนตรี (ใช้เป่า) เช่น
 ปี่ เป็นต้น ชื่อสฺสึริระ. เครื่องดนตรี (เป็นไม้
 หรือโลหะ) เช่น ฉิ่ง เป็นต้น ชื่อมนะ.

วชฺชนฺตีสฺสึติ เหมฺจจา วุตฺตนเยน วชฺชิสฺสึ, บทว่า วชฺชนฺติ แปลว่า ประโคมขึ้นเองแล้ว
 อตฺติตฺตเถ วุตฺตมานวจนํ เวทิตพฺพํ. เอส โดยนัยที่กล่าวในหนหลัง, บทว่า วชฺชนฺติ
 นโย อฺปฺริ อีทิสฺสึ วจเนสฺสึปิ. อภิรวนฺตีสฺสึติ พึงทราบว่าเป็นวัตตมานาวิภักติ ลงในอรรถ
 ตตฺตร ตตฺตร กุสฺสเลหิ สฺมุญฺจिता สฺบุปฺตาทิตฺตา แห่งอดีตกาล. แม้ในคำเช่นนี้ต่อ ๆ ไป
 สฺวาทิตฺตา วิย อภิรวนฺติ, อภินทฺตีสฺสึติ ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า ประโคมขึ้นเอง
 อตฺโถ. ความว่า เครื่องดนตรีทั้งหลายประโคมขึ้น-
 เองแล้ว ก็ดังสนั่นขึ้นเองแล้ว ในที่นั้น ๆ
 คุจมนักดนตรีผู้ฉลาดบรรเลงก็แล้ว ตีสฺสึแล้ว
 (และ) ประโคมก็แล้ว ฉะนั้น.

พันเอกแพทย์หญิงชองมาศ บุญศิริ

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

วิจิตตปุพฺผาติ วิจิตฺตฺวานิ นานาคณฺธ-
วณฺณานิ ปุพฺผานิ. อภิวสฺสนฺตีติ อภิวสฺสึสุ,
นิปฺตีสุตี อตฺโถ. เตปฺตี ตานิปิ
วิจิตฺตปุพฺผานิ อภิวสฺสนฺตานิ ปฺทิสฺสนฺตี,
เทวพรหมคณฺเห โอกิริยมานานีติ
อธิปฺปาโย.

อาภุชฺตีติ โอสกฺกติ. เตปฺชฺชฺโภติ เตปิ
อชฺช อฺโภ มหาสมุทฺททสฺสหฺสฺสึโย.
อภिरวนฺตีติ อภินทฺตี. นฺริเยติ นฺริเยสุ.
ทสฺสหฺสฺเสติ อเนกทสฺสหฺสฺเส. นิพฺพนฺตีติ
สมฺมนฺตี, สฺนฺตี อฺเปนฺตีติ อตฺโถ.
ตาราภาติ นกฺขตฺตานิ. เตปิ อชฺช
ปฺทิสฺสนฺตีติ เตปิ สฺริยสฺส วิมลภาวา
ตาราภา อชฺช ทิวา ทิสฺสนฺตี.

บทว่า วิจิตตปุพฺผาติ คือ ดอกไม้
ทั้งหลายอันมีกลิ่นและสีนานาชนิดงามวิจิตร.
บทว่า อภิวสฺสนฺตี แปลว่า ตกลงมา,
อธิบายว่า ร่วงลงมา. บทว่า ดอกไม้
แม่เหล่านั้น ความว่า ดอกไม้อันงามวิจิตร
แม่เหล่านั้นตกลงมาปรากฏแล้ว, อธิบายว่า
อันหมู่เทวดาและพระพรหมไปรยลงมาอยู่.

บทว่า อาภุชฺตี แปลว่า มวนลงแล้ว. บทว่า
เตปฺชฺชฺโภ ความว่า น้ำมหาสมุทรกับหมื่น
มหาสมุทรทั้งสองแม่่นั้น ก็ครึ้นครึ้นในวันนี้.

บทว่า อภिरวนฺตี แปลว่า ครึ้นครึ้น. บทว่า
นฺริเย แปลว่า ในนรกทั้งหลาย. บทว่า
ทสฺสหฺสฺเส แปลว่า หลายหมื่น (ขุม).
บทว่า ดับฺไป คือ สงบระงับไป, อธิบายว่า
เข้าถึงความสงบระงับ. บทว่า ตาราภา
แปลว่า ดาวนักษัตรทั้งหลาย. บาทพระ-
คากาว่า เตปิ อชฺช ปฺทิสฺสนฺตีติ ความว่า
ดวงดาวแม่เหล่านั้นก็เห็นได้ในเวลากลางวัน
ในวันนี้ เพราะดวงอาทิตย์ปราศจากมลทิน.

คุณปราณีต สิริธร

อุทิศส่วนกุศลให้พระอรุณวิมล คุณเขื่อน และคุณวงศ์ ทิรัณย์ขริติ

อโนวฏฺเฐนาติ อโนวฏฺเฐ,
 ภูมมตฺเต ภูมวณฺเณ. อถวา อโนวฏฺเฐติ
 อนภิวฏฺเฐปิ. นาติ นิปาตมตฺตํ "สุตฺวา น
 ทูตวณฺณ"ติอาทิสฺสู วีย. ตมฺปชฺชฺพภิชฺชเตติ
 ตมฺปิ อุกฺกํ อชฺช อพฺภิชฺชติ, อพฺภิชฺชิตฺวา
 อฏฺฐหตีติ อตฺโถ. มหายาติ ปจฺวียา,
 นิสฺสกกฺวณฺเณ.

ตาราภณฺดาติ คหนภฺชตฺตาทโย สฺพเพ
 ตาราภณฺดา. นภฺชตฺตาติ นภฺชตฺตาราภา จ.
คคณมณฺทเลติ สกฺลคคณมณฺทลํ วิโรจนฺตีติ
 อตฺโถ.

พิลาสยาติ พิลาสยา อหินฺกุลกฺุมภิลโคธา-
 ทโย. ทรีสยาติ ฌราสยา. อยเมว
 วา ปาโร. นิกฺขมณฺตีติ นิกฺขมฺมิสฺสู.

บทว่า อโนวฏฺเฐน แปลว่า ในเวลา
 ฝนไม่ตก, บทว่า อโนวฏฺเฐน เป็นตติยา-
 วิภคฺติ ลงในอรรถแห่งสํตมฺมวิภคฺติ. อีกอย่าง-
 หนึ่ง บทว่า อโนวฏฺเฐ แปลว่า แม้ในเวลา
 ที่ฝนยังไม่ตก. ศัพท์ว่า น เป็นเพียงนิบาต
 ดูกในคำเป็นต้นว่า "สุตฺวา น ทูตวณฺณ"
 (ฟังคำของทูต). บทว่า ตมฺปชฺชฺพภิชฺชเต
 ความว่า นำเมื่อนักฟังขึ้นมา, คือพวยพุ่ง
 ขึ้นมาในวันนี้. บทว่า มหายา แปลว่า จาก
 แผ่นดิน, บทว่า มหายานี เป็นปฏฺยจมีวิภคฺติ.

บทว่า หมฺมฺคาว ไต่แก หมฺมฺคาวทั้งหมด
 มีคาวพระเคราะห์ และคาวนักษัตรเป็นต้น.
 บทว่า นภฺชตฺตา แปลว่าคาวนักษัตร. บทว่า
หฺวงกลางหาว ความว่าหมฺมฺคาวพระเคราะห์
 และคาวนักษัตรส่องสว่างทั่วท้องฟ้าทั้งสิ้น.

บทว่า หมฺมฺสํตฺวํที่อาศัยอยู่ในโพรงในถ้ำ ไต่แก
 หมฺมฺสํตฺวํ มีงู พังพอน จระเข้และเหี้ยเป็นต้น
 ที่อาศัยอยู่ในโพรงในถ้ำ. บทว่า ทรีสยา

คุณปราณีต ศิริธร

อุทิศส่วนกุศลให้พระอรรถวิมล คุณเขื่อน และคุณวงศ์ หิรัณยษริติ

สกาสยาตี อุตฺตโน อุตฺตโน อาสยโต. แปลว่า หมูส์ตัวที่อาศัยอยู่ตามชอกเขา. อีก
"ตทาสยา"ตีปี ปาโจ. อย่างหนึ่ง พระบาลีก็เป็นอย่างนี้เหมือนกัน.

บพว่า นิกขมนติ แปลว่าออกไปแล้ว. บพว่า
สกาสยา แปลว่า จากที่อยู่อาศัยของตน ๆ.
พระบาลีว่า "ตทาสยา" ดังนั้นก็มิ.

ตสฺส ตทา ตสฺมี กาเล อาสยโต
พิลโตติ อุตฺโต. ฉุทฺธาตี^๑ สฺฉุทฺธา
สฺฉุทฺธาริตา, นิกฺขนฺตาตี อุตฺโต.

พระบาลีนี้มีอธิบายว่า จากที่อยู่อาศัย คือ
จากโพรงในคราวนั้น คือในกาลนั้น. บพว่า
ฉุทฺธา แปลว่า ออกไปด้วยดี คือ เคลื่อนที่
ไปด้วยดี, อธิบายว่า ออกไปแล้ว.

อรตีตี อุกฺกณฺจา. สฺนตฺตฺจฺจาตี
ปรเมน สฺนตฺตฺจฺเจน สฺนตฺตฺจฺจา. วินสฺสตีตี
วิกจฺจตี. ราโคตี กามราโค. ตทา ตฺนุ
โหตีตี โอรัมตฺตโก โหตี, อิมินา
ปรียฺญจฺจนาภาวํ ทีเปตี. วิกตาตี
วินฺญา. ตทาตี ปุพฺเพ, โปธิสฺตฺตฺตานํ
ปลฺลงฺกาภุชเนตี อุตฺโต.

บพว่า อรตี แปลว่า ความเคียดฉุนท์
กัน. บพว่า สฺนตฺตฺจฺจา แปลว่า ความยินดี
พร้อมด้วยความยินดีอย่างยิ่ง. บพว่า วินสฺสตี
แปลว่า หายไป. บพว่า ราโค ไคแก
กามราคะ. คำว่า เบาบางลงในครั้งนั้น
ความว่า รากะอันมีในภายในเป็นสภาพ
น้อยลง, ท่านแสดงความไม่มีกิเลสเครื่อง
กุ่มรุมด้วยคำนี้. บพว่า ปราศไป คือ

^๑ โป. ฉุทฺธาตี นิกฺขนฺตา.

น ภวตี น โหติ. อชชเปตุนติ อชช
 ทว ปลลงกาภุชเนปี เอต ฌย^๑ น
 โหเตวาตี อตุโถ. เตน ลึงเคน
ชานามาตี เตน การณ สพเพ มย^๑
 ชานาม, ย^๑ ตวั พุ^๑โธ ภวิสตีตี
อตุโถ.

อนุทตีตี น อุกคจจตี? อนิจ-
คนโรตี ทุกคนโร. ปกกมตีตี ปกกมิ
วิกจฉิ. ปวายตีตี ปวายี. โสปชช^๑ชาติ
โสปี ทิพพคนโร อชช.

หายไป. บทว่า คร^๑ง^๑นั้น คือ ในกาลก่อน,
อธิบายว่า ในคราวที่พระบรมโพธิสัตว์
คบ^๑ปล^๑ลัง^๑ก.

บทว่า น ภว^๑ตี แปล^๑ว่า ยอม^๑ไม่มี. บทว่า
อช^๑ช^๑เป^๑ต^๑ความ^๑ว่า แม่ในคราวที่ท่าน^๑ค^๑บ^๑ปล^๑ลัง^๑ก
 ในวันนี้ คว^๑ม^๑กล^๑ว^๑นั้น^๑ก็^๑ไม่มี^๑เลย. บาทพระ-
คา^๑ถ^๑า^๑ว^๑า ชา^๑พ^๑เจ^๑า^๑ย^๑อม^๑ร^๑ุ^๑ไ^๑ค^๑ว^๑ย^๑ป^๑ร^๑าก^๑ภ^๑ก^๑าร^๑ณ^๑
นั้น คว^๑ม^๑ว่า พว^๑ก^๑ช^๑า^๑พ^๑เจ^๑า^๑ท^๑ัง^๑ห^๑ม^๑ค^๑น^๑ั^๑น^๑แ^๑ล^๑ะ
ยอม^๑ร^๑ุ^๑ไ^๑ค^๑ว^๑ย^๑ป^๑ร^๑าก^๑ภ^๑ก^๑าร^๑ณ^๑ที่^๑บ^๑อ^๑ก^๑เห^๑ต^๑ุ^๑ว^๑า ทา^๑น
จัก^๑เป็น^๑พระ^๑พ^๑ุ^๑ท^๑ธ^๑เจ^๑า.

บทว่า อน^๑ุ^๑ท^๑ตี^๑ตี แปล^๑ว่า ไม่ฟ^๑ง^๑ซ^๑ึ^๑น.
บทว่า อน^๑ิ^๑จ^๑ค^๑น^๑โร ไค^๑แ^๑ก^๑ กล^๑ิ^๑น^๑ห^๑ม^๑ัน.
บทว่า ปก^๑ก^๑ม^๑ตี แปล^๑ว่า หา^๑ย^๑ไป^๑แล^๑ว^๑ คือ
ปร^๑า^๑ศ^๑ไป^๑แล^๑ว^๑. บทว่า ปว^๑าย^๑ตี แปล^๑ว่า
ฟง^๑ไป^๑แล^๑ว^๑. บทว่า โสป^๑ช^๑ช^๑ แปล^๑ว่า
กล^๑ิ^๑น^๑ทิ^๑พ^๑ย^๑ม^๑เ^๑น^๑ัน (ฟ^๑ง^๑ไป^๑แล^๑ว^๑) ใน^๑วัน^๑นี้.

^๑ ส. อ. อนุท คจจติ น ภวตี น โหติ.

ปทิสสนตีติ ปทิสสี่สุ. เตปชชาติ เตปี บทว่า ปทิสสนตี แปลว่า ปรากฏแล้ว. บทว่า
สพเพ เทวา อชช. ปริจุเจทนตเถ วันนี้ เทวดาแม่เหล่านั้ ความว่า เหล่า
นิปาโต, ยตุตกาติ อตุโถ. กุกฺกาทิ เทวดาทั้งหมดแม่เหล่านั้ (ก็ปรากฏแล้ว)
ปาการา. น โหนตาวรรณาติ อวารณกรา ในวันนี้. คัพทว่า ยาวตา เป็นนิบาตลงใน
น อเหตุ. ตทาติ ปุพเพ. อากาสกฺกาทิ อรรถว่า กำหนด, อธิบายว่า มีจำนวน
เต กุกฺกกวาฏปพพตา อวารณํ ติโรกรณํ เท่าไร. บทว่า กุกฺกา แปลว่า กำแพง.
กาตุํ อสกโกนตา, อชฎากาสกฺกาทิ บทว่า น โหนตาวรรณา คือ ไม่กระทำการ
อตุโถ. กิตขวาง. บทว่า ในครั้งนั้น คือในกาลก่อน.
บทว่า กลายเป็นอากาศ ความว่า กำแพง
บานประตูและภูเขาเหล่านั้ ก็ไม่อาจทำการ
กิตขวาง คือกันไว้ภายนอก, อธิบายว่า
กลายเป็นอชฎากาศ(อากาศที่ห่อหุ้มนอกโลก).

จตุตี มรณํ. อุปปตตีติ ปฏิสนฺธิคฺคหณํ. บทว่า จตุตี ไต่แก่ ความตาย. บทว่า
ขณฺเติ ปุพเพ โพธิสฺสตุตานํ ปลุลงฺกา- อุปปตตี ไต่แก่ การถือปฏิสนธิ. บทว่า ขณ
ภุชนภุชณ. น วิชฺชตีติ นาโหสิ. ไต่แก่ ในขณะที่พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายใน
ตานิปชฺชาติ ตานิปิ อชช จวนภวนานีติ^๑ กาลก่อนคู้บัลลังก์. บทว่า น วิชฺชตี แปลว่า

^๑ ส. อ. จวนอุปัชฌานานีติ.

อตฺโต. มา นีวตฺตาคี มา ปฏิกกมฺ. ไม่ไคมีแล้ว. บทว่า ตานิปชฺช ความว่า
 อภิกกมาตี ปรกกม. เสสเมตฺถ การจฺติและการเกิดแม้เหล่านั้น ไม่มีแล้วใน
 อุตฺตานเมวาตี. วันนี. บทว่า มา นีวตฺต แปลว่า ท่านจง
 อยาดอยกลับ. บทว่า อภิกกม แปลว่า
 จงบากบั่นไปข้างหน้า. คำที่เหลือในพระ-
 คาถานี้งายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

ตโต สฺเมธปณฺธิโต ที่ปงฺกรสฺส ครั้งนั้น สฺเมธปณฺธิโตได้สดับพระดำรัส
 ทสฺพลสฺส จ ทสฺสทสฺสจกฺกวาฬเทวตานญจ ของสมเด็จพระทศพลที่ปงฺกร และคำของ
 วจันํ สฺตฺวา ภิชฺโยโส มตฺตาย เหลลาเทวดาในหมื่นจักรวาลแล้ว เกิด
 สยฺชาตฺสสาโห หุตฺวา จินฺเตสิ "พุทฺธา ความอุตสาหะโดยประมาณยั้ง พลังคิดว่า
 นาม อโมฆวจนา, นตฺถิ พุทฺธานํ "ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมมีพระ-
 กถาย อณฺณตฺตํ. คำรัสไม่เปล่าประโยชน์, พระคำรัสแห่ง
 พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะกลายเป็นอย่างอื่น
 ย่อมไม่มี.

ยถา หิ อากาเส ชิตฺตสฺส เลหฺพฺสฺส เหมือนคั่งเช่น การตกลงมาแห่งก้อนหินที่
 ปตฺนํ ฐวํ, ชาตฺสฺส มรณํ, อรุณฺเ บุคคลโยนไปในอากาศ เป็นสิ่งที่แน่นอน,
 อุกฺกเต สฺริยสฺส อพฺภุคฺคมนํ, อาสยา ความตายของสัตว์ที่เกิดแล้ว เป็นสิ่งแน่นอน,

๑ ส. อ. อุฏฺฐานํ.

นิกขนุตสฺส สีหสฺส สีหนาทนทน์,
ครุคพฺภาย อิตฺถิยา ภารโมโรปนํ^๑ ฐวํ
อวสฺสสมาวี, เอวเมว พุทฺธานํ วจัน
นาม ฐวํ อโมหํ, อทฺธา อหํ พุทฺโธ
ภวิสฺสามี"ติ. เตน วุคฺคํ :

เมื่ออรุณรุ่งแล้ว การขึ้นแห่งดวงอาทิตย์เป็น
สิ่งแน่นอน, การบ้นลือสีหนาทแห่งราชสีห์
เมื่อออกจากที่อาศัยเป็นสิ่งแน่นอน, การ
ปลงภาระ(คือการคลอด)ของหญิงมีครรภ์แก่
เป็นสิ่งแน่นอน คือเป็นสิ่งแน่แท้ ฉนใจ,
ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ย่อมเป็นพระดำรัสที่แน่นอน ไม่เปล่าประ-
โยชน์เหมือนฉนนัน, เราจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่แท้." ด้วยเหตุฉนนัน พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑๐๘. "พุทฺธสฺส วจันํ สุตฺวา
ทสฺสทสฺสีน จูภยํ
ตุฏฺฐจหฺมฺโโจ ปโมทิตฺโต
เอวํ จินฺเตสฺสํ ททา.

๑๐๘. "เราตถาคตได้สดับพระดำรัสและคำ
ทั้งสอง(ฝ่ายคือ) ของพระพุทธเจ้า
(ที่ปังกร) และของเทวดา ในหมื่น
โลกธาตุ ไตมีใจยินดีและราเริง
มีจิตบันเทิงแล้ว จึงคิดในครั้งฉนน
อย่างฉนนว่า.

^๑ สี. อี. ภารโมจนํ.

๑๐๘. อเทวชฺฌวณา พุทฺธา
 อโฆฆวณา ชีนา
 วิตถิ นตฺถิ พุทฺธานิ
 จฺวํ พุทฺโธ ภวามหิ.

๑๑๐. ยถา ชิตฺตํ นภ เลทฺทฺหิ^๑
 จฺวํ ปตฺติ ภูมียํ
 ตเถว พุทฺธเสฏฺฐจํ
 วจัน จฺวสฺสสฺสํ
 วิตถิ นตฺถิ พุทฺธานิ
 จฺวํ พุทฺโธ ภวามหิ.

๑๑๑. ยถาปิ สพฺพสฺสฺสฺสํ
 มรณํ จฺวสฺสสฺสํ
 ตเถว พุทฺธเสฏฺฐจํ
 วจัน จฺวสฺสสฺสํ

๑๐๘. พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระคำรัสไม้
 เป็นสอง (คือมีแต่ความจริง) พระ-
 ชินเจ้าทั้งหลายมีพระคำรัสไม้เปล่า
 ประโยชน์ พระคำรัสอันปราศจาก
 ความจริง ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายเราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๑๑๐. กอนดินที่บุคคลโยนไปในทองฟาย่อม
 ตกลงบนพื้นดินแน่นอน ฉนั้นใด พระ-
 คำรัสของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ
 สุดทั้งหลาย ย่อมเป็นพระคำรัสที่
 เทียงแท้แน่นอนเหมือนฉนั้นนั้น พระ-
 คำรัสปราศจากความจริง ย่อมไม่มี
 แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราจะ
 เป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๑๑๑. ความตายของสัตว์ทั้งมวล เป็นสิ่งที่
 เทียงแท้ และแน่นอนฉนั้นใด พระ-
 คำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
 ทั้งหลายย่อมเป็นพระคำรัสเทียงแท้

^๑ ก. เลณฺท.

วิตถ์ นตฺถิ พุทฺธานํ
ธฺวํ พุทฺโธ ภวามหํ.

และแน่นอนเหมือนฉันนั้น พระคำรัส
ปราศจากความจริง ย่อมไม่มีแก่
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราจะเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

๑๑๒. ยถา รตฺติกฺขเย ปตฺเต
สุริยฺกคฺคมนํ ธฺวํ
ตเถว พุทฺธเสฏฺฐจํ
วจันํ ธฺวสฺสสฺสํ
วิตถ์ นตฺถิ พุทฺธานํ
ธฺวํ พุทฺโธ ภวามหํ.

๑๑๒. เมื่อความสิ้นไปแห่งราตรีมาถึง การ
ขึ้นแห่งดวงอาทิตย์ย่อมเป็นสิ่งแน่นอน
ฉันใด พระคำรัสของพระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐสุดทั้งหลาย ย่อมเป็น
พระคำรัสที่เที่ยงแท้และแน่นอนเหมือน
ฉันนั้น พระคำรัสปราศจากความจริง
ย่อมไม่มี แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

๑๑๓. ยถา นิกฺขนฺตสฺยนฺตํ
สีหสฺสํ นทฺนํ ธฺวํ
ตเถว พุทฺธเสฏฺฐจํ
วจันํ ธฺวสฺสสฺสํ
วิตถ์ นตฺถิ พุทฺธานํ
ธฺวํ พุทฺโธ ภวามหํ.

๑๑๓. การบั่นลือแห่งราชสีห์ เมื่อออกพ้น
จากที่นอน เป็นสิ่งที่แน่นอน ฉันใด
พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
สุดทั้งหลาย ย่อมเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้
และแน่นอนเหมือนฉันนั้น พระคำรัส
ปราศจากความจริง ย่อมไม่มีแก่
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราจะเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

พลเอกปิ่น - คุณหญิงขวัญใจ ชรรยศรี
สร้างคั่นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑๔. ยถา อาปนุนสตฺตานัง
 ภาโรโมโรปนัง ชฺวั
 ตเถว พุทฺธเสฏฺฐจัน
 วจนัง ชฺวัสสฺสตี
 วิตถัง นตฺถิ พุทฺธานัง
 ชฺวั พุทฺโธ ภวามหนฺ"ติ.

๑๑๔. การปลงภาระของสัตว์ทั้งหลาย ผู้มี
 กรรมอันครบกำหนดแล้ว เป็นสิ่ง
 แนนอน ฉนโค พระดำรัสของพระ-
 พุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดทั้งหลาย ย่อม
 เป็นพระดำรัสที่เที่ยงแท้ และแนนอน
 เหมือนฉนนั้น พระดำรัสปราศจาก
 ความจริง ย่อมไม่มีแก่พระพุทฺธเจ้า
 ทั้งหลาย เราจะเป็นผู้พระพุทฺธเจ้าแน่."

ตตฺถ พุทฺธสฺส วจนัง สุตฺวา
ทสฺสทสฺสสิน จุภยฺนติ ที่ปงฺกรสมฺมา-
 สมฺพุทฺธสฺส จ ทสฺสทสฺสจกฺกวาพเทวตานญจ
 วจนัง สุตฺวา. อุกฺขยฺนติ อุกฺขเยสํ,
 สามีอตุเถ ปจฺจตฺตวจนัง, อุกฺขยวจนัง วา.
เอวํ จินฺเตสฺหนติ เอวํ จินฺเตสฺ อหัง.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบาทพระ-
 คาถาวา เราตถาคตโตสฺตึบฺพระคํารัสและ
คําทังสอง (ฝ่าย คือ) ของพระพุทฺธเจ้า
(ที่ปงฺกร) และของเทวดาในหมื่นโลกธาต
แล้ว ความว่า เราตถาคต โตสฺตึบฺพระ-
 คํารัสของพระสมฺมาสมฺพุทฺธเจ้าที่ปงฺกร และ
 คําทังสองของเทวดาในหมื่นจักรวาล. บทว่า
 อุกฺขี แปลว่า ทั้งสอง, บทว่า อุกฺขี เป็น
 ปฐมาวิภคฺติลงในอรรถแห่งฉนวิภคฺติ, อีก
 อย่างหนึ่ง ไต่แก่ คําทังสองฝ่าย. คำว่า
เอวํ จินฺเตสฺหน แปลว่า เราตถาคตคิดแล้ว
 อย่างนี้.

พลเอกปิ่น - คุณหญิงขวัญใจ ธรรมศรี
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อเทวชฌวนา เทวธา อปฺปวตฺต- บทว่า อเทวชฌวนา แปลว่า
 วนา, เอกัสวณา อตุโธ. มีพระคำรัสไม่เป็นสอง, อธิบายว่า มี
 "อจุฉิทฺทวนา" ติปิ ปาโจ, ตสฺส พระคำรัสเป็นอย่างเดียว. พระบาลีว่า
 นิทฺโทสวณา อตุโธ. อโมชฌวนา "อจุฉิทฺทวนา" ด้งนี้ก็มี, พระบาลีนั้นแปลว่า
 อวิตถวนา. วิตถนฺติ วิตถวนํ นตฺถิติ มีพระคำรัสไม่มีโทษ. บทว่า มีพระคำรัส
 อตุโธ. ธฺวํ พุทฺโธ ภวามหนฺติ อํ ไม่เปล่าประโยชน์ ความว่า มีพระคำรัส
 เอกัสเนว พุทฺโธ ภวิสฺสามีติ นียตวเสน ไม่คลาดเคลื่อน. บทว่า พระคำรัสอัน
 อวสุสมฺภาวีสเสน จ วตฺตมานวนํ กตฺนฺติ ปราศจากความจริง ความว่า พระคำรัส
 เวทิตพฺพ. ที่ปราศจากความจริงย่อมไม่มี. คำที่เป็น
 วัตตมานาวิภคฺติ ในบาทพระคาถาที่ว่า เรา
จะเป็นพระพุทธเจ้าแน่ บัณฑิตพึงทราบว่
 ทานทำด้วยสามารถเป็นนียต (คือแน่) และ
 ด้วยสามารถเป็นแน่แท้ว่า เราก็คือ
พระพุทธเจ้าอย่างแน่นอนทีเดียว.

สุริยฺกคฺคมนฺติ สุริยสุส อุตฺยณํ, บทว่า สุริยฺกคฺคมนํ แปลว่า การขึ้น
 อยเมว วา ปาโจ. ธฺวสฺสฺสฺตฺนฺติ แห่งดวงอาทิตย์, อีกอย่างหนึ่ง พระบาลี
 เอกัสภาวี เจว สฺสฺสฺตฺนฺจ. ก็เป็นด้งนี้เหมือนกัน. บทว่า ธฺวสฺสฺสฺตฺ
นิกฺขนตฺสยฺนสฺสาติ สยฺนโต นิกฺขนตฺสฺส. ความว่า เป็นโดยส่วนเดียว และเป็นสิ่ง
อาปนฺนสฺตฺตานนฺติ ครุคฺคพฺภานํ, กพฺภินีนฺนฺติ เพียง. บทว่า นิกฺขนตฺสยฺนสฺส แปลว่า

พลเอกปิ่น - คุณหญิงขวัญใจ ชรรยศรี
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวาลาสน. ม. - พ. ๑ - ๓๑

อตฺโต. ภารโหมโรปนนฺติ ภารโอะโรปนํ,
คพฺภสฺส โอโรปนนฺติ อตฺโต.
ม-กาโร ปทสนฺธิกโร. เสสเมตฺถาปิ
อุตฺตานเมวาตี.

ออกไปจากที่นอน. บทว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มี
อรรถอันครบกำหนดแล้ว ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย
ผู้มีกรรมแก่, อธิบายว่า หลึงมีกรรม.
บทว่า ภารโหมโรปนํ ได้แก่ การปลงภาระ,
อธิบายว่า การปลงลงซึ่งสัตว์ในกรรม (คือ
การคลอบุตร). ม อักษรทำการเชื่อมบท.
คำที่เหลือแม่ในพระคานานี้จ่ายแล.

"สุวาทํ อทฺธา พุทฺโธ ภวิสฺสามี"ติ
เอวํ กตสนฺนิฏฺจาโน พุทฺธการเก ธมฺเม
อุปฺธาเรตุ "กหํ นุ โข พุทฺธการกา
ธมฺมา อุทฺธํ อโร ทิสาสฺสู วิทิสาสฺสู"ติ
อนุกฺกเมน สกฺลํ ธมฺมธาทุํ วิจินฺนโต
ปุพฺเพ โปราณเกหิ โโพธิสฺสฺสฺสฺสฺส
อาเสวิตนีสเวตี ปจฺมํ ทานปารมี ทิสฺวา
เอวํ อุตฺตานํ โอวทึ "สุเมธปญฺชิต ตฺว
อิโต ปญฺจาย ปจฺมํ ทานปารมี
ปุเรยฺยาสี.

สุเมธบัณฑิตได้ตกลงใจแน่อนอย่างนี้
ว่า "เรานั้นจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่" ดังนั้น
เพื่อจะใคร่ครวญหาพุทธการกธรรม (คือ
ธรรมที่จะกระทำให้เป็นพระพุทธเจ้า) ว่า
"พุทธการกธรรมทั้งหลายมีอยู่ที่ไหนหนอ
มีอยู่ ณ เบื้องบน เบื้องล่าง ในทิศใหญ่
ทั้งหลาย (หรือ) ทิศเฉียงทั้งหลาย" ดังนั้น
เมื่อเลือกเพ้นธรรมธาตุทั้งสิ้น โดยลำดับ
ก็ได้เห็นทานบารมีข้อที่ ๑ อันพระบรม-
โพธิสัตว์ทั้งหลายแต่ปางก่อน ปฏิบัติและ
เสพคุณแล้วในกาลก่อน จึงกล่าวสอนตน
อย่างนี้ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ทานพึงบำเพ็ญ
ทานบารมีข้อที่ ๑ ตั้งแต่บัดนี้.

พลเอกปิ่น - คุณหญิงขวัญใจ ชรรรมศรี
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ยดา หิ นิภูษิตโต อุกกมุโก นิสเสสฺสํ
กตฺวา อุกกํ วมตฺติเยว น ปจฺจาหริตี,
เอวเมว ธนํ วา ยสฺส วา ปุตุตฺตหารี
วา องฺกปจฺจํ วา อโนโลเกตฺวา
สพฺพตฺต^๑ ยาจกานํ สพฺพํ อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺตํ
นิสฺเสสฺสํ กตฺวา ททมาโน โปธิมฺมุเล
นิสฺสีทิตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสสึ^๒ติ ปจฺม
ทานปารมี ทพฺพํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิ.
เตน วุตฺตํ :

เหมือนตั้งหมอน้ำที่บุคคลคว่ำไว้ ย่อมคายน้ำ
ออกจนไม่เหลือเลย น้ำกลับคืนมาอีกไม่ได้
ฉันใด, ท่านก็(ฟัง)เป็นฉันนั้น ไม่ใช่ดี(ใน)
ทรัพย์สิ้น ยศ บุตร ภรรยา หรืออวัยวะใหญ่
น้อยแล้ว ให้สิ่งทั้งปวงที่ปรารถนาแล้ว ๆ
แก่ผู้มาขอ ณ ที่ทุกสถานจนไม่เหลือเลย
จักนั่ง ณ โคนต้นโพธิ์ เป็นพระพุทธเจ้า"ดังนี้
อธิษฐานทานปารมีข้อที่ ๑ ใหม่ทันคง. ด้วย
เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
พระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑๑๕. "หนฺนท พุทฺธกเร ธมฺเม
 วิจินามิ อิตฺโต จิตฺโต
 อุทฺธํ อโร ทสฺส ทิสฺสา
 ยาวตา ธมฺมธาทูยา.

๑๑๕. "เอาละ เราจะค้นหาพุทธการกธรรม
ทั้งข้างโน้น ข้างนี้ ในเบื้องบน
เบื้องล่าง ทั่วทิศทั้ง ๑๐ ตลอดธรรม
ธาตุ.

^๑ ส. อ. สัพพสมุปตฺตติ.

๑๑๖. วิจิณฺโตะ ตทา ทกฺขี
 ปจฺมํ ทานปารมี
 ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ
 อานุจิญฺณํ มหาปถํ.

๑๑๗. อิมํ ทวํ ปจฺมํ ทาว
 ทฬฺหํ กตฺวา สฺมาทีย
 ทานปารมิตํ กจฺฉ
 ยถิ โพรธิ ปตฺตุมิจฺฉสิ.

๑๑๘. ยถาปิ กุมฺภโก สมนุญฺโณ
 ยสฺส กสฺสจฺจิ อโร กโต
 วมเตวทกฺกํ^๑ นิสฺเสสฺสํ
 น ตตฺถ ปรีรกุชฺติ.

๑๑๖. เมื่อเราตถาคคคนหาอยู่ในกาลนั้น ก็
 ได้พบแล้วซึ่งทานบารมีเป็นพุทธการก-
 ธรรมของตน อันเป็นทางใหญ่ ซึ่งพระ-
 บรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณ
 อันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อนสร้างสมมาแล้ว
 โดยลำดับ.

๑๑๗. (เราตถาคคจึงกล่าวสอนตนเองว่า)
 หากท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิ-
 ญาณไซ้ จงสมาทานทานบารมีข้อ
 ที่ ๑ นี้ กระทำใหม่(ถึงขนาด)ก่อน
 จงบำเพ็ญทานบารมีให้เต็มเปี่ยมเถิด.

๑๑๘. หมอน้ำอันเต็มเปี่ยมควายน้ำหรือน้ำนม
 อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เขาคว่าปากลง
 เบื้องล่างก็จะคายน้ำ(คือน้ำจะไหล)
 ออกไม่มีส่วนเหลือ เพราะน้ำไหล
 ปล่อยให้ล้นนั้น จึงเก็บรักษาน้ำไว้ไม่ได้
 ฉะนั้น.

^๑ ก. วมเต อุทก.

๑๑๘. ตเถว ยาจเก ทิสฺวา
หีนมุกกฏจมชฺฌิเม
ททาหิ ทานํ นิสฺเสสฺสํ
กฺขมโภ วีย อโร กโต"ติ.

๑๑๘. เมื่อท่านเห็นยาจกจะเป็นบุคคลชั้นต่ำ
ชั้นสูงและชั้นกลางก็ดี จงให้ท่านไม่มี
ส่วนเหลือ (คือให้จนหมดสิ้น) ฉะนั้น
ดั่งหมอน้ำที่เขาคว่ำไว้ฉนั้น."

ตตถ หนทาติ ววสฺสคฺคตฺเต
นินาโต. พฺพุทฺทเร ธมฺเมติ พฺพุทฺทตฺตฺกเร
ธมฺเม. พฺพุทฺทตฺตฺกรา นาม ธมฺมา
ทานปารมิตาทโย ทส ธมฺมา. วิจินามีติ
วิจินิสฺสามิ, วิมฺลิสฺสามิ อฺปปริกฺขิสฺสามิ
อตุโถ. อิโต จิโตติ อิโต อิโต,
ออยเมว วา ปาโจ. ตตถ ตตถ
วิจินา^{มี}ติ อตุโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น ก็พ้ที่ว่า หนท
เป็นนิบาตลงในอรรถว่า เตือน. ส่องบทว่า
พฺพุทฺทเร ธมฺเม แปลว่า ธรรมที่กระทำให้
เป็นพระพุทฺธเจ้า. ธรรม ๑๐ อย่างมีทาน-
บารมีเป็นต้น ชื่อว่า ธรรม ที่กระทำให้เป็น
พระพุทฺธเจ้า. บทว่า วิจินามี แปลว่า
จักค้นหา, อธิบายว่า จักทดลอง ก็จักเข้า
ไปกำหนดพิจารณา. ส่องบทว่า อิโต จิโต
แปลว่า ข้างโน้น ข้างนี้, อีกอย่างหนึ่ง
พระบาลีก็เป็นดั่งนี้เหมือนกัน. อธิบายว่า
เราจะค้นหาในที่นั้น ๆ.

อฺพฺพุทฺท^นติ เทวโลเก. อโรติ มนุสฺสโลเก.
ทส ทิสฺสาติ ทสฺสุ ทิสฺสาสุ, กตฺถ นุ โข
เต พฺพุทฺทการกธมฺมา อฺพุทฺธํ อโร คิริยํ

บทว่า เบ็องบน ไต่แก ในเทวโลก. บทว่า
เบ็องลาง ไต่แก ในมนุษยโลก. ส่องบทว่า
ทส ทิสฺสา แปลว่า ในทิศทั้งสี่, อธิบายว่า

พลเอกปิ่น - คุณหญิงขวัญใจ ธรรมศรี
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ทิสาสู วิทิสาสูติ อธิปาโย. ยาวตา พุทธการกรรมเหล่านั้นอยู่ที่ไหนหนอแล คือ ธมฺมธาทุยาติ เอตถ ยาวตาติ ปริจฺเจท- อยู่ ณ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง
 วจนํ. ธมฺมธาทุยาติ สภาวธมฺมสุส, ทิศใหญ่ทั้งหลาย (หรือ) ทิศเฉียงทั้งหลาย.
 ปวตฺตนีติ วจนเสโส ฏฺฐพฺโพ. ก็ คำว่า ยาวตา ในบาทพระคาถาว่า ยาวตา
 วุตฺตํ โหติ ? ยาวตีกา สภาวธมฺมานํ ธมฺมธาทุยา นี้ เป็นคำกล่าวกำหนดชี้คั่น.
 กามรูปารูปธมฺมานํ ปวตฺตติ, ทาวตีกํ บทว่า ธรรมธาทุ ไต่แกสภาวธรรม, ฟังเห็น
 วิจินิสํสามีติ วุตฺตํ โหติ. คำเหลือว่า ปวตฺตนิ (แปลว่า เป็นไป).
 มีคำกล่าวอธิบายอย่างไร ? มีคำกล่าว
 อธิบายว่า ความเป็นไปของสภาวธรรม
 ึ่งที่เป็นกามาวจรธรรม รูปาวจรธรรมและ
 อรูปาวจรธรรมมีประมาณเพียงใด, เราจะ
 ค้นหาความเป็นไปของสภาวธรรมมีประมาณ
 เพียงนั้น.

วิจินนโตติ วมัสสนโต อุปปริกฺขณโต. บทว่า ค้นหาอยู่ ความว่า ทดลอง
ปุพฺพเกหีติ โปรา เณหิ โภธิสฺตฺเตหิ. คือ กำหนดพิจารณาอยู่. บทว่า ปุพฺพเกหิ
อนุจิจฺฉนฺติ อชฺฉนฺติ^๑ อาเสวิตํ. แปลว่า อันพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายแต่ปาง
สมาธิยาติ สมาธิยนํ กโรหิ, อชฺช กอน. บทว่า อนุจิจฺฉนฺ แปลว่า สร้างสม

^๑ ส. อ. อาจิจฺฉนฺ.

ปฏฺจาย อัย ปจฺมํ ทานปารมี ปุเรตพฺพา
มยาติ เอวํ สมาทียาติ. อตุโณ.
ทานปารมิตํ กจฺจนาติ ทานปารมี กจฺจ,
ปุรยาติ อตุโณ. ยทิ โโพธิ ปตฺตุมิจฺจสฺสตี
โพธิมฺมูลมฺปกนฺตฺวา อนฺตฺตรํ สมนฺมาสมฺโพธิ
ปตฺตํ อิจฺฉสฺสี เจ.

มาแล้ว คือ เสพคุณแล้ว. บทว่า จ
สมาทาน ความว่า จงกระทำการสมาทาน,
อธิบายว่า จงสมาทานอย่างนี้ว่า จำเดิม
แต่วันนี้ไปเราพึงบำเพ็ญทานบารมีข้อที่ ๑ นี้.
บาทพระคาถาว่า จงบำเพ็ญทานบารมี
ความว่า จงถึง, คือ จงบำเพ็ญทานบารมี.
บาทพระคาถาว่า หากท่านปรารถนาจะ
บรรลฺพพระโพธิญาณไฉร ความว่า หาก
ท่านปรารถนาจะเข้าไปใกล้โคนต้นโพธิ์แล้ว
บรรลฺพพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณไฉร.

ยสฺส กสฺสจฺจตี อุกฺทกสฺส วา ชีรสฺส วา
ยสฺส กสฺสจฺจ สมนฺปุณฺณโณ. สมนฺปุณฺณสทฺทโยเค
สตี สามีวจัน อิจฺฉนฺตฺติ สทฺทวิทฺตุ.
กรณฺตฺเถ วา สามีวจัน, เยน เกนจฺจตี
อตุโณ. อโธ กโถติ เหฏฺฐจามุชฺชีกโถ.
น ตฺตถ ปริรกฺขตี ตสฺมี วมนเ น
ปริรกฺขตี, นิสฺเสสฺสํ อุกฺกํ วมเตวาติ
อตุโณ.

สองบทว่า อย่างใดอย่างหนึ่ง ความว่า หมอ
อันเต็มด้วยน้ำหรือน้ำนมอย่างใดอย่างหนึ่ง.
เมื่อประกอบศัพท์ว่า สมนฺปุณฺณ ผู้รู้ศัพท์-
ศาสตร์ ย่อมปรารถนาศัพท์ที่เป็นัญญูวิภัตติ.
อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ยสฺส กสฺสจฺจ เป็น
ัญญูวิภัตติลงในอรรถแห่งตติยาวิภัตติ, อธิ-
บายว่า (ด้วยน้ำหรือน้ำนม) อย่างใด
อย่างหนึ่ง. สองบทว่า อโธ กโถ แปลว่า
ที่เขาคว่ำปากลงเบื้องล่าง. บาทพระคาถา

หีนมุกกภูจฺมชฺฉิเมติ หีนมชฺฉิมปถิเต.
ม-กาโร ปทสนฺธิกโร. กุมภโ วีย อโธ
กโธติ เหฏฺฐามุชฺชีกโต วีย กุมภโ.
 ยาจเก อุปคเต ทิสฺวา "ตฺวํ
 สฺเมธ อตฺตโน อนวเสเสตฺวา สพฺพชน-
 ปริจุจาเคน ทานปารมี, องฺคปริจุจาเคน
อุปปารมี, ชีวิทปริจุจาเคน ปรมตฺถ-
ปารมิญฺจ ปุเรหิ"ติ เอวํ อตฺตนา
อตฺตนา โอบฺบิ.

อถสฺส "น เอตฺตเก เหว
พฺพการเก หิ ธมฺเม หิ ภวิตพฺพน"ติ
อตฺตริมฺปิ อุปธารยโต หุติยํ สีลปารมี
ทิสฺวา เอตทโหสิ "สฺเมธปณฺธิต ตฺวํ อิโต
ปฏฺจาย สีลปารมี ปุเรยฺยาสิ. ยถา จมรี

ว่า น ตตถ ปริรกฺขติ แปลว่า จะเก็บ
 รักษาไว้ไม่ได้ เพราะการคายน้ำออกนั้น,
 อธิบายว่า ย่อมคายน้ำออกไม่มีส่วนเหลือ.

บาทพระคาถาว่า เป็นบุคคลชั้นต่ำ ชั้นสูง
และชั้นกลาง ไต่แก (ยาก) ที่เป็นคนชั้นต่ำ
 ชั้นกลาง และชั้นสูง. ม อักษร ทำการ
 เชื่อมบท. บาทพระคาถาว่า กุมภโ วีย
อโธ กโธ แปลว่า เหมือนหม้อที่เขาคว่ำไว้,
 สฺเมธนั้นติดเห็นยากทั้งหลาย ที่เข้ามาหา
 แล้วไต่กล่าวสอนตนด้วยตนแล อย่างนี้ว่า
 "ดูกรสฺเมธ ท่านจงบำเพ็ญทานบารมีโดย
 สละทรัพย์ทั้งหมด ไม่เหลือไว้สำหรับตน,
 จงบำเพ็ญอุปบารมีโดยสละอวัยวะ, และ
 จงบำเพ็ญปรมัตถบารมีโดยสละชีวิตเกิด."

ลำดับนั้น เมื่อสฺเมธนั้นคิด
 "พฺพการกธรรมจะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น"
 ดังนี้ จึงพิจารณาไตรทวารู้อย่างยิ่งขึ้นไปอีกก็เห็น
 ที่ลปารมี ข้อที่ ๒ จึงไต่กล่าวสอนตนดังนี้ว่า
 "ดูกรสฺเมธนั้นติด ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญ

คุณจันทรา ศิลปี
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มิโค นาม ชีวิตมุปี อโนโลเกตุวา สีลปารมีด้วย. หากท่านรักษาศีลโดยไม่ใช่ดี
 อตุตโน วาลเมว รกขติ, เอวํ ตุมปิ แมชีวิตเลย ตั้งแต่บัดนี้ไปให้เหมือนอย่าง
 อิตโต ปฏจาย ชีวิตมุปี อโนโลเกตุวา มฤคจามรีรักษาขนหางของตนไว้โดยไม่ใช่ดี
 สีลเมว รกขนุโต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ แมชีวิต(ท่าน)ก็จักเป็นพระพุทธเจ้า" สุเมธ
 ทุตฺติยํ สีลปารมี ทพฺหํ กตุวา อธิฏฺจาสี. บัณฑิตจึงอธิษฐานศีลปารมี ข้อที่ ๒ แล้ว
 เตน วุตฺตํ : กระทำใหม่. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๑๒๐. "น เหเต เอตุตกาเยว
 พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเณปิ วิจินิสฺสามิ
 เย ธมฺมา โภธิปาจนา.

๑๒๑. วิจินนฺโต ตทา ทกฺขี
 ทุตฺติยํ สีลปารมี
 ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ
 อาเสวิตฺนึเสวิตฺ?

๑๒๐. "ก็พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
 อบรมบมพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
 ธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่นอีก.

๑๒๑. เมื่อเราตถาคตค้นหาอยู่ในครั้งนั้น ก็
 ได้พบศีลปารมีข้อที่ ๒ อันพระบรม-
 โภธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่ง
 ไหญุแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัยแล้ว.

๑ ก. อาเสวิต, นิเสวิต.

๑๒๒. อิมิ ทูวํ พุติยํ ทาว
 ทพฺพํ กตฺวา สฺมาทีย
 สีสปารมิตํ กจฺฉ
 ยที โภธึ ปตฺตุมิจฺฉลึ.

๑๒๓. ยถาปิ จมรี วาลํ
 กิสฺมิณฺจึ ปฏฺฐิตคฺคิตํ
 อูเปติ มรณํ ตตฺถ
 น วิโกเปติ วาลธึ.

๑๒๔. ตเถว ทูวํ จตุสฺส ญฺมึสฺส
 สีสลานิ ปริปุรย
 ปรริกฺข สพฺพทา สีสํ
 จมรี วีย วาลธินฺ"ติ.

ตตฺถ น เหเตติ น ที เอเตเยว.
โพธิปาจนาตี มคฺคปริปาจนา,

๑๒๒. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเองต่อไปว่า) หากท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณไซ้ จงสมาทานศีลบารมี ข้อที่ ๒ นี้ กระทำให้มันถึง (ขนาด) ก่อน จงบำเพ็ญศีลบารมีให้เต็มเปี่ยมเถิด.

๑๒๓. จามรีรักษาขนหางที่คล่องติดอยู่ที่ใดที่หนึ่ง (เป็นต้นว่า ต้นไม้ เถาวัลย์ และหนาม) ยอมตาย ณ ที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางขาดหายไป แมฉนั้นใด.

๑๒๔. ท่านจงยังศีลทั้งหลาย ที่ท่านจำแนกไว้ในภูมิ ๕ ให้บริบูรณ์เหมือนฉนั้นนั้น จงระวังรักษาศีลในกาลทุกเมื่อ อจจามรีรักษาขนหาง ฉะนั้น."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น เหเต แปลว่า ก็พุทธธรรมเหล่านั้นแล มิใช่มีแต่

^๑ ก. จามรี

^๑ จามรี ชื่อเนื้อทรายมีขนละเอียดหางยาว เป็นพู่เป็นสัควัดเอื้อง อยู่ในจำพวกแกะ.

สพฺพญฺญตฺตญาณปริปาจนา วา. ทุติยํ เพียงนี้เท่านั้น. บทว่า เป็นเครื่องอบรม
สีลปารมิตี สีลํ นาม สพฺเพสํ พระโพธิญาณ ความว่า เป็นเครื่องอบรม
 กุสลธมฺมานํ ปตฺติฏฺจา, สีเล ปตฺติฏฺจโตะ บมฺมรรค, หรือว่าเป็นเครื่องอบรม
 กุสลธมฺเมหิ น ปริหายติ, สพฺเพปิ พระสัพพัญญุตญาณ. บทพระคาถาว่า ศีล
โลกิยโลกุตฺตรคฺขณ ปฏฺิลภติ. ตสฺมา บารมีข้อที่ ๒ ความว่า เราตถาคตใดเห็น
 สีลปารมิตี ปุเรตพฺพชาติ ทุติยํ สีลปารมิตี ศีลบารมีข้อที่ ๒ ว่า ธรรมตถาคีลเป็นที่ตั้ง
 อทฺทกฺขินฺนติ อตฺโถ. แห่งกุศลธรรมทั้งมวล, ผู้ตั้งอยู่ในศีลย่อมไม่
 เลื่อมจากกุศลธรรม, ทั้งใดเฉพาะคุณอัน
 เป็นโลกิยะและโลกุตระทั้งมวล. เพราะ
 เหตุนั้นเราต้องบำเพ็ญศีลบารมีด้วย.

อาเสวิตฺติเสวิตฺนฺติ ภาวิตฺตญฺเจว บทพระคาถาว่า อาเสวิตฺติเสวิตฺ
 พหุสํกตญฺจ. จมฺรํติ จมฺรํ มิโค. กิสฺมิมฺญจฺติ ความว่า อบรมแล้วและกระทำไ้มากแล้ว.
 ยตฺถ. กตฺถจฺจิ รุกฺขลตาทกณฺฐกาที่สุ บทว่า จมฺรํ ไ้แก่ มฤคจามรี. บทว่า
 อณฺณตรสฺมึ. ปฏฺิลคฺคิตฺนฺติ ปฏฺิวิลคฺคิตํ. กิสฺมิมฺญจฺ แปลว่า ในที่ใดที่หนึ่ง คือ ในที่
ตตฺถาติ ยตฺถ วิลคฺคิตํ, ตตฺถเถว จตฺวา แห่งใดแห่งหนึ่งมีต้นไม้ เถาว์ลัย และหนาม
 มรณฺํ อูปคจฺจติ. น วิโกเปตีติ น เป็นต้น. บทว่า ปฏฺิลคฺคิตํ แปลว่า คล่องติด
 ฉินฺนติ. วาลฉินฺนติ วาลํ ฉินฺนิตฺตฺวา น อยู่แล้ว. บทว่า ณ ฺนิน ความว่า ยืนอยู่
 คจฺจติ, ตตฺถเถว มรณฺํ อูปเปตีติ อตฺโถ. ณ ที่ที่ชนทางคล่องติดอยู่นั้นแหละ จนถึงแก่

คุณหญิงมาลี พ.สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
 สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

ความตาย. บทว่า น วิโกเปติ แปลว่า
ไม่ (ยอมให้) ชาติไป. บทว่า ชนทาง
ความว่า ไม่ (ยอมให้) ชนทางชาติไป คือ
ยอมตาย ณ ที่นั้นแหละ.

จตุสสุ ภูมีสุ สีลานีติ จตุสสุ จาเนสสุ
วิภุตตสีลานี, ปาติโมกขสังวรอินทริย-
สังวรอาชีวปารีสุทธิปัจจยสนันนิสิตวเสนาติ
อตุโธ. ภูมีวเสน ปน ทวีสุเยว ภูมีสุ
ปริยาปนัน ทมปิ จตุสสีลเมวาติ.
ปริปุรยาติ ขณตฉิททสพลาทือภาเว
ปริปุรย. สพพทาติ สพพกาล. จมรี
วียาติ จมรี มิโค วีย. เสสเมตถาปิ
อุตฺตทานตถเมวาติ.

คำว่า กึ่งทั้งหลายในภูมิ ๔ ความว่า
ยังกึ่งที่ท่านจำแนกไว้ในฐานะ ๔, อธิบายว่า
ด้วยอำนาจปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวร
ศีล อาชีวปารีสุทธิศีล และปัจจยสนันนิสิตศีล.
แต่เมื่อว่าโดยภูมิ กึ่งทั้ง ๔ นั้นนั้นแล
ก็นับเนื่องในภูมิ ๒ นั้นเองฉะนี้แล. บทว่า
จยังกึ่งทั้งหลายให้บริบูรณ์ ความว่า จยัง
กึ่งทั้งหลายให้บริบูรณ์ โดยหาโทษมิได้ เช่น
กึ่งชาต กึ่งทะเล และกึ่งทาง เป็นต้น.
บทว่า ในกาลทุกเมื่อ คือตลอดกาลทั้งปวง.
บทว่า จมรี วีย แปลว่า เหมือนมฤคจามรี.
คำที่เหลือแม่ในพระคาถานี้ มีเนื้อความง่าย
ช ช
ทั้งนั้นแล.

อถสฺส "น เอตฺตเกเหว ลำคับนั้น เมื่อสุเมธันตฺตินันตฺตีกิถวา
พุทธการ เกหิ ธมฺเมหิ ภวิตพฺพน"ติ "พุทธการกธรรมจะไม่พืงมีแต่เพียงนี้เทานั้น"

คุณหญิงมาลี พ.สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อุตุตรีมปิ อุปถารยโต ตติยํ เนกขมม-
ปารมี ทิสฺวา เอตทโหสิ "สุเมธปณฺธิต
ตุวํ อีโต ปฏฺจาย เนกขมมปารมีมปิ
ปุเรยฺยาลิ. ยถาปิ สุจิริ พนฺธนาคาเร
วสฺมาโน ปุริโส น ตตฺถ สิเนหํ
กโรติ, อถ โข อุกฺกณฺสิโต
อวสิตุกาโม โหติ, เอวเมว ตวมปิ
สพฺพภาเว พนฺธนาการสฺสทิสเส กตฺวา ปสฺส,
สพฺพภาเวหิ อุกฺกณฺสิโต มุจฺจิตฺตุกาโม
หุตฺวา เนกขมฺมาภิมุโขว โหติ, เอวํ
พฺพุโธ ภวิสฺสสํ"ติ ตติยํ เนกขมมปารมี
ทพฺพํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ :

๑๒๕. "น เทเต เอตุตฺตาเยว
พฺพุตฺถมฺมา ภวิสฺสเร
อณฺเณปิ วิจินิสฺสามิ
เย ธมฺมา โโพธิปาจนา.

ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
เนกขัมปารมี ข้อที่ ๓ จึงได้กล่าวสอนตน
ดังนี้ "ดูกรสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึง
บำเพ็ญเนกขัมปารมีด้วย. เหมือนอย่างบุรุษ
ที่อยู่ในเรือนจำเป็นเวลานาน ย่อมไม่
กระทำความเส่นหาในเรือนจำนั้น, แท้จริง
มีแต่เอื่อมระอาไม่ปรารถนาจะอยู่แม้ฉนั้นใด,
แม้ท่านจงเห็นภพทั้งปวงให้เป็นดุจเรือนจำ,
เป็นผู้เอื่อมระอา ใครจะพ้นจากภพทั้งปวง
มุ่งหน้าต่อเนกขัม (คือการออกบวช) เหมือน
ฉนั้นนั้น, ด้วยการกระทำอย่างนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทฺธเจ้าแน่" ดังนี้ สุเมธบัณฑิตอธิษฐาน
เนกขัมปารมี ข้อที่ ๓ แล้วกระทำใหม่นั้น.
ด้วยเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำ
เป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑๒๕. "ก็พุทฺธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
อบรมมพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
ธรรมเหล่านี้ ฌ้อย่างอื่นอีก.

๑๒๖. วิจิณนโต ตทา ทกขี
 ตติยํ เนกขัมมปารมี
 ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ.
 อาเสวิตนีสเวตี.

๑๒๗. อิมํ ทวํ ตติยํ ตาว
 ทพฺหํ กตฺวา สมาทีย
 เนกขัมมปารมิตํ กจฺจ
 ยที โปธิ ปตฺตุมิจฺฉลึ.

๑๒๘. ยถา อนุทฺมเร ปุริโส^๑
 จิรวุจฺโจะ ทฺกขทฺทิตโต^๒
 น ตตฺถ รากํ ชเนติ
 มุตฺตึเยว กเวสตี.

๑๒๖. เมื่อเราตถาคตค้นหาอยู่ในกาลครั้ง-
 นั้น ก็ได้พบเนกขัมมปารมี ข้อที่ ๓ อัน
 พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหา
 คุณอันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน เสพอาศัย
 แลแล้ว.

๑๒๗. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเอง
 ต่อไปว่า) หากท่านปรารถนาจะ
 บรรลุพระโพธิญาณไซ้ จงสมาทาน
 เนกขัมมปารมี ข้อที่ ๓ นี้ กระทำให้
 มั่น (ถึงขนาด) ก่อน จงบำเพ็ญ
 เนกขัมมปารมีให้เต็มเปี่ยมเถิด.

๑๒๘. บุรุษผู้อยู่ในเรือนจำช้านาน มีความ
 ทุกข์บีบคั้น ย่อมไม่เกิดความรักใคร่
 ตีใจในเรือนจำนั้น แสวงหาแต่
 ความพ้นไปอย่างเดียว ฉันทิด.

^๑ ก. อัญญชเร.

^๒ ก. จิรั วุจฺโจะ ทฺกขทฺทิตโต.

๑๒๘. ตเถว ทูว สัพพะเว.
ปัสส อนฺตฺตฺตเร วีย
เนกฺขมฺมาภิมุโข โหหิ
ภวโต ปริมุตฺติยา"ติ.

๑๒๘. ท่านจงเห็นภพทั้งปวงเป็นดุจเรือนจำ
มุ่งหน้าต่อเนกขัมมบารมี เพื่อความ
หลุดพ้นจากภพ เหมือนฉันทันั้น."

ตตฺถ อนฺตฺตฺตเรติ พนฺธนากาเร.
จิรวุญฺโสติ จิรกาลํ วจฺจ โส. ทฺถุขญฺญูโตติ
ทฺถุขปปีพิโต. น ตตฺถ รากํ ชเนตีติ
ตตฺถ อนฺตฺตฺตเร รากํ สีเนหํ น ชเนตี
น อุปฺปาเทตี. "อิมํ อนฺตฺตฺตเร มุญฺจิตฺวา
นาหิ อณฺณตฺถ คมิสฺสสามี"ติ เอวํ ตตฺถ
รากํ น ชเนตี, กิณฺตุ^๒ มุตฺตีเขว
โมกฺขเมว คเวสตีติ อธิปฺปาโย.
เนกฺขมฺมาภิมุโขติ นิกฺขมฺนาภิมุโข โหหิ.
ภวโตติ สัพพะเวหิ. ปริมุตฺติยาติ
ปริโมจนตฺถาย. "เนกฺขมฺมาภิมุโข หุตฺวา
สมฺโพธิ ปาณฺณิสฺสสี"ติปิ ปาโส.
เสสฺสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนฺตฺตฺตเร
แปลว่า ในเรือนจำ. บทว่า จิรวุญฺโส
แปลว่า อยู่แล้วสิ้นกาลนาน. บทว่า ทฺถุขญฺญูโต
แปลว่า มีความทุกข์บีบคั้นแล้ว. บทพระ-
คถาว่า ยอมไม่เกิดความรักใคร่จิตใจใน
เรือนจำนั้น ความว่า ยอมไม่ยังความ
รักใคร่คือความเส่นหาให้เกิด คือให้เกิดขึ้น
ในเรือนจำนั้น. อธิบายว่า ไม่เกิดความ
รักใคร่ในเรือนจำนั้นอย่างนี้ว่า "เราพน
เรือนจำนี้ไปแล้ว จักไม่ไปที่เรือนจำแห่ง
อื่น," เขาจะนึกคิดแสวงหาแต่ความหลุดพ้นไป
อย่างเดียวเท่านั้น. บทว่า จรมุ่งหน้าต่อ
เนกขัม คือ จรมุ่งหน้าต่อการออกบวช. บทว่า

๑ ก. อญฺญชเร.
๒ ส. อ. ที กโรสิ.

มธุรสกถาสาสน ป. - ๗. ๑ - ๓๒

จากภพ คือจากภพทั้งหมด. บทว่า ปริมุตติยา
แปลว่า เพื่อความหลุดพ้น. พระบาลีว่า
"ท่านเป็นผู้มุ่งหน้าต่อเนกขัมม ก็จักบรรลु-
พระสัมโพธิญาณ" ดังนี้ก็มี. คำที่เหลือใน
พระคาถานี้ มีเนื้อความงายแล.

อดสัส "น" เอตตเกเทเว.
พุทธการกธมเมหิ ภวิตพพน"ติ อุตฺตริมฺปิ
อุปচারยโต จตุตฺถํ ปณฺญาปารมี ทิสฺวา
เอตทโหสิ "สุเมธปณฺธิต ทฺวํ อีโต
ปญฺจาย ปณฺญาปารมีมฺปิ ปุเรยฺยาสี.
หีนมชฺฉิมฺภุคฺคฺกุญฺเจสุ กญฺจิ อวชฺเชตฺวา
สพฺเพปิ ปณฺธิเต อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺหิ
ปุจฺเจยฺยาสี. ยถาปิ วิญฺญาจาริโก ภิกฺขุ
หีนาทิเกเทสุ กุเลสุ กิณฺณิ กุลํ
อวิวชฺเชตฺวา ปฏิปาณฺิยา วิญฺญาตย จรณฺโต
ชิปปํ ยาปนมตฺตํ ลภติ, เอวเมว ตวฺมฺปิ
สพฺเพ ปณฺธิเต อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺจนฺโต
พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ จตุตฺถํ ปณฺญาปารมี
ทพฺหิ กตฺวา อธิญฺจาสี. เตน วุตฺตํ :

ลำดับนี้ เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้นคิดว่า
"พุทธการกธรรมจะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น"
ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
ปัญญาบารมี ข้อที่ ๔ จึงได้กล่าวสอนตน
ดังนี้ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่เข้าไปท่าน
พึงบำเพ็ญปัญญาบารมีด้วย. ท่านเข้าไป
หาบัณฑิตทั้งปวง โดยไม่เว้นบัณฑิตไร ๆ
ทั้งบัณฑิตชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูง แล้วพึง
ถามปัญหา. เหมือนดังภิกษุผู้ถือการเที่ยว
บิณฑบาตเป็นวัตร เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต
ตามลำดับไม่เว้นตระกูลใด ๆ ในบรรดา
ตระกูลอันต่างกัน มีชั้นต่ำเป็นต้น ย่อมได้รับ
อาหารเพื่อยังชีพโดยพลัน ฉนฺใด, ท่าน
ก็จงเข้าไปหาบัณฑิตทั้งปวง แล้วถามปัญหา

คุณสุกัณญา สุขโภคกิจ
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เหมือนฉันนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่."
สุเมธบัณฑิตได้อธิษฐานปณฺญาบารมี ข้อที่ ๔
แล้วกระทำใหม่นั้น. กวดยเหตุนี้ พระผู้มี-
พระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระกาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑๓๐. "น เทเต เอกตกาเยว
พุทธธมา ภวิสฺสเร
อญฺเฌปี วิจินิสฺสามิ
เย ธมมา โทธิปาจนา.

๑๓๐. "ก็พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็นเครื่อง-
อบรมมพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
ธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่นอีก.

๑๓๑. วิจินนฺโต ตทา ทกฺขี
จตุตฺถํ ปญฺญาปารมี
บุพฺพเกหิ มเหสีหิ
อาเสวิตนินฺเสวิตํ.

๑๓๑. เมื่อเราตถาคตค้นหาอยู่ในกาลนั้น ก็
ได้พบปณฺญาบารมี ข้อที่ ๔ อัน
พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหา
คุณอันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน เสพอาศัย
แล้ว.

๑๓๒. อิมํ ทฺวํ จตุตฺถํ ทาว
ทพฺพํ กตฺวา สมาทีย
ปญฺญาปารมิตํ กจฺฉ
ยทิ โทธิ ปตฺตุมิจฺฉสิ.

๑๓๒. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเองต่อ
ไปว่า) หากท่านปรารถนาจะบรรลु
พระโพธิญาณไซ้ จงสมาทานปณฺญา-
บารมี ข้อที่ ๔ นี้ กระทำใหม่นั้น(ถึง

ขนาด)ก่อน จงบำเพ็ญปัญญาบารมี
ให้เต็มเปี่ยมเถิด.

๑๓๓. ยถาปี ภิกขุ ภิกขุโนโต
หีนมุกกภูจฺมชฺฌิเม
กุลานี น วิวชฺเชโนโต.
เอวํ ลภติ ยาปนํ.

๑๓๓. ภิกษุผู้เที่ยวขอยู่ ไม่เว้นตระกูล
ทั้งหลาย ทั้งชั้นต่ำ ชั้นสูง และ
ชั้นกลาง ด้วยการกระทำอย่างนี้
ย่อมได้อาหารเป็นเครื่องยังชีพให้เป็น
ไปฉันใด.

๑๓๔. ตเถว तुवं สพุพกาลํ
ปริปุจฺจํ พุทฺธํ ชนํ
ปญฺญา ย ปารมมํ คนฺตุวา
สมโพธิ ปาปุณิสฺสสตีติ.

เมื่อท่านสอบถามชนผู้รู้อยู่เสมอ ท่าน
จักถึงความเป็นผู้มีปัญญาบารมี จัก
บรรลुพระสัมโพธิญาณเหมือนฉันนั้น".

ตตฺถ ภิกขุโนโตติ ปิณฑาย จรฺนุโต.
หีนมุกกภูจฺมชฺฌิเมติ หีนมุกกภูจฺมชฺฌิมานี
กุลานีติ อตฺถโธ. ลึงฺควิปริยาโย^๒ กโต.
น วิวชฺเชโนโตติ น ปริหรนุโต,
มรปฺปฏิปาณํ มฺฤจิตฺวา จรฺนุโต วิวชฺเชติ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เที่ยวขอยู่
ความว่า เที่ยวไปอยู่เพื่อก่อนข่าว. บท
พระคาถาว่า ทั้งชั้นต่ำ ชั้นสูง และชั้นกลาง
ความว่า ตระกูลชั้นต่ำ ชั้นสูงและชั้นกลาง.
ศัพท์ว่า หีนมุกกภูจฺมชฺฌิเม นี้ ท่านทำการ

^๑ ก. ปญญาปารมิต.

^๒ ฉ. ลึงคปริยาโส.

นาม, เวมกตฺวาติ อตุโธ. ยาปนฺนติ ยาปนมตฺตํ ปาณธารณํ อาหารํ ลภตีติ อตุโธ.

เปลี่ยนลิงค์. บทว่า ไม่เว้น คือไม่หลบเลี่ยง, อธิบายว่า เมื่อภิกษุเที่ยว (ขอ) ละล้าคืบ เรือน ชื่อว่า เว้นอยู่, ไม่ทำอย่างนั้น. บทว่า อาหารเป็นเครื่องยังชีพให้เป็นไป ความว่า ย่อมใดอาหารพอยังชีพให้เป็นไป คือพอทรงชีพอยู่ได้.

ปริปุจฺจนโตติ "กึ ฆนฺเต กุสลํ, กึ อกุสลํ, กึ สวชฺชํ, กึ อนวชฺชนฺ"ติ- อาทีนา^๑ นเยน ตตฺถ ตตฺถ อภิญญาเต ปญฺหิตเต ชเน อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺจนโตติ อตุโธ. พุชฺชํ ชนฺนติ ปญฺหิตํ ชนฺ. "พุเช ชเน"ติปิ ปาโฐ. ปญฺญา ปารมิตฺติ ปญฺญา ปารํ. "ปญฺญาปารมิตํ คนฺตฺวา"ติปิ ปาโฐ. เสสฺเมตฺถาปิ อุตฺตานเมวาทิ.

บทว่า สอบถามอยู่เสมอ ความว่า เข้าไป หาคนที่**เป็นบัณฑิตผู้รู้**ยิ่งในที่นั้น ๆ แล้วสอบถามอยู่เสมอโดยนัยมีอาทิว่า "ท่านชอบรับ กุศลคืออะไร, อกุศลคืออะไร, กรรมมีโทษคืออะไร, กรรมไม่มีโทษคืออะไร." สอง บทว่า ชนฺนํ ไคแกชนฺนฺฉลาต. พระบาลีว่า "พุเช ชเน" (ชนฺนํทั้งหลาย) คังนํกมฺ. สองบทว่า ความเป็นผู้มีปัญญาบารมี ไคแก ความถึงพร้อมแห่งปัญญา. พระบาลีว่า "ปญฺญาปารมิตํ คนฺตฺวา (คือถึงความเป็นผู้มีปัญญาบารมี)" คังนํกมฺ. คำที่เหลือแม่ใน พระคาถานี้ มีเนื้อความงายแล.

มธุรัตถวาลินี ป. - พ. ๑ - ๓๒

^๒ ที. ปา. ๑๑/๖๕, ๑๗๒.

อดสูส "น เอตตเกเทว ลำคับนัน เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้นคิดว่า
 พุทธการกมฺเมหิ ภวิตพฺพนฺ"ติ อุตฺตริมฺปิ "พุทธการกธรรมจะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น"
 อุปธารยโต ปญฺจมนํ วีริยปารมมํ ทิสฺวา ดังนี้ จึงพิจารณาใครครวญยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
 เอตทโหสิ "สุเมธบัณฑิต ตฺวํ อิต วิริยปารมมํ ข้อที่ ๕ จึงได้กล่าวสอนตนเอง
 ปญฺจาย วิริยปารมมิมฺปิ ปุเรยฺยาสี. ดังนี้ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่าน
 ยถาปิ สีโห มิคราชา สพฺพอิริยาปถेषु พึงบำเพ็ญวิริยปารมมํด้วย. เหมือนดังราชสีห์
 ทพฺพหวิริโย โหติ, เอวํ ตฺวम्ปิ พญาสัตว์มีวิริยะมั่นคง (คือแข็งแรงองไว)
 สพฺพภเวสุ สพฺพอิริยาปถेषु ทพฺพหวิริโย ในทุกอิริยาบถ ฉันทใด, แม่ท่านก็จงเป็นผู้มี
 อโนลีนวิริโย สมานอ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺ"ติ วิริยะมั่นคง ไม่ย่อหย่อนในทุกอิริยาบถในภพ
 ปญฺจมนํ วีริยปารมมํ ทพฺพํ กตฺวา อธิญฺจาสี. ทั้งปาง ฉันทนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่"
 เตน วุตฺตํ : สุเมธบัณฑิตอริชฺฐานวิริยปารมมํข้อที่ ๕ แล้ว
 กระทำใหม่นั้น. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๑๓๕. "น เทเต เอตตกาเยว
 พุทธธมฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเฌปิ วิจินิสฺสามิ
 เย ธมฺมา โภธิปาจนา.

๑๓๕. "ก็พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
 อบรมบมพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
 ธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่นอีก.

๑๓๖. วิจิณฺโตะ ตทา ทกฺขี
ปญฺจมํ วิริยปารมมํ
บุพฺพะเกหิ มเหสฺสีหิ
อาเสวิตฺตนิเสวิตฺตํ.

๑๓๗. อิมํ ตฺวํ ปญฺจมํ ตาว
ทพฺพํ กตฺวา สมาทีย
วิริยปารมมิตฺตํ กจฺฉ
ยถิ โพรธิ ปตฺตุมิจฺฉลสิ.

๑๓๘. ยถาปิ สึโห มิคฺรราชา
นิสฺสชฺชฎฺฏจานจฺฉกเม
อลีนวิริโย โหติ
ปกฺกหิตมโน สทา.

๑๓๙. ตเถว ตฺวํ สพฺพภเว
ปกฺกคณฺห วิริยํ ทพฺพํ
วิริยปารมมิตฺตํ กนฺตฺวา
สมฺโพธิ ปาปุณฺณิสฺสสึ"ติ.

๑๓๖. เมื่อเราตถาคต ค้นหาอยู่ในกาลนั้น
ก็ได้พบวิริยบารมี ข้อที่ ๕ อันพระบรม
โพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอัน
ยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน เสพอาศัยแล้ว.

๑๓๗. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเอง
ต่อไปว่า) หากท่านปรารถนาจะ
บรรลุพระโพธิญาณไซ้ร จงสมาทาน
วิริยบารมี ข้อที่ ๕ นี้ กระทำให้มัน
(ถึงขนาด) ก่อน จงบำเพ็ญวิริยบารมี
ให้เต็มเปี่ยมเกิด.

๑๓๘. ราชสีหผู้เป็นพญาสัตว์เป็นสัตว์ที่มีวิริยะ
ไม่ย่อหย่อน (คือแข็งแรงองไว)
มีใจอันระมัดระวังแล้ว ในการนั่ง
การยืน และการเดิน ในกาลทุกเมื่อ
แม้นั้นใด.

๑๓๙. ท่านก็จงระคองความเพียรให้มั่นคง
ในภพทั้งปวงเหมือนฉนั้นนั้น ท่านถึง
ความเป็นผู้มีวิริยบารมีแล้ว จักบรรลุ
พระสัมโพธิญาณ".

คตถ อลีนวีริโยติ อโนลีนวีริโย.
สพฺพภเวติ ชาทชาทภเว, สพฺเพสุ
 ภเวสุติ อตุโธ. "อารทฺธวีริโย หุตฺวา
 สมฺโพธิ ปาปฺณิสฺสตี"ติปิ ปาโธ.
 เสสเมตฺถาปิ อุตฺตานเมวาทิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลีนวีริโย
 แปลว่า เป็นสัจธรรมวิริยะไม่ย่อหย่อน. บทว่า
ในภพทั้งปวง คือในภพที่ตนเกิดแล้ว ๆ,
 อธิบายว่า ในภพทั้งมวล. พระบาลีว่า
 "เป็นผู้ปรารถนาความเพียร แล้วจักบรรลุ
 พระสัมโพธิญาณ" ดังนี้ก็มี. คำที่เหลือแม่
 ในพระคถานี้มีเนื้อความง่ายแล.

อถสฺส "น เอตฺตเกเหว
 พุทฺธการกธมฺเมหิ ภวิตฺตพฺพนฺ"ติ อุตฺตริมฺปิ
 อุปฺচারยโต ฉฺฉมฺม ชนฺติปารมฺมี ทิสฺวา
 เอตฺตโหสิ "สุเมธปณฺธิต ตฺวํ อิตฺ
 ปญฺจาย ชนฺติปารมฺมี ปริปุเรยฺยาสิ,
 สมฺมานเนปิ อวฺมานเนปิ ชโม
 ภเวยฺยาสิ. ยถา หิ ปจฺฉิมํ นาม
 สฺวจิมฺปิ ปกฺขิปนฺติ อสฺวจิมฺปิ, น จ เตน
 ปจฺฉิมํ สีนํ ภา ปฏิมํ ภา กโรติ,
 ชมฺติ สหติ อธิวาทเสติเยว, เอวเมว
 ตฺวมฺปิ สพฺเพสํ สมฺมานนาวฺมานเนสุ
 ชโม สมานโน พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้นคิดว่า
 "พุทธการกธรรมจะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น"
 ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
 ชนฺติปารมฺมี ข้อที่ ๖ จึงได้กล่าวสอนตนเอง
 ดังนี้ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่าน
 พึงบำเพ็ญชนฺติปารมฺมีด้วย, พึงเป็นผู้อดทน
 ทั้งในการไต่รับน้เกลือ ทั้งในการถูกดูหมิ่น.
 เหมือนดังชนทั้งหลายทั้งของสะอาคบาง ไม่
 สะอาคบาง ลงบนแผ่นดิน, และแผ่นดินยอม
 ไม่รู้สึกชอบหรือไม่ชอบเพราะเหตุ(การทิ้ง)
 นั้น, แผ่นดินยอมอดทน อดกลั้น ทนทาน
 ฉันทิ, แม่ท่านก็จงเป็นผู้อดทนในการไต่รับ

ฉฏฐมัม ขนฺติปารมฺมี ทฬฺหํ กตุวา อธิฏฺฐจาลิ.
เตน วุตฺตํ :

นับถือ ทั้งในการดูหมิ่นของชนทั้งปวงเหมือน
ฉันนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่" ดังนี้
สุเมธบัณฑิตอริษฐาน ขันติปารมฺมี ข้อที่ ๖
แล้วกระทำใหม่นั้น. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประ-
พันธ์)ว่า :

๑๔๐. "น เตเต เอตุตกาเยว
พุทธธมฺมา ภวิสฺสเร
อญฺเฌปิ วิจินิสฺสามิ
เย ธมฺมา โภธิปาจนา.

๑๔๐. "ก็พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
ธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่นอีก.

๑๔๑. วิจินฺนุโต ตทา ทภฺขี
ฉฏฐมัม ขนฺติปารมฺมี
บุพฺพเกหิ มเหสีหิ
อาเสวิตนฺนิเสวิตํ.

๑๔๑. เมื่อเราตถาคต ค้นหาอยู่ในกาล
ครั้งนั้น ก็ได้พบขันติปารมฺมี ข้อที่ ๖ อัน
พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหา
คุณอันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน เสพอาศัย
แล้ว.

๑๔๒. อิมํ ทฺวํ ฉฏฐมัม ทาว
ทฬฺหํ กตุวา สฺมาทีย
ตตฺถ อเหตุวชฺฌมานโส
สมฺโพธิ ปาปุณฺนิสฺสลิ.

๑๔๒. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเอง
ต่อไปว่า) ท่านจงสมาทานขันติปารมฺมี
ข้อที่ ๖ นี้ กระทำใหม่นั้น(ถึงขนาด)
ก่อน เป็นผู้มิใช่ใจเด็ดเดี่ยว ไม่เป็น

คุณทรงศักดิ์ ศิวนารถ

อุทิศส่วนกุศลให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเจ้ากรรมนายเวร

สองในชั้นติบารมีนั้น จึงจักบรรลุ
พระสัมโพธิญาณ.

๑๔๓. ยถาปิ ปสวี่ นาม
สุจีปิ อสุจีปิ^๑จ
สพพิ สหติ นิภุเขป
น กโรติ ปฏิมททย^๒.

๑๔๓. ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมอดทนต่อสิ่งของ
ที่ทิ้งลงทั้งหมด ทั้งที่สะอาดและไม่
สะอาด ย่อมไม่ยินดียินร้ายแม้ฉันใด.

๑๔๔. ตเถว ทวปี สพเพส
สมมานาวมานกขโม
ขนติปารมิตัง กนตวา
สมโพธิ ปาปุนิสัสสี^๓ติ.

๑๔๔. แมทานก็จงเป็นผู้อดทน ต่อการได้รับ
น้ำถ่อ และการดูหมิ่นแห่งชนทั้งปวง
เหมือนฉันนั้น ทานบำเพ็ญชั้นติบารมี
เต็มเปี่ยมแล้ว ก็จักบรรลุพระสัม-
โพธิญาณ".

ตตถ ตตถาติ ตสส์ ขนติปารมีย^๑. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตถ
อเทวชฌมานโสติ เอกัสमानโส. สุจีปีติ คือ ในชั้นติบารมีนั้น. บทว่า เป็นผู้มีใจ
จนทนงุญกมคณธมาลาทีสุจีมิปิ. อสุจีปีติ เด็ดเดี่ยวไม่เป็นสอง ความว่า เป็นผู้มีใจ
อหิภุกุฎรมนุสฺสกุณฺณปกฺกมตฺต เขฬสิญฺจมาณิกาทิ- เด็ดเดี่ยว. บทว่า ทั้งที่สะอาด ความว่า
อสุจีมิปิ. สทฺตีติ ขมตี, อธิวาเสติ. ทั้งของทั้งที่สะอาด มีแก่นจันทน์ หย้าฝรัน

^๑ ฉ. สุจีมิปิ อสุจีมิปิ.

^๒ ฉ. ปฏิมฺ คยา,

คุณทรงศักดิ์ คีวนารณ

อุทิศส่วนกุศลให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเจ้ากรรมนายเวร

นิกเขปนติ นิกขิตฺตํ. ปฏิฆนติ โกรธ. ของหอมและดอกไม้เป็นต้น. บทว่า และ
ตยาตี ตาย วุตฺติยา, ตาย นิกขิตฺตตาย ไมสะอาค ความว่า และของไมสะอาค
วา. "ปฏิฆํ ทยน" ติปิ ปาโจ, ตสฺส มีชากงู ชากสุนัข ศพมนุษย์ กูถ มูตร น้ำลาย
เตน นิกเขเปน ปฏิฆานุโรธํ น และน้ำมูกเป็นต้น. บทว่า สทธิ แปลว่า
กโรตีติ อตุโธ. ย่อมอดทน, คือออกกลิ่น. บทว่า นิกเขป
แปลว่า การทิ้งขว้าง. บทว่า ปฏิฆ แปลว่า
ความโกรธ. บทว่า ตยา แปลว่า เพราะ
ความประพฤตินั้น, อีกอย่างหนึ่งเพราะของ
ที่ทิ้งขว้างนั้น. พระบาลีว่า "ปฏิฆํ ทย" ติปิ
กมฺ, ความแห่งพระบาลีนั้นว่า ไม่ทำความ
โกรธและความขินดีเพราะการทิ้งขว้างนั้น.

สมมานาวมานกขโมติ สพุเพสํ สมมาน- บทว่าพระคณาว่า เป็นผู้อดทนต่อการได้รับ
นาวมานนสโท ตวมฺปิ ภวติ อตุโธ. นับถือและการดูหมิ่น ความว่า แมทาน
"ตเถว ตวมฺปิ สพุภเว จงเป็นผู้อดทนต่อการได้รับนับถือ และการ
สมมานนวิมานกขโม" ติปิ ปจฺนติ. ดูหมิ่นของปวงชน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
"ขนฺติยา ปจฺรมี คนฺตฺวา" ติปิ ปาโจ, "แมทานจงเป็นผู้อดทน ต่อการได้รับนับถือ
ตสฺสา ขนฺติยา ปารมิปุรณวเสน คนฺตฺวาติ และการดูหมิ่น ในภพทั้งปวงอย่างนั้นแล"
อตุโธ. เสสเมตฺถาปิ อุตฺตานเมวาติ. ติปิ กมฺ. พระบาลีว่า "ขนฺติยา ปารมิ

คุณทรงศักดิ์ สิวินารถ

อุทิศส่วนกุศลให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเจ้ากรรมนายเวร

คนุตวา" ดังนี้ก็มี, ความว่า จงถึงถวาย
อำนาจการยังขันติบารมีนั้น ให้เต็มบริบูรณ์.
คำที่เหลือแม่ในพระคาถานี้มีเนื้อความง่าย-
แล.

อิโต ปริ เอตุตกมปิ อวตฺวา ยตุถ
ยตุถ วิเสโส อตุถิ, ตํ ตเมว วตฺวา
ปาจนฺตรํ หสฺเสตฺวา คมิสฺสามาติ.

เบื้องหน้าแต่นี้ ข้าพเจ้าจักไม่กล่าวแม่เพียง
เท่านั้น แต่จักกล่าวเฉพาะพระบาลีนั้น ๆ ที่มี
ขอความแปลกกัน แสดงปาฐะอื่น(เป็นลำดับ)
ไป.

อถสฺส "น เอตุตเกเหว
พฺพุทการกธมฺเมหิ ภวิตพฺพน"ติ อตุตริมฺปิ
อุปรายโต สตุตมํ สจฺจปารมฺมิ หิสฺวา
เอตทโหสิ "สุเมธปณฺธิต ทฺวํ อิโต
ปฏฺฐาย สจฺจปารมฺมิปิ ปุเรยฺยาสี,
อสฺนินฺยา มตุถเก ปตฺมานายปิ ธนาทีนํ
อตุถาย ฉนฺทาทีนํ วเสน สมฺปชานมฺสาวา-
วาทํ นาม มา ภาสี. ยถาปิ
โอสฺริตารกา นาม สพฺพอุตฺตุสฺส อตุตโน
คมนวีสฺส วิชิตฺตฺวา อญฺญา ย วิถียา น

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้นคิดว่า
"พฺพุทการกธรรมจะไม่พียงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น"
ดังนี้ จึงพิจารณาใครครวญยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
สัจบารมี ข้อที่ ๗ จึงได้กล่าวสอนตนดังนี้ว่า
"ดูกรสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญ
สัจบารมีด้วย, ถึงแม่สายฟ้าจะตกลงมาบน
กระหม่อม ก็อย่าได้กล่าวสัมปชานมสาวาท
(คือการกล่าวเท็จ ทั้งรู้) ด้วยอำนาจ
ฉันทาคติ เป็นต้น เพื่อประโยชน์(ให้ได้มา)
ซึ่งทรัพย์ เป็นต้น. เหมือนดาวประจำรุ่ง

คุณทรงศักดิ์ ศิวนารถ

อุทิศส่วนกุศลให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเจ้ากรรมนายเวร

คจฺฉติ, สกวีถียาว คจฺฉติ, เอวเมว ไมละวดีอันเป็นทางโคจรของตน แล้วโคจร
ตุวมปิ สจฺจํ อปหาย^๑ มุสาวาทํ นาม ไปในวิถีอื่นในฤดูทั้งปวง, ย่อมโคจรไปแต่
อวทนฺโตเยว พุทฺโธ ภวิสฺสเสี^๑ติ สตุตฺมํ ในวิถีของตนเท่านั้น แม้นใจ, แม้น
สจฺจปารมี ทพฺหิ กตฺวา อธิฏฺจาสี. ก็อย่าละสัจจะ, แล้วกล่าวคำข้อมุสาวาทนั้น
เตน วุตฺตํ : เลยฉนั้น ท่านจักเป็นพระพุทเจ้าแน่" ดังนี้
สุเมธบัณฑิตนั้นอธิษฐานสัจบารมีข้อที่ ๑ แล้ว
กระทำใหม่นั้น. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
ว่า :

๑๕๕. "น เหเต เอตฺตกาเยว
พุทฺธมฺมา ภวิสฺสเร
อญฺเฌปิ วิจินิสฺสามิ
เย ธมฺมา โภธิปาจนา.

๑๕๖. วิจินฺนฺโต ตทา ทกฺขิ
สตุตฺมํ สจฺจปารมี
ปฺพเพเกหิ มเหสีหิ
อาเสวิตนฺิเสวิตํ.

๑๕๕. "ก็พุทธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
อบรมพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
ธรรมเหล่านั้น เหมือนอย่างอื่นอีก.

๑๕๖. เมื่อเราตถาคคคนหาอยู่ในกาลครั้ง-
นั้น ก็ได้พบสัจบารมี ข้อที่ ๑ อัน
พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหา
คุณอันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน เสพอาศัย
แล้ว.

^๑ ไป. อปหาย.

๑๔๗. อิมํ คุวํ สตุตฺตมํ ทาว
 ทพฺพํ กตุวา สฺมาทีย
 ตตฺถ อเหตุวชฺฌวโน
 สมนุโพธิ ปาปุนิสฺสสฺสตี.

๑๔๘. ยถาปิ โอสถี นาม
 ตฺลภาฏทา สเหตุเวเก
 สมนเย อุตฺตวสุเส วา
 น โวกุภมฺหิตี วัถิตโต.

๑๔๙. ตเถว คุวํปิ สจฺจเจสุ
 มา โวกุภมฺหิตี วัถิตโต
 สจฺจปารมิตํ คนฺตุวา
 สมนุโพธิ ปาปุนิสฺสสฺสตีติ.

ตตฺถ ตตฺถาติ สจฺจปารมียํ.
อเหตุวชฺฌวโนติ อวิตถวจโน. โอสถี
นามาติ โอสถิตารกา, โอสถคหณ

๑๔๗. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเอง
 ต่อไปว่า) ท่านจงสมาทานสังฆบารมี
 ข้อที่ ๗ นี้ กระทำใหม่(ถึงขนาด)
 ก่อน เป็นผู้ถือยอกำไม่เป็นสอง ใน
 สังฆบารมีนั้น จึงจักบรรลุพระสัม-
 โปนุโพธิญาณ.

๑๔๘. ขึ้นชื่อว่าดาวประจำรุ่ง เป็นดาวที่
 เที่ยงตรงแน่นอนแห่งโลก พร้อมทั้ง
 เทวโลก ย่อมไม่โคจรออกนอกวิถี
 ในฤดูฝน ฤดูหนาวและฤดูร้อน แม-
 ฉนั้นใด.

๑๔๙. แมท่านก็จงอย่าเบี่ยงเบนออกจากวิถี
 แห่งสังฆะทั้งหลายฉนั้นนั้น ท่านบำเพ็ญ
 สังฆบารมีให้เต็มเปี่ยมแล้ว จักบรรลุ
 พระสัมปนุโพธิญาณ".

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถ คือ
 ในสังฆบารมี. บทว่า เป็นผู้ถือยอกำไม่
เป็นสอง คือ เป็นผู้ถือยอกำไม่คลาดเคลื่อน.

๑ ก. โวกุภมสํ, ฉ. โวกุภม หิ.

ไอศธิตารกั อูทิต์ ทิสฺวา ไอศธั^๑ บพว ไอศธึ นาม แผลว คาวประจํารุง,
คณฺหนฺติ. ตสฺมา "ไอศธิตารกา"ติ เมื่อคราวจะเก็บเครื่องยา ชาวโลกเห็น
วฺจฺจติ. ตุลาภูคาติ ปมาณภูคา. คาวประจํารุง^๑ โผล่ขึ้นมา จึงพากันเก็บ
สทฺเวเกติ สทฺเวกสฺส โลกสฺส. เครื่องยา. เพราะเหตุนั้น คาวนี้ชาวโลก
จึงเรียกว่า "คาวไอศธึ." บพว เป็นคาวที่
เที่ยงตรงแน่นอน คือ เป็นคาวที่ถือเป็น
ประมาณใด. บพว สทฺเวเก แผลว
แหงโลกพรอมทั้งทเวโลก.

สมเยติ วสฺสสมเย. อุตฺตวสฺเสติ บพว ในสมัย คือ ในฤดูฝน. บพว
เหมนฺตคิเมหฺสุ. "สมเย อุตฺตวฏฺเฏ"ติปี อุตฺตวสฺเส แผลว ในฤดูหนาว และฤดูร้อน.
ปาโจ. ตสฺส สมเยติ คิเมห. พระบาลีว่า "สมเย อุตฺตวฏฺเฏ" ดังนี้ก็มี.
อุตฺตวฏฺเฏติ เหมนฺเต จ วสฺสาเน จาติ ความแหงพระบาลีนั้นว่า บพว สมเย
อตุโธ. น โวกฺกมติ วิถิตติ ตํตํอุตฺตุมฺหิ ไทแกในฤดูร้อน. บพว อุตฺตวฏฺเฏ ไทแก
อตุตโน คมนวิถิต น โวกฺกมติ น ในฤดูหนาวและฤดูฝน. บพวพระคาถาว่า
วิกฺจฺจติ, ฉ มาเส ปจฺฉิมํ ทิสฺ ยอมไมโคจรออกนอกวิถึ ความว่า ยอมไม
คฺจฺจติ, ฉ มาเส ปุพฺพํ ทิสฺ คฺจฺจตีติ. โคจรออก คือไม่ปัดไปจากวิถึที่โคจรของตน
ในฤดูนั้น ๆ, ไทแกปัดไปทางทิศตะวันตก
๖ เดือน, ปัดไปทางทิศตะวันออก ๖ เดือน.

^๑ โป. ไอศธานี.

^๑ คาวประจํารุง คือ คาวพระศุกร์ เมื่อขึ้น
หัวค่ำ เรียกคาวประจําเมือง, คาวรุ่ง.

คุณทรงศักดิ์ สิวนารณ

อุทิศส่วนกุศลให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเจ้ากรรมนายเวร

อถวา โอสธิ นามาติ สิงฺกิเวรปิผลิ-
 มริจาทิกํ โอสธิ. น วอกฺกมฺตีติ ยํ
 ยํ ผลทานสมฺตถํ โอสธิ, ตํ ตํ
ผลทานํ โอกฺกมฺม อตุตฺโน ผลํ อทฺตวา
น นิวตฺตติ. วิถิโตติ กมฺนวิถิโต,
ปิตฺตหโร ปิตฺตํ หฺรเตว, วาทหโร
วาทํ หฺรเตว, เสมฺหฺรโร เสมฺหํ
หฺรเตวาทิ อตุถโถ. เสสเมตฺถาปิ
อุตฺตทานเมวาทิ.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า โอสธิ นาม ชื่อว่ายา
 ไต่แกเครื่องยา มีชิง คีปสี และพริกไทย
 เป็นต้น. บทว่า น วอกฺกมฺตี (ยอมไม่หันเห)
 ความว่า ยาชนิดใด ๆ ที่ยังสามารถให้ผล
 ไต่อยู่, ยาชนิดนั้น ๆ จะก้าวล่วงการให้ผล
 คือไม่ให้ผลของตน ๆ ยอมไม่มี. บทว่า
วิถิโต คือ จากทางยาที่ใช้เฉพาะโรค,
 อธิบายว่า ยาบำบัดโรคดี ยอมบำบัดเฉพาะ
 โรคดีเท่านั้น, ยาบำบัดโรคลม ยอมบำบัด
 เฉพาะโรคลมเท่านั้น, ยาบำบัดโรคเสมหะ
 ยอมบำบัดเฉพาะโรคเสมหะเท่านั้น. คำที่
 เหลือแม่ในพระคาถานี้ มีเนื้อความงายแล.

อถสฺส "น เอตฺตเกเหว
พุทธการกธฺเมหิ ภวิตฺตพฺพน" ติ อุตฺตริมฺปิ
อุปฺচারยโต อญฺจมํ อธิญฺจานปารมํ ทิสฺวา
เอตฺตทโหสิ " สุเมธปณฺธิต ตฺวํ อิโต
ปญฺจาย อธิญฺจานปารมิมฺปิ ปุเรยฺยาสิ,
ยํ อธิญฺจาสิ, ตสฺมิมิ อธิญฺจานเน นิจฺจโล

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้นคิดว่า
 "พุทธการกธรรมจะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น"
 คั้งนี้ จึงพิจารณาใครครวญยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
 อธิษฐานบารมี ข้อที่ ๘ จึงได้กล่าวสอน
 ตนเองคั้งนี้ว่า "ตฺวกรสุเมธบัณฑิต คั้งแต่นี้ไป
 ทานพึงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีด้วย, เมื่อทาน

คุณทรงศักดิ์ สิวินารถ

อุทิศส่วนกุศลให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเจ้ากรรมนายเวร

ภเวยฺยาลี. ยถา ปุพฺพโต นาม อธิษฐานสิ่งใดไว้ จงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน
สัพฺพทิสาสู วาเต ปหรนฺเตปิ น กมฺปติ อธิษฐานนั้น. เหมือนอย่างภูเขา เมื่อลม
น จลติ, อตุตฺตโน จาเนเยว ทิฏฺฐติ, ในทิศทั้งปวงแม่พักตร์อยู่ ย่อมไม่หวั่นไหว
เอวเมว ตุมฺปิ อตุตฺตโน อธิฏฺฐาเน ไม่โยกโคลง, ย่อมตั้งอยู่กับที่ของตนนั้นแหละ
นิจฺจโล โหนฺโตว พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ ฉนฺใด, แมทานก็จงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน
อภฺจมนํ อธิฏฺฐานปารมมํ ทพฺพํ กตฺวา อธิษฐานของตนนั้นแหละ เหมือนฉนั้น ท่าน
อธิฏฺฐาสีติ. เตน วุตฺตํ :

จักเป็นพระพุทฺธเจ้าแน่" ดังนี้ สุเมธบัณฑิต
นั้น ได้อธิษฐาน อธิษฐานบารมมิมฺขที่ ๘ แล้ว
กระทำใหม่ดังนี้แล. ด้วยเหตุนี้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑๕๐. "น เหนเต เอตุตฺตกาเยว
พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร
อญฺเณปิ วิจินิสฺสามิ
เย ธมฺมา โภธิปาจนา.

๑๕๐. "ก็พุทฺธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
ธรรมเหล่านั้นแม้อย่างอื่นอีก.

๑๕๑. วิจินฺนโต ตทา ทกฺขี
อภฺจมนํ อธิฏฺฐานปารมมํ
ปุพฺพเกหิ มเหสฺสีหิ
อาเสวิตนึเสวิตํ.

๑๕๑. เมื่อเราตถาคต ค้นหาอยู่ในกาล
ครั้งนั้น ก็ได้พบอธิษฐานบารมมิมฺขที่ ๘
อันพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวง
หาคุณอันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน เสพอาศัย
แล้ว.

แม่ชีละเมียด วุฒิพงษ์
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรสกถาสดาน น. ๗. ๑-๓๓

๑๕๒. อิมํ ตุवं อฏฺฐมํ ทาว
 ทพฺพํ กตฺวา สฺมาทีย
 ตตฺถ ตุवं อจฺโล หุตฺวา
 สมนฺโพธิํ ปาปฺณิสฺสสฺสึ.

๑๕๓. ยถาปิ ปพฺพโต เสโล
 อจฺโล สุปฺปติฏฺฐิสฺสโต
 น กมฺปติ ภูสฺวาเตหิ
 สกฺกฺจาเนว ทิฏฺฐติ.

๑๕๔. ตถาว ตวฺมปิ อธิฏฺฐาเน
 สพฺพทา อจฺโล ภว
 อธิฏฺฐานปารมิตํ^๑ กนฺตฺวา
 สมนฺโพธิํ ปาปฺณิสฺสสฺสึ"ติ.

ตตฺถ เสโลติ สิลามโย. อจฺโลติ
 นิจฺจโล. สุปฺปติฏฺฐิสฺสโตติ อจฺลตฺตาว

๑๕๒. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเองต่อ
 ไปว่า)ท่านจงสมาทานอธิษฐานบารมี
 ข้อที่ ๘ นี้ กระทำใหม่(ถึงขนาด)
 ก่อน ท่านเป็นผู้ไม่หวั่นไหว ใน
 อธิษฐานบารมีนั้น จึงจักบรรลุพระ-
 สัมโพธิญาณ.

๑๕๓. ภูเขานั่นแล้วด้วยศิลา ไม่โยก
 โคลง ตั้งมั่นอยู่แล้วด้วยดี ย่อมไม่
 หวั่นไหวด้วยแรงลมกล้าทั้งหลาย คง
 ตั้งอยู่กับที่ของตนนั้นแหละ ฉันทใด.

๑๕๔. แม่ท่านจงเป็นผู้ไม่หวั่นไหว ในอธิ-
 ษฐาน ในกาลทุกเมื่อ เหมือนฉันทนั้น
 ท่านบำเพ็ญอธิษฐานบารมี เต็มเปี่ยม
 แล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เสโล
 แปลว่า นั่นแล้วด้วยศิลา. บทว่า อจฺโล

^๑ อ. ปารมี. อโตะ ปรํ อีทิส เมว.

สุภุจ ปติภูสิโต. "ยถาปิ ปพฺพโต
อจโล นิชาโต สุปฺปติภูสิโต"ติปิ ปาโจ.
ภูสฺวาเตหิตี พลววาเตหิ. สกฺกฺญาเนวาทิ
อตุตฺตโน จาเนเยว, ยถาสิตฺกฺญาเน-
เยวาทิ อตุตฺโต. เสสฺเมตฺตถาปิ
อตุตฺตทานเมวาทิ.

แปลว่า ไม่โยกโคลง. บทว่า ตั้งมั่นอยู่แล้ว
ด้วยดี ความว่า ชื่อว่า ตั้งมั่นอยู่แล้วด้วยดี
เพราะเป็นวัตถุไม่โยกโคลง. พระบาลีว่า
"ภูเขาศ้างลิกตั้งมั่นอยู่แล้วด้วยดีไม่โยกโคลง
แม้ฉันใด" ดังนี้ก็มี. บทว่า ภูสฺวาเตหิ
แปลว่า ด้วยแรงลมกล้าทั้งหลาย. บทว่า
สกฺกฺญาเนว แปลว่า ในที่ของตนนั่นแหละ,
อธิบายว่า ในที่ตามที่ตั้งอยู่แล้วนั้นแหละ.
คำที่เหลือแม่ในพระกาดานี้ มีเนื้อความ
งายแล.

อถสฺส น อตุตฺตเกเหว
พฺพทการกธรมเมหิ ภวิตพฺพน"ติ อตุตฺตริมฺปิ
อุปธารยโต นวมํ เมตฺตตปารมฺมี ทิสฺวา
เอตทโหสิ "สุเมธปณฺธิต ตฺวํ อิตฺ
ปญฺจาย เมตฺตตปารมฺมี ปุเรยฺยยาสี,
หิเตสฺสปิ อหิเตสฺสปิ เอกจิตฺโตว
ภเวยฺยยาสี. ยถาปิ อุกกํ นาม
ปาปชนสฺสสฺปิ กลฺยวณชนสฺสสฺปิ สิตฺภาวํ

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้นคิดว่า
"พหุทการกธรรมจะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น"
ดังนั้น จึงพิจารณาไตรกรรมยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
เมตตบารมี ข้อที่ ๘ จึงได้สอนตนตั้งนี้ว่า
"ดูกรสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญ
เมตตบารมี, ท่านพึงเป็นผู้มีจิตอย่างเดียว
กัน (ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง) ในสัตว์ทั้งหลาย
ทั้งที่มีประโยชน์เกื้อกูล ทั้งที่ไม่มีประโยชน์

มธุรัตถวาลาสน ม. - ๗. ๑-๓๓

แม่ชีละ เบียค วิถีพงษ์
สร้างคณฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เอกสทิสํ กตฺวา ปรตฺติ, เอวเมว ตฺวํปิ
 สพุทฺส
 หุตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 เมตฺตาปารมฺมี ทพฺหิ กตฺวา อธิฏฺฐาสิตฺติ.
 เตน วุตฺตํ :

เกื้อกูล. เหมือนน่ายอมแพ้ความเย็น ให้
 เหมือนกันหมดทั้งแก่คนบาป ทั้งแก่กัลยาณชน
 แม้นใจ, เมทานก็จึงเป็นผู้มีจิตอย่างเดียว
 กัน ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วยเมตตาจิต
 เหมือนฉันนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่"
 สฺเมธบัณฺฑิต อธิษฐานเมตตาปารมฺมี ข้อที่ ๙
 แล้วกระทำใหม่ นั้น ฉะนั้นแล. ด้วยเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๑๕๕. "น เทเต เอตฺตกาเยว
 พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสฺสฺเร
 อญฺเฌปิ วิจินิสฺสามิ
 เย ธมฺมา โภธิปาจนา.

๑๕๕. "ก็พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
 อบรมบมพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
 ธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่นอีก.

๑๕๖. วิจินฺนุโต ตทา ทกฺขิ
 นวํ เมตฺตาปารมฺมี
 บุปฺพเกหิ มเหสีหิ
 อาเสวิตฺนินฺเสวิตํ.

๑๕๖. เมื่อเราตถาคต ค้นหาอยู่ในกาล
 ครั้งนั้น ก็ได้พบเมตตาปารมฺมี ข้อที่ ๙
 อันพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวง
 หาคุณอันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน เสพอาศัย
 แลแล้ว.

๑๕๖. อิมิ ทุวั นวมิ ตาว
ทพฺหิ กตฺวา สฺมาทีย
เมตฺตตาย อสโม โหหิ
ยทิ โปธิ ปตฺตุมิจฺฉลึ.

๑๕๖. (เราตถาคต จึงกล่าวส่อนตนเองต่อ
ไปว่า) หากท่านปรารถนาจะบรรลु
พระโพธิญาณไซร้ จงสมาทานเมตต
บารมี ข้อที่ ๘ นี้ กระทำให้มั่น(ถึง
ขนาด)ก่อน จงเป็นผู้ไม่มีใครเสมอ
เหมือนในเมตตบารมีเถิด.

๑๕๘. ยถาปิ อุกกํ นาม
กลฺยาณ ปาปเก ชเน
สมิ ปรตฺติ ลีเตน
ปวาเหติ รโชนลล.

๑๕๘. ขึ้นชื่อว่า นำ ย่อมมีความเย็นแผ่ไป
ยอมชำระล้างธุลีและมลทิน (มีเหงื่อ
ไคล เป็นต้น) อย่างเสมอกันใน
กัลยาณชน และในคนบาป ฉนใด.

๑๕๙. ตเถว ทุวั หิตาหิตเต
สมิ เมตฺตตาย ภาวย
เมตฺตตปารมิตํ คนฺตฺวา
สมฺโปธิ ปาปฺณิสฺสลลิตี.

๑๕๙. ท่านจงยังเมตตทำให้เจริญ เสมอหน้า
กัน ในมิตรผู้มีประโยชน์เกื้อกูล และ
อมิตรผู้ไม่มีประโยชน์เกื้อกูล เหมือน
ฉนั้น ท่านบำเพ็ญเมตตบารมีเต็ม
เปี่ยมแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ."

ตตฺถ อสโม โหหิตี เมตฺตตภาวนาย
อสทิสฺโส โหหิ. ตตฺถ "ทุวั สมสโม

บรรคาบทเหล่านั้น บทว่า เป็นผู้ไม่มี
ใครเสมอเหมือน ความว่า เป็นผู้ไม่มีใคร

โหตีติปิ ปาโฉ, โส อุตฺตทานฺตฺโถว.
 สมนฺตี ตฺลยฺ. พรตฺตี มุสฺตี. ปวา เหตี ตี
 วิโสเชตี. รชฺช อาคนฺตฺก รชฺช. มฺลนฺตี
 สรีเร อญฺญลิตฺ สฺเทมลาที. "รชมฺลนฺ" ตี ปิ
 ปาโฉ, โสเยวตฺโถ. หิตา หิต เต ตี หิต
 จ อหิตฺเต จ, มิตฺเต จ อมิตฺเต
 จาตี อตฺโถ. เมตฺตา ย ภาว ยา ตี เมตฺต
 ภาว ย วทฺเตหิ. สฺสเมตฺตาปิ
 อุตฺตทานเมวาตี.

เหมือนในเมตตภาวนา. ในพระคถานี้
 พระบาลีว่า "ท่านจงเป็นผู้มีผู้เสมอเหมือน
 (กับพระพุทธเจ้าทั้งหลาย)" ดังนี้ก็มี,
 พระบาลีนั้น มีเนื้อความง่ายแล. บทว่า
อย่างเสมอกัน คือคล้ายคลึงกัน. บทว่า
แผ่ไป ไต่แก ถูกต้อง. บทว่า ยอมชำระล้าง
 ความว่า ยอมชำระให้หมดจด. บทว่า ชูลี
ไต่แก ชูลี ที่ จรมา. บทว่า มฺลทิน ไต่แก
 มลทิน คือเหงื่อไคลเป็นต้นที่ตั้งขึ้นในสรีระ.
 พระบาลีว่า "มฺลทิน คือ ชูลี" ดังนี้ก็มี,
 เนื้อความก็เป็นอย่างเดียวกัน. บทว่า
หิตาหิต แปลว่า ในชนที่มีประโยชน์เกื้อกูล
 และไม่มีประโยชน์เกื้อกูล, อธิบายว่า ใน
 มิตรและอมิตร. บทว่า จงยังเมตตาให้เจริญ
 ความว่า จงเจริญ คือจงเพิ่มพูนเมตตา.
 คำที่เหลือแม้ในพระคถานี้ก็ง่ายแล.

อถสฺส "น เอตฺต เก เหว
 พุทฺธการกธฺเมหิ ภวิท พพฺน ตี อฺคฺต ริ ม ปิ

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้นคิดว่า "พุทธ-
 การกธรรมจะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น" ดังนี้

แม่ชีละเมียด วุฒิพงษ์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปถารยโต ทสมํ อุเปกฺขาปารมี ทิสฺวา
เอตทโหสิ "สุเมธปณฺฑิต ตฺวํ อิต
ปญฺจาย อุเปกฺขาปารมี ปริปุเรยฺยาสี,
สุเขปี ทุกฺเขปี มชฺฌตฺโตว ภเวยฺยาสี.
ยถาปี ปจฺวี นาม สุจิมฺปิ อสุจิมฺปิ
จ ปกฺขิปมาเน มชฺฌตฺตาว โหติ,
เอวเมว ตฺวมฺปิ สุขทุกฺเขสุ มชฺฌตฺโตว
โหนโต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ ทสมํ
อุเปกฺขาปารมี ทพฺหํ กตฺวา อธิญฺจาสี.
เตน วุตฺตํ :

จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็น
อุเบกขาบารมี ข้อที่ ๑๐ จึงได้กล่าวสอน
ตนเองดังนี้ว่า "อูกรสุเมธปณฺฑิต ตั้งแต่
นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี; ท่านพึง
เป็นผู้วางตนเป็นกลาง ทั้งในสุขทั้งในทุกข์.
เหมือนอย่างแผ่นดินยอมเป็นกลาง(วางเฉย)
ในบุคคลที่ทั้งของอันสะอาดบ้าง ไม่สะอาด
บ้าง ลงไป แม่นั่นใด, แม่ท่านจงเป็นผู้
วางตนเป็นกลาง (วางเฉย)ในสุขและทุกข์
เหมือนฉนั้นนั่น ท่านจักเป็นพระพุทฺธเจ้าเน"
ดังนี้ สุเมธปณฺฑิต อธิษฐาน อุเบกขาบารมี
ข้อที่ ๑๐ แล้วกระทำใหม่. ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑๖๐. "น เหนเต เอตฺตกาเยว
พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร
อญฺเฌปี วิจินิสฺสามิ
เย ธมฺมา โพิธิปาจนา.

๑๖๐. "ก็พุทฺธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง
อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจักค้นหา
ธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่นอีก.

มธุรัตถวิลาสินี ม. - ๗. ๑-๓๓

๑๖๑. วิจิณฺโตะ ตทา ทกฺขี
 ทสมฺ อุกฺเขชาปารมี
 ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ
 อาเสวิตฺนึเสวิตฺ.

๑๖๒. อิมํ ตฺวํ ทสมฺ คาว
 ทพฺหิ กตฺวา สฺมาทีย
 ตฺลาภฺยโต ทโฬห นุตฺวา
 สฺมโพรฺธิ ปาปฺณิสฺสลิ.

๑๖๓. ยถาปิ ปจฺวี นาม
 นิกฺขิตฺตํ อสุจํ สุจํ
 อุกฺเขชติ อุกฺโฆเปเต
 โกปานุนยวชฺชิตา^๑.

๑๖๑. เมื่อเราตถาคต ค้นหาอยู่ในกาล
 ครั้งนั้น ก็ได้พบอุเบกขาบารมี ขอ
 ที่ ๑๐ อันพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย
 ผู้แสวงหาคุณ อันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน
 เสพอาศัยแล้ว.

๑๖๒. (เราตถาคต จึงกล่าวสอนตนเองต่อ
 ไปว่า) เบื้องต้น ท่านจงสมาทาน
 อุเบกขาบารมี ขอที่ ๑๐ นี้ กระทำ
 ให้มันถึงขนาดเป็นตั้งตราฐ (คือมีตน
 เป็นกลางวางเฉย) เป็นผู้มีมั่นคงจึง
 จักบรรลุพระโพธิญาณ.

๑๖๓. ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมเว้นจากความ
 โกรธและความยินดี วางเฉยต่อ
 สิ่งของ อันเขาทิ้งลง ทั้งที่ไม่สะอาด
 และสะอาดทั้งสองอย่างเหล่านี้ฉันใด.

^๑ ก. โกธานุนยวชฺชิตา.

๑๖๔. ตเถว ตูว์ สุขทุกฺเข

ตุลาภูโต สทา มว

อุเปกฺขาปารมิตํ กนฺตฺวา

สมฺโพธิ ปาปุณิสฺสตี"ติ.

ตตถ ตุลาภูโตติ มชฺฌตตภาเว
สิโต, ยถา ตฺลายน ทญฺโห สมํ ตฺลิตฺโต
สมํ ตฺกฺกฺจติ, น นมตี น อุนฺนมตี,
เอวเมว ตฺวมฺปิ สุขทุกฺเขสุ ตฺลาสฺทีโส
หุตฺวา สมฺโพธิ ปาปุณิสฺสตี.
โกปานุนยวชฺชิตาติ ปฏฺิฆานุโรธวชฺชิตา.
"ทยาโกปวิวชฺชิตา"ติปิ ปาโธ,
โสเยวตฺถโต. เสสํ ขนฺติปารมียํ
วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

๑๖๕. ทานจเป็นตั้งตราฐู ทั้งในสุขและ
ทุกข์ในกาลทุกเมื่อเหมือนฉนั้นนั้น ทาน
บำเพ็ญอุเบกขาบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว
จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เป็นตั้ง
ตราฐู ความว่า ตั้งอยู่ในความเป็นผู้วางตน
เป็นกลาง, เหมือนอย่างคันชั่ง^๑ ที่ดวง
เสมอกัน ย่อมตั้งอยู่เสมอเสมอกันไม่เอียงลง
เอียงขึ้น ฉนั้นใด, แม่ท่านก็จักเป็นเช่นคันชั่ง
(วางเฉย) ในสุขและทุกข์ เหมือนฉนั้นนั้น
จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ. บทว่า โกปานุน-
ยวชฺชิตา แปลว่า เว้นจากความโกรธชั่ง
และความยินดี. พระบาลีว่า "ทยาโกปวิ-
วชฺชิตา" (เว้นจากความยินดีและความ
โกรธ)ตั้งนี้ก็มี, เนื้อความก็อย่างเดียวกัน
นั้นแล. คำที่เหลือ บัณฑิตควรทราบตามนัย
ที่กล่าวแล้วในชั้นติบารมีนั้นแหละ.

^๑ คันชั่ง คือ เครื่องชั่งซึ่งมีคันบอกจำนวน
น้ำหนักที่ชั่ง.

ตโต สุธเมธปณฺฑิตโต อิมํ ทส ลำคับนั้น สุธเมธปณฺฑิตเลือกเฟ้นบารมี
 ปารมิตฺตมเม วิจินิตฺตวา ตโต ปรั จินฺตลลิต ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้แล้ว เบื้องหน้า
 "อิมํ สุมิ โลกเก โปธิสฺตเตหิ ปรีปุเรตพฺพา แต้นั้น จึงคิดว่า "ธรรมที่เป็นเครื่องอบรม
 โปธิปาจนา พุทฺธตฺตกรา" ๑ ธรรมมา บรมพระโพธิญาณ กระทำพุทธภาวะที่พระบรม
 เอตฺตกาเยว, น อิตโต ภิกฺขุโย, อีมา โปธิสฺตวฺที่หลายพึงบำเพ็ญในโลกนี้ ก็มีแต่
 ปน ปารมิตฺตโย อุกฺกั อากาเสปิ นตฺถิ, เพียงนี้เท่านั้น, ยิ่งไปกว่านี้ไม่มี, อนึ่ง
 น เหนฺจ ปจฺวิยมฺปิ, น ปุรตฺถิมาทิสฺสู บารมีเหล่านี้ แม้ในอากาศเบื้องบนก็ไม่มี,
 ทิสาสฺสูปิ อตฺถิ, มยฺหํเยว ปน แม้ในแผ่นดินเบื้องล่างก็ไม่มี, แม้ในทิศ
 ททยมํ สฺนฺตเรเยว ปตฺถิมุจฺจิตา"ติ. ทั้งหลาย เช่น ทิศตะวันออกเป็นต้น ก็ไม่มี,
 แต่ตั้งอยู่แล้ว ภายในเนื้อแห่งหทัย (คือใจ)
 ของเราเอง."

เอวํ ตาสํ อตฺตโน ททเย ปตฺถิมุจฺจิตาว่า สุธเมธปณฺฑิตเห็นว่าบารมีเหล่านั้น ตั้งอยู่ใน
 ทิสฺสูวา สพฺพาปิ ตา ทพฺหํ กตฺวา อธิญฺจาย ใจของตนอย่างนี้แล้ว จึงอธิษฐานบารมี
 ปุณฺปุณฺนี สมฺมสฺนฺโต อณุโลมปฏฺฐิลอมฺ เเหล่านั้นแม้ทั้งหมด กระทำให้มัน พิจารณา
 สมฺมลลิต, ปรียนฺเต คเหตุวา อาทิมฺหิ แล้วเล่า ๆ โดยอนุโลมและปฏฺฐิลอม (คือ),
 ปาเปลลิต, อาทิมฺหิ คเหตุวา ปรียนฺเต จับเบื้องปลายให้ถึงเบื้องต้น, จับเบื้องต้น
 จเปลลิต, มชฺเช คเหตุวา อุกฺกโต ให้ถึงเบื้องปลาย, จับตอนกลางให้ถึงส่วน

๑ ส. พุทธการกา.

โอสสาเปลี, อุกโต โภฏิสฺส คเหตุวา ที่สุดทั้งสอง (คือจนถึงเบื้องต้นและเบื้อง-
มชฺเฒ โอสสาเปลี. ปลาย), (และ) จับส่วนที่สุกทั้งสองให้ถึง
ตอนกลาง.

พาหิรภณฺทปริจฺจาโค ปารมีโย นาม, การบริจาสั่งของ ซึ่งอยู่ภายนอก (กาย)
องฺคปริจฺจาโค อุปปารมีโย นาม, ชื่อว่า (ทาน) บารมี, การสละอวัยวะ
ชีวิตปริจฺจาโค ปรมตฺตปารมีโย นามาติ ชื่อว่า (ทาน) อุปบารมี, การสละชีวิต
ทส ปารมีโย ทส อุปปารมีโย ทส ชื่อว่า (ทาน) ปรมัตตบารมี สุเมธบัณฑิต
ปรมตฺตปารมีโยติ สมตฺตีส ปารมีโย พิจารณาแล้ว ซึ่งบารมี ๓๐ ทิศ คือ บารมี
ยนฺตเตลล์^๑ วินิฏฺฏเณฺโต วิย สมฺมสิ. ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตตบารมี ๑๐
(ทบทวนไปมา) ด้วยประการฉะนี้ ราวกับว่า
บุคคลหมุนล้อยนต์ ที่บนน้ำมันอยู่ ฉะนั้น.

ตสฺส ทส ปารมีโย สมฺมสนฺตสฺส เมื่อท่านกำลังพิจารณาบารมี ๑๐ อยู่ ด้วย
ธมฺมเตเชน จตฺตุนหุคฺคาธิกทฺวิโยชนสฺต- เดชแห่งธรรม มหาปฐพีที่ไพบูลย์นี้ ซึ่งหนา
สทสฺสพหลา วิปฺปลา อัยฺ มหาปจฺวี หตฺถินา สองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็บนลือลั่นก็ก้อง
อกฺกนฺตนพฺกลาโป วิย อุปปีฬิยมานํ กัมปนาทและสะเทือนสะท้านหวั่นไหวราวกับ
อุจฺจฺยนฺตํ วิย จ มหาวิรวํ วิรวมานา มัดไม้ออถูกข้างเหยียบ และราวกับเครื่อง-
สํกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ. ยนต์ที่บอ้อยที่กำลังที่บอ้อยอยู่ ฉะนั้น. พื้น

^๑ ก. ยนฺตยมกเตลล์.

^๒ นหุต = หมื่น.

กุลาตจกุกั วยิ เตลยนุตจกุกั วยิ จ
 ปริพุมมิ. เตน วุตตัม :

๑๖๕. "เอตตุตกาเยว เต โลเก
 เย ธมฺมา โปธิปาจนา
 ตตุทฺธ^๑ นตฺถิ อญฺญตฺร
 ทพฺหิ ตตฺถ ปตฺติฏฺจห.

๑๖๖. อีเม ธมฺเม สฺมมสฺสโต
 สภาวสฺสรสฺสกุชฺฌ
 ธมฺมเตเชน วสุธา
 ทสฺสทสฺสี ปกมฺปถ.

ปฐพีไค้หมุนแล้วราวกับแป้น(สำหรับปั้นหม้อ)
 ของช่างหม้อและราวกับว่า ล้อยนตที่บนน้ำมัน
 ที่กำลังหมุนอยู่ ฉะนั้น. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี
 พระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประ-
 พันธ์)ว่า :

๑๖๕."ธรรมเหล่าใด เป็นเครื่องอบรม
 บมพระโพธิญาณ ธรรมเหล่านั้นมีใน
 โลกเพียง (๑๐ ประการ) นี้เท่านั้น
 พุทธการกธรรมที่สูงกว่าบารมี ๑๐ นั้น
 ย่อมไม่มี และธรรมเหล่าอื่นนอกจาก
 บารมี ๑๐ นั้นก็ไม่มี (แล้วจึงเตือน
 ตนเองว่า) ท่านจงตั้งอยู่ในบารมี
 ๑๐ นั้นให้มั่นคงเถิด.

๑๖๖. เมื่อเราตถาคต กำลังพิจารณาธรรม
 เหล่านี้โดยลักษณะพร้อมทั้งกิจ
 กล่าวคือสภาวะ ด้วยเดชแห่งธรรม
 แผ่นดิน คือ หน้มนโลกธาตุได้ไหว
 สะเทือนสะท้านแล้ว.

^๑ ก. ตตุทฺธ.

๑๖๗. จลตี รวตี ปจวี
อุจฺจนฺตํ ปีฬิตํ
เตลยฺนเต^๑ ยถา จกฺกํ
เอวํ กมฺปติ เมทนี^๒ติ.

๑๖๗. แพนกินไหว ส่งเสียงร้องดูเครื่อง
ที่บออยู่ที่กำลังที่บออยู่ ฉะนั้น
(อนึ่ง) ลอยนตที่น้ำมันไหวเคลื่อน
แล้ว ฉนใด แพนกินก็ไหวสะท้อนแล้ว
เหมือนฉนน."

ตตฺถ เอตฺตกาเยวาทิ นิตฺติฏฺจานํ
ทสนฺนํ ปารมิตานํ อุนฺนาธิกาวัสส
ทสฺสนตฺถ^๑ วุตฺตํ. ตตฺทฺชนฺติ ตโต
ทสปารมิตี อุตฺต^๑ นตฺถิ. อณฺณตราติ อณฺณ,
ลกฺขณํ สทฺทสฺสทฺตโต กเหตุพฺพ. ตโต
ทสปารมิตโต อณฺโณ พุทฺธการกธฺมโม
นตฺถิตี อตฺถโถ. ตตฺถาติ ตาสฺ ทสฺสุ
ปารมิตฺสุ. ปติฏฺจหาติ ปติฏฺจ, ปริปุเรนฺโต
ติฏฺจาติ อตฺถโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มีเพียงนี้
เท่านั้น นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้
ก็เพื่อแสดงข้อที่บารมี ๑๐ ทัก ที่ทรงสำแดง
ไว้แล้วไม่หย่อนไม่ยิ่งกว่านี้. บทว่า ตตฺทฺช
ความว่า พุทธการกธรรมที่สูงกว่าบารมี ๑๐
นั้นไม่มี. บทว่า อณฺณตรา แปลว่า อื่น,
บัณฑิตควรถือเอาลักษณะ(คือสูตร)จากคัมภีร์
สัททศาสตร์. อธิบายว่า พุทธการกธรรมอื่น
นอกจากบารมี ๑๐ นั้นยอมไม่มี. บทว่า
ตตฺถ ความว่า ในบารมี ๑๐ นั้น. บทว่า
ปติฏฺจห แปลว่า จงตั้งอยู่, อธิบายว่า
จงยังบารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์ ดำรงอยู่เถิด.

^๑ โป. เตลยฺนตํ.

อิมะ ธมฺเมติ ปารมิธมฺเม.
สมฺมสโตติ อุปฺปริกฺขณฺตสฺส, อนาทเรตฺเต
 สามีวณฺ์ ทฏฺจพฺพ. สภาวสฺสรสฺสกลฺขณฺเมติ
 สภาวสฺสงฺขาเตน สฺสรสฺสกลฺขณฺเนน สมฺม-
 สนฺตสฺสชาติ อตฺตโถ. ธมฺมเตเชนาติ
 ปารมิปวิจยฺ^๑ ฅาณเตเชน. วสุธฺวติ
 วสุตี รตนํ วุจฺจติ, ตํ ธาเรติ, ธียตี^๒
 วา เอตฺตภาติ วสุธา. กา ส่า ?
 เมทนี^๓ ปกมฺปภาติ. ปกมฺปิตฺถ.
 สฺสเมธปณฺธิเต ปน ปารมิโย วิจินฺนเต
 ตสฺส ฅาณเตเชน ทสฺสทสฺสี ปกมฺปิตฺถภาติ
 อตฺตโถ.

สองบทว่า ธรรมเหล่านี้ ไ้แก่บารมี
 ธรรม. บทว่า สมฺมสโต แปลว่า กำลัง
 พิจารณาอยู่, พึงเห็นนฏฐีวิภคฺติลงในอรรถ
 แห่งอนาทระ. บาทพระคาถาว่า สภาว-
สฺสรสฺสกลฺขณฺ ความว่า พิจารณาอยู่โดย
 ลักษณะพร้อมทั้งกิจ กล่าวคือสภาวะ. บทว่า
ธมฺมเตเชน (ควฺยเคชฺแห่งธรรม) ความว่า
 ควฺยเคชฺแห่งญาณอันเป็นเครื่องพิจารณาทบ-
 ทวนบารมี. บทว่า วสุธา มีวิเคราะหฺว่า
 รัตนะเรียกวว่า วสุ, ธรรมชาติที่เรียกวว่า
 วสุธา เพราะอรรถว่า ทรงไวซึ่งรัตนะนั้น,
 อีกนัยหนึ่ง เพราะอรรถว่า เป็นที่ที่บุคคล
 เก็บรัตนะไว. ธรรมชาตินั้น คืออะไร ? คือ
 แผนคิน. บทว่า ปกมฺปถ แปลว่า ห้วนไหว
 แล้ว. อธิบายว่า ก็เมื่อสฺสเมธปณฺธิตเลือก
 เพนบารมีทั้งหลายอยู่ โลกธาตฺตหมันหนึ่ง
 ห้วนไหวแล้ว ควฺยเคชฺแห่งญาณของสฺสเมธ
 ปณฺธิตนั้น.

^๑ โป. วิจย, ส. อ. ปริจย.

^๒ โป. ธารยติ. ^๓ ส. เมทินี.

จลตีติ ฉปการา^๑ กมฺปิ. รวตีติ
นทติ วิภูชติ. อุจฺจนฺตํว ปีฬิตนฺติ นิปปีฬิตํ
อุจฺจนฺตํ วิย. "คฺพยนฺตํว ปีฬิตนฺ"ติปิ
ปาโล, โสเชวตฺโต. เตลยฺนเตติ
เตลปีฬนฺเต. ยถา จกฺกนฺติ จกฺกิกานํ
มหาจกฺกนฺตํ วิย. เอวนฺติ ยถา
เตลปีฬนฺจกฺกนฺตํ ปริพฺภมฺติ กมฺปติ,
เอวํ อัย เมทนี กมฺปตีติ อตฺโต.
เสสฺเมตฺถ อุตฺตานเมวาทิ.

บทว่า จลตี ความว่า แผ่นดิน
๖ ประการ ห้วนไหวแล้ว. บทว่า รวตี
แปลว่าบันลือลั่น. บทว่า อุจฺจนฺตํว ปีฬิตํ
แปลว่า ดุจเครื่องยนต์ที่บออย(หมุน)หีบแล้ว
ฉะนั้น. พระบาลีว่า "คฺพยนฺตํว ปีฬิตํ" ดังนี้ก็มี,
พระบาลีนั้นก็มีความเป็นอย่างเดียวกัน.
บทว่า เตลยฺนเต แปลว่า เครื่องยนต์
หีบน้ำมัน. สองบทว่า จกฺก (เหมือนล้อ)
ความว่า เหมือนล้อยนต์ใหญ่ของเครื่อง
จักรกล. บทว่า เอวํ (เหมือนฉนั้นนั้น)
ความว่า ลอยนต์หีบน้ำมันหมุนไหวเคลื่อน
(ด้วยเสียงอันดัง) แล้วฉนั้นใด, แผ่นดินนั้นก็
ห้วนไหว (ตั้งสะเทือนสะท้านแล้ว) เหมือน
ฉนั้นนั้น. คำที่เหลือในพระคาถานี้ มีเนื้อ-
ความงายแล.

เอวํ มหาปจฺวิยา กมฺปมานาย
รฺมฺมนครวาลีโน มนุสฺสา ภควนฺตํ
ปริวิสัยมานา สญฺจาตุ อสฺสโกนฺตา

เมื่อมหาปฐพีกำลังห้วนไหว(สะเทือน
สะท้าน) อยู่อย่างนี้ พวกมนุษย์ชาวรัมมนคร
กำลังอ้างคาส^๑ พระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่

^๑ โป. ฉปการํ, ลี. อี. จกฺกการํ.

^๑ อ้างคาส คือเสี้ยงพระ.

ยุกนุทธวาทพุภาพตา มหาสาธา วีย ไม่อาจยืนอยู่ไต่ต่างก็สลับใส่ล้มลงไปตามๆ
 มุจฉิตา ปตีสู่. ^๑ขญาที่นี้ กุลาภณหานิ ^๒กัน ราวกับต้นสาละใหญ่ถูกลมพายุ(ใหญ่)
 ปวภูฏานตานิ อณณมณณิ ปหรนตานิ เทาเขาຍุกนุทธพัตล้มไปแล้วจะนั้น. เครื่อง
 จุณณวิจุณณานิ อเหตุ. ^๓บันดินเผาทั้งหลายมีหมอนำเป็นต้น ไต่ล้ม
 กลิ้งกระทบกันและกันแตกละเอียด.

มหาชโน ภูตตสิโต สตุถาริ อุปสงกมิตฺวา มหาชนตกใจกลัวตัวสั่นเทา จึงเข้าไปเฝ้า
 "กั นุ โข ภควา 'นาคาวภูฏานอ ยัย, พระบรมศาสดา (ที่ปางกร) แล้วทูลถามว่า
 ภูตยภขเทวตาสู อณณตราวภูฏาน วา'ติ "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เหตุเป็นไฉนหนอ
 น หิ มยึ เอตัง ชานาม. อปิจ โข พวกข้าพระองค์ไม่ทราบสาเหตุเลย ไต่แต่
 สพุโปปิ อัย มหาชโน ภเยน อุปพุโต, คิดเท่านั้นว่า 'โลกนี้เป็นสิ่งอันพญานาค
 กั นุ โข อิมสฺส โลกสฺส ปาปกั (ทำให้) หมุนแล้ว, และเป็นสิ่งอันบรรดา
 ภวิสฺสตี, อุทาหุ กลุยาณิ, กเถถ โน ภูตปีศาจ ยักษ์ และเทวดาทั้งหลายตนใด
 เอตัง การณนุติ ปุจฉิตี. ^๔ตนหนึ่ง (ทำให้) หมุนแล้ว.' ยิ่งกว่านั้น
 มหาชนทั้งหมดนี้ไต่เต้อครอนแล้ว เพราะ
 ความกลัว, บาปอันชั่วร้ายจักเกิดแก่โลกนี้
 หรือหนอ, หรือว่าความคั่งามจักมีแก่โลกนี้,
 ขอพระองค์จงตรัสบอกเหตุนี้แก่พวกข้าพระ-
 องค์ด้วยเถิด."

^๑ ชาตกถุจกถา ๑/๔๒. ยุกนุทธวาทพุภาพตา. ^๓ ฉ. ปุจฉิต.

^๒ ชาตกถุจกถา ๑/๔๒. กุลาภณหานานิ.

อด สตุถา เตสํ กถํ สุตฺวา ลำคั้งนั้น พระบรมศาสดาทรง
 "ตุเมห มา ภายิตฺถ, มา โข จินฺตยิตฺถ, สคัถยอัยคำของชนเหล่านั้น แล้วตรัสว่า
 นตฺถิ โว อิตฺถินิทานํ ภยํ, โย โส "พวกท่านอย่ากลัวเลย, อย่าตกใจเลย,
 มยา อชฺช สุมฺเมธปณฺธิโต 'อนาคเต ภยอันเกิดจากเหตุนี้ จะไม่มีแก่พวกท่าน,
 โทตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสตี'ติ (เพราะ) วันนี้สุเมธบัณฑิตผู้ซึ่งเราพยากรณ์
 พุยากโต, โส อิทานิ ปารมมฺมโย สมนฺนสฺสตี, ไฉนว่า 'จักเป็นพระพุทฺธเจ้าพระนามว่า
 ตสฺส สมนฺนตฺสสฺส ธรรมเตเชน โทตมะในอนาคต' นั้น, บัดนี้ เธอกำลัง
 สกลทสฺสทสฺสตี โลกธาตฺถุ เอกปฺปหาเรณ พิจารณาบารมี (๑๐ อยู่), เมื่อเธอพิจารณา
 กมฺปติ เจว วิรวติ จา"ติ อาท. (บารมี ๑๐ อย่างละเอียด) อยู่ ด้วยเดชแห่ง
 เตน วุตฺตํ : ธรรม โลกธาตฺถุทั้งสิ้นหมื่นหนึ่งจึงหวังวันไหว
 และบันลือลั่นขึ้นพร้อมกัน"ดังนี้. ด้วยเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์)ว่า :

๑๖๘. "ยาวตา ปริสา อาลี
 พุทฺธสฺส ปรีเวสเน
 ปเวธมานา สา ตตฺถ
 มุจฺฉิตา เสติ ภูมิมิ."

๑๖๘. "หมูชน (สาวก) ของพระพุทฺธเจ้า
 ที่บังกร ในบริเวณที่เลี้ยงอาหาร
 มีจำนวนเท่าใด หมูชนนั้นทั้งหมด
 ตั้วสิ้นเท่า นอนสลบอยู่บนพื้น ใน
 บริเวณที่เลี้ยงอาหารนั้น."

คุณวิวัฒน์ สุวิวัฒน์ชัย
 อภิศให้เจ้ากรรมนายเวร

มจรตถาวาสาน น. - ๗. ๑-๓๔

๑๖๘. มฺภา เนกสหัสسانی

กมุภินญจ สตา พุ
 สญจญณมถิตา ตตถ
 อณณมณณํ ปมฺภูถิตา.

๑๖๙. อุกฺพิคฺคา ตลิตา ภิตา

ภนฺตา พุยถิตมานสำ
 มหาชนา สมากมม
 ที่ปงฺกรมฺปาคมุ.

๑๗๐. กิ ภวิสฺสตี โลกสฺส

กลุยาณํ อถ ปาปกํ
 สพุโพ อุกฺพุโต โลก
 ตํ วิโนเทหิ จกฺขม.

๑๗๑. เตสํ ตทา สญฺญาเปสิ

ที่ปงฺกโร มหามฺนิ
 วิสฺสฏฺฐา โหถ มา ภาถ
 อิมสฺมี ปจฺวิกมฺปน.

๑๖๘. หน้มน้ำหลายพันและหม้อดินหลายร้อย
 จำนวนมากมายกระทบกัน แล้วหก
 กว่าและแตกละเอียด ณ ที่นั้น.

๑๖๙. มหาชนทั้งหลายหวาดหวั่น สะดุ้งกลัว
 ตกใจ และปั่นป่วน มีใจสั่นระริกแล้ว
 ไตมาประชุมกันเข้าไปเฝ้าพระพุทธ-
 เจ้าที่ปังก.

๑๗๐. (กราบทูลถามว่า) เหตุที่หรือเหตุร้าย
 ใดๆจักมีแก่ชาวโลก ชาวโลก
 ทั้งปวงได้รับความเดือดร้อนแล้ว ชาว-
 แต่พระองค์ผู้มีพระจักขุ ขอพระองค์
 จงบรรเทาภัยนั้นด้วยเถิด.

๑๗๑. ในกาลครั้งนั้น พระมหามุนีที่ปังกยัง
 ชนเหล่านั้น ให้เกิดความเข้าใจว่า
 ทานทั้งหลายจงวางใจเถิด จงอย่า
 กลัวในเหตุอันทำให้แผ่นดินไหวนี้เลย.

^๑ อ. พยาธิต... ^๒ ฉ. วิสฺสตฺถา.

๑๑๓. ยมห์ อชช พุยากาลี
พุทโธ โลเก ภวิสฺสตี
เอโส สมฺมสตี ฌมฺม
ปุพฺพกํ ชินเสวิตํ.

๑๑๓. วันนี้ เราตถาคตได้พยากรณ์สุเมธ-
บัณฑิตใจไว้วา จักเป็นพระพุทธเจ้า
ในโลก (ขณะนี้) สุเมธบัณฑิตนั้น
กำลังพิจารณาอยู่ซึ่งพระธรรม (อัน
เป็นบารมี) เป็นธรรมเก่าแก่อัน
พระชินเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว
(เมื่อครั้งเป็นพระบรมโพธิสัตว์).

๑๑๔. ตสฺส สมฺมสโต ฌมฺม
พุทฺธภูมึ อเสสโต
เตนายํ กมฺปิตา ปจฺวี
ทสฺสทสฺสี สเทเวเก"ติ.

๑๑๔. เมื่อเธอได้พิจารณาธรรม อันเป็น
พุทฺธภูมิจนหมดสิ้นแล้ว แผ่นดินหมื่นหนึ่ง
ในโลก พร้อมทั้งเทวโลกนี้ จึงหวน-
ไหวควยเหตุนั้น."

ตตฺถ ยาวตาติ ยาวติกา. อาสีติ
อโหสิ. "ยา ตทา ปริสา อาสี"ติปิ
ปาโจ, ตสฺส ยา ตตฺถ ปริสา จิตา
อาสีติ อตฺโถ. ปเวธมานาติ กมฺปมานา.
สาติ สา ปริสว. ตตฺถาติ ตสฺม
ปรีเวสนฺภูจฺจาเน. เสตีติ สยิตฺถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มีจำนวน
เทาใด คือมีประมาณเทาใด. บทว่า อาสี
แปลว่า ได้มีแล้ว. พระบาลีว่า "หมูชนใด
ได้มีแล้วในกาลนั้น" ดังนี้ก็มี, พระบาลีนั้น
มีอธิบายว่า หมูชนใด ได้ยินอยู่แล้ว ณ
บริเวณนั้น. บทว่า ปเวธมานา แปลว่า

๑ ก. กมปตี.

ตัวสั้นเทาอยู่. บทว่า นิน คือหมูชนั้น.
 บทว่า ตตถ ไต่แก ในที่เลี้ยงอาหารนั้น.
 บทว่า เสติ แปลว่า นอนแล้ว.

ขฺญาติ ขฺญานํ, สามิอตุเถ
 ปจฺจตฺตวณฺณํ, ขฺญานํ เนกสฺสสํสาณิตี
 อตุโถ. สฺสจฺจณฺณมถิตาติ จฺจณฺณา เจว
 มถิตา จ, มถิตสฺสจฺจณฺณาติ อตุโถ.
อณฺณมณฺณ ปขฺญาติ อณฺณมณฺณํ ปขฺญา.
อุพฺพิคฺคาติ อตุราสฺสททยา. ตฺสึตาติ
 สฺสชฺชาตฺตาสา. ภึตาติ ภยภึตา. ภฺนตาติ
 ผนฺทนฺมานสา, วิพฺภนฺตจิตฺตฺตาติ อตุโถ.
 สฺพฺพานิ ปเนตานิ อณฺณมณฺณเววจฺนานิ.
สฺมาคฺมมาติ สฺมาคฺนฺตฺวา. อยเมว วา
 ปาโล.

บทว่า ขฺญา แปลว่า แห่งหมอน้ำ
 ห้างหลาย, ปฐมาวิภักตฺติลงในอรรถแห่ง
 ฉฺฐวิภักตฺติ, อธิบายว่า หมอน้ำหลายพัน.
 บทว่า ทกฺควาและแตกละเอี้ยค ความว่า
 แยกละเอี้ยคและทกควา, อธิบายว่า เสียค-
 ลีกันและแตกละเอี้ยค. บาทพระคาถาว่า
อณฺณมณฺณ ปขฺญา แปลว่ากระทบกันและกัน.
 บทว่า อุพฺพิคฺคา แปลว่า มีหทัยหวาดหวั่น.
 บทว่า ตฺสึตา แปลว่า เกิดความสะดุ้งกลัว.
 บทว่า ภึตา แปลว่า กลัวต่อภัย. บทว่า
ภฺนตา แปลว่า มีใจปั่นป่วน, อธิบายว่า
 มีใจหมุนกลับ. ก็คำเหล่านี้(แม่)ทั้งหมด
 เป็นไวพจน์ของกันและกัน. บทว่า สฺมาคฺม
 ไต่แก มาประชุมพร้อมกัน. อีกอย่างหนึ่ง
 พระบาลีก็มี(ความ)อย่างนี้เหมือนกัน.

อุปทุโตติ อุปทุโต° ตุ วิโนเทหิติ
ตุ อุปทุตถยั วิโนเทหิ, วินาสยาติ
อตโต. จกขุมมาติ ปณฺจหิ จกขุหิ จกขุม.
เตสํ ตทาติ เต ชเน ตทา, อุโปยคตุเถ
สามิวจัน. สฺชญาเปสึติ ญาเปสึ โพเชสิ.
วิสฺสุจฺจาติ วิสฺสุจฺจิตฺตา. มา ภาถาติ
มา ภายถ. ยมนฺทติ ยั อหํ สุเมธปณฺทิตั.
ธมฺมนฺติ ปารมีธมฺม. ปฺพพกนฺติ โปราณั.
ชินเสวิตนฺติ ชิเนหิ โพธิสฺตฺตกาเล
เสวิตนฺติ อตโต. พฺพทฺฐมฺินฺติ ปารมีธมฺม°
เตนาติ เตน สมฺมสนฺการเณน. กมฺปีตาติ
จลิตา. สฺเทวเกติ สฺเทวเก โลเก.

บพว่า ไครับความเค็อรอนแลว
 ความว้า ถูกภัยกระทบแลว. สองบพว่า
ขอพระองค์จงบรรเทาภัยนั้น ความว้า
ขอพระองค์จงทรงบรรเทา คือจงยังภัยที่ท้าว
 ให้เค็อรอนนั้นให้พินาศไป. บพว่า จกขุม
 แเปลว้า ข้าแต่พระองค์ผู้มืพระจักขุด้วยพระ
จักขุ ๕. สองบพว่า เตสํ ตทา แเปลว้า
 ในกาลครั้งนั้น(พระมหามุนีที่บังกร) ทรงยัง
 ชนทั้งหลายเหล่านั้น, ณัฐวิวัตติลงในอรรถ
แห่งทุติยาวิวัตติ. บพว่า สฺชญาเปสึ แเปลว้า
 ให้ (เกิดความ) เข้าใจ คือไหวรู้. บพว่า
วิสฺสุจฺจา แเปลว้า วางใจ. บพว่า มา ภาถ
 แเปลว้า จงอยากแล้ว. บพว่า ยมนฺ แเปลว้า
เราตกคต (ไคพยากรรม) สุเมธบณฺทิตไค.
 บพว่า พระธรรม ไคแก่ พระบารมีธรรม.
 บพว่า ปฺพพก แเปลว้า เกาแก่. บพว่า
อันพระชินเจาไคทรงบ้ำเพ็ญมาแลว ความว้า

° ส. อ. อุปทุโต พุยธิตโต.

๒ ส. อ. พุทฺธปารมี.

อันพระชินเจ้าทั้งหลายได้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว
 ในกาลเป็นพระบรมโพธิสัตว์. บทว่า อันเป็น
พุทธภูมิ คือเป็นบารมีธรรม. บทว่า ด้วย
เหตุนี้ ได้แก่ ด้วยเหตุแห่งการพิจารณานั้น.
 บทว่า กมปิตา แปลว่า ห้วนไหแล้ว. บทว่า
สเทเวเก แปลว่า ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

ตโต มหาชนิน ตถาคตสฺส วจัน
 สุตฺวา ภูจฺจฺญโส มาลาคนฺธวิเลปนาทีนินิ
 อาทาย รมฺมนครโต นิกฺขมิตฺวา โภชิตฺตํ
 อุปสงฺกมิตฺวา มาลาคนฺธาทีหิ ปุเชตฺวา
 วนฺทิตฺวา ปทกฺขินฺถํ กตฺวา รมฺมนครเมว
 ปาวิสิ. อถ โข โภชิตฺตโต ทส ปารมมีย
 สมฺมสิตฺวา วีริยํ ทฬฺหํ กตฺวา อธิญฺจาย
 นิสินฺนาสนา วุฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ :

แต่นั้น มหาชนได้ฟังพระดำรัสของ
 พระตถาคตเจ้าแล้วมีใจราเรงยินดี ถือเอา
 ดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้เป็นต้น
 ออกจากรัมมนครเข้าไปหาพระบรมโพธิสัตว์
 บูชาด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น ไหว
 กระทำประทักษิณ แล้วจึงกลับคืนสู่รัมมนคร.
 ครั้นนั้นแล พระบรมโพธิสัตว์พิจารณาบารมี
 ๑๐ อธิษฐาน วิริยบารมี กระทำใหม่แล้ว
 ลุกขึ้นจากอาสนะที่นั่ง. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี
 พระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประ-
 พันธ์)ว่า :

คุณวิวัฒน์ สุวิวัฒน์ชัย
 อธิศให้เจ้ากรรมนายเวร

๑๑๕. "พุทธสุต วจนํ สุตฺวา
มโน นิพฺพายี ตาวเท
สพฺเพ มํ อุปสงฺกมฺม
ปุณฺาปี มํ อภิวณฺทิสฺสุ."

๑๑๖. สฺมาทียิตฺวา พุทฺธคฺณํ
ทพฺหํ กตฺวาน มานสํ
ทีปงฺกรํ นมสฺสิตฺวา
อาสนา วุฏฺจที ตทา"ติ.

ตตฺถ มโน นิพฺพายีติ มหาชนสุต
ปจฺวิกรมฺปนฺเน อุกฺพิคฺคหทยสุตฺส ตตฺถ การณํ
สุตฺวา มโน นิพฺพายี, สนฺตี อคฺมาสีติ
อตุโถ. "ชโน นิพฺพายี"ติปิ ปาโฉ, โส
อุตฺตนาโนเยว. สฺมาทียิตฺวาติ สฺมมา
อาทียิตฺวา, สฺมาทายาติ อตุโถ.
พุทฺธคฺณนฺติ ปารมฺมโย. เสสํ อุตฺตนาเนว.

๑๑๕. "ใจของมหาชนที่สะดุ้งกลัวนั้น ได้ดับ
เย็นลงทันที เพราะได้ฟังพระคำรัส
ของพระพุทธเจ้าที่ปังกร (ต่อจาก
นั้น) ชนทั้งหมดเข้าไปหาเรา
ตถาคตแล้วไหวเราด้วยความเคารพ
อีกครั้งหนึ่ง.

๑๑๖. ในกาลครั้งนั้น เราตถาคตสมาทาน-
พุทฺธคฺณแล้ว กระทำใจใหม่นั้น นมัสการ
พระพุทธเจ้าที่ปังกร แล้วลุกจาก
อาสนะ."

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบว่า ใจดับ
เย็น ความว่า ใจของมหาชนผู้มีหทัย
หวาดหวั่นในเพราะเหตุแผ่นดินไหว ได้ดับ
เย็นลง, อธิบายว่า ถึงความสงบเพราะ
ได้ฟังเหตุในเรื่องแผ่นดินไหวนั้น. พระบาลี
ว่า "ชนดับเย็นลง" ดังนี้ก็มี, พระบาลีนั้น
มีเนื้อความง่ายแล. บทว่า สฺมาทาน
ความว่า ยึดถือโดยชอบ คือสมาทานแล้ว.
บทว่า พุทฺธคฺณ ได้แก่ บารมีทั้งหลาย. คำที่
เหลือง่ายทั้งนั้น.

คุณวิวัฒน์ สุวิวัฒน์ชัย
อุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร

อด โข โพธิสตุตฺถํ ทยิตสพฺพสตุตฺถํ^๑ ครั้งนั้นแล เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ผู้มี-
 อาสนา วุฏฺฐหนฺตํ สกฺลทสฺสทสฺสจกฺกฺวาฬ- เมตตาคือสรพสัตว์ กำลังลุกขึ้นจากอาสนะ
 เทวตา สนฺนิปตฺติวาทิ พุเพหิ มาลา- เหลลาเทวตา ในหมั่นจักรวาลทั้งสิ้น ประชุม
 กนฺธาทีหิ ปุเชตฺวา "อชฺช สฺเมธคาปส- กันแล้ว บุษบา(ทาน)ควยดอกไม้และของหอม
 ตยา อชฺช ทิปฺงกรทสพฺลสฺส ปาทมฺมฺเล เป็นต้น อันเป็นทิพย์ กล่าวคำสรรเสริญล้วน
 มหฺติ ปตฺถนา ปตฺถิตา, สฺวา เต เป็นมงคล มีอาทิว่า "ข้าแต่ท่านสุเมธคาปส
 อนนฺตราเยน สมิชฺชตฺถ, มา เต ตตฺถ ผู้เป็นเจ้า วันนี้ขอความปรารถนาอันยิ่งใหญ่
 ภยํ วา จมฺภิตตฺถํ วา อโหสิ. สรีเร ที่ท่านตั้งปรารถนาไว้ ณ เบื้องบาทมูลของ
 เต อปฺปมตฺตโกปิ โรโค มา อปฺปชฺชตฺถ. สมเด็จพระทศพลที่ปึงกรนั้น จงสำเร็จแก่ท่าน
 ชิปฺปํ ปารมิโย ปุเรตฺวา สฺมมาสมฺโพธิ โดยหาอันตรายมิได้, ความหวาดกลัวหรือ
 ปฏิวิชฺฌ. ยถา ปุปฺพคผลูปคา รุกฺขา ความชนพองสยองเกล้า ในเหตุนี้ อย่าได้
 สฺมเย ปุปฺพนฺติ เจว ผลนฺติ จ, มีแก่ท่าน. ความเจ็บไข้แม้เพียงเล็กน้อย
 ตเถว ตฺวมฺปิ ตํ สมยํ อนตฺติกุมิตฺวา ก็อย่าได้เกิดในสรีระของท่าน. ท่านจง
 ชิปฺปํ สฺมโพธิ พุสฺสสุ"ติอาทีนึ บำเพ็ญบารมีแล้วตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ
 ฤตฺติมจฺกาลานึ ปยิริทาทิสฺสุ, เอว โดยเร็ว. ต้นไม้ทั้งหลายที่จะผลิดอกและ
 ปยิริทาทิตฺวา โพธิสตุตฺถํ อภิวาทิตฺวา ออกผล ย่อมผลิดอกและออกผลตามกาล
 อตฺตโน อตฺตโน เทวภูจฺานเมว อคมฺสุ. เวลา ฉันทิ, แม่ท่านก็จงบรรลุพระสัม-

^๑ โป. ทยิตพฺพสตุตฺถํ.

โพธิญาณโดยเร็ว อย่าได้ล่วงเลยกาลเวลา
นั้นเหมือนฉันนั้น", ครั้นกล่าวสรรเสริญ
อย่างนี้แล้ว อภิวัตพระบรมโพธิสัตว์แล้ว
ได้ไปสู่เทวสถานของตน ๆ.

โพธิสัตว์โตปี เทวตาที อภิตุตุโต "อหิ ทส
ปารมิโย ปุเรตวา กปฺปสทสทสสาธิกานัน
จตุณัน อสงฺเขยฺยานัน มตฺถเก พุทฺโธ
ภวิสฺสามี"ติ วีริยํ ทพฺหิ กตฺวา อธิฏฺจาย
อากาสมพฺภุกฺกนฺตฺวา อีสึคณฺวณฺตํ หิมวณฺตํ
อคมาสี. เตน วุฑฺฒํ :

แม่พระบรมโพธิสัตว์ อันเทวตาทั้งหลาย
สรรเสริญแล้ว คิดว่า "เราบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ แล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด
แห่งสี่อสงไขยกัปอีกแสนกัป"ตั้งนี้ แล้วอธิษ
ฐานวิริยบารมี กระทำให้มันแล้วเหาะขึ้นสู่
ท้องฟ้า ได้ไปสู่ป่าหิมพานต์ซึ่งมีหมู่เกาะ(อาศัย
อยู่). ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑๗๗. "ทีพฺพํ มานุสฺสํ^๑ ปุปฺผํ
 เทวา มานุสฺสกา อุกโ
 สโมกิริณฺติ ปุปฺผเเหหิ
 วฏฺฐหนฺตสฺส อาสนา.

๑๗๗. "เมื่อเราตกต ลูกขึ้นจากอาสนะ
 เหล่าเทวดาและหมู่มนุษย์ทั้งสองพวก
 ได้ถือดอกไม้ทิพย์ (ดอกมณฑารพ
 ดอกปาริชาติเป็นต้น) และดอกไม้
 ของมนุษย์ไปรยปรายอยู่.

^๑ ก. มานุสสิก.

๑๑๘. เวทยนฺติ จ เต โสตุถิ

เทวา มานุสกา อุโภ
มหนฺตํ ปตฺถิตํ ตฺยฺหํ
ตํ ลภสฺสํ ยถิจฺฉิตํ.

๑๑๙. สัพพีติโย วิวชฺชนฺตุ

โสโก^๑ โรโค วินสฺสฺตุ^๒
มา เต ภวตฺตฺวตฺตฺรายา^๓
ผุสฺ ชิปฺปํ โภธิมฺตฺตมํ.

๑๒๐. ยถาปิ สมเย ปตฺเตเต^๔

บุปฺพนฺติ บุปฺพิโน ทฺมา
ตเถว ตฺวํ มหาวีร
พฺพุทฺธฺวา เณหิ ปุปฺผสฺ.

๑๑๘. เทวคาและหมุมนุษย์ทั้งสองเหล่านั้น
ต่างก็ประกาศให้รู้ความสวัสดิ์ดี (ถวาย
การอวยพร) ว่า สุานะใหญ่หลวงใด
อันท่านปรารถนาแล้ว ขอให้ท่านได้
สุานะนั้นตามที่ปรารถนาเถิด.

๑๑๙. ขอให้เส่นียกจัญไรทั้งหลาย จงผ่าน
พ้นไป ขอความโศกและความป่วยไข้
ทั้งปวง จงเสื่อมสูญไป ขออันตราย
จงอย่าได้มีแก่ท่าน ขอท่านจงบรรลु
พระโพธิญาณอันสูงสุดโดยเร็วเถิด.

๑๒๐. เมื่อกาลเวลา ของการผลิดอกแห่ง
ต้นไม้มาถึงพร้อมแล้ว ต้นไม้ที่จะผลิ
ดอกยอมผลิดอก ฉันทเิด ข้าแต่ท่าน
วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงผลิถวาย
พระพุทฺธฺญาณฉันทเิด.

^๑ อี. สัพพโรโค. ^๒ ก. วิวชฺชนฺตุ.

^๓ ก. สี. ฮี. ตฺวตฺตฺราโย,
โป. ภวตฺตฺวตฺตฺราโย.

^๔ โป. สมปตฺเตเต.

คุณอรรถาธิ สนั่นหนู

อุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อชิน สนั่นหนู และผู้มีอุปการคุณ

๑๘๑. ยถา เย เกจิ สมพุทฺธา
 ปุรยฺหิ ทส ปารมี
 ตถเว ทว มหาวีร
 ปุรย ทส ปารมี.

๑๘๒. ยถา เย เกจิ สมพุทฺธา
 โพธิมณฑล^๑ พุชฺฌเร
 ตถเว ทว มหาวีร
 พุชฺฌสฺส ชินโพธิยฺ.

๑๘๓. ยถา เย เกจิ สมพุทฺธา
 ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยฺ
 ตถเว ทว มหาวีร
 ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตย.

๑๘๑. พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย พระองค์ใด
ก็ตาม ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้วฉันใด
 ข้าแต่ท้าววีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจง
 บำเพ็ญบารมี ๑๐ ฉะนั้นเถิด.

๑๘๒. พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย พระองค์ใด
ก็ตาม ตรัสรู้ที่โคนต้นไม้อันเป็นที่
 ตรัสรู้แล้ว ฉันใด ข้าแต่ท้าววีรบุรุษ
 ผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงตรัสรู้ที่โคนไม
 อันเป็นที่ตรัสรู้แห่งพระชินเจ้าทั้งหลาย
 ฉะนั้นเถิด.

๑๘๓. พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย พระองค์ใด
ก็ตาม ทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว
 ฉันใด ข้าแต่ท้าววีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่
 ขอท่านจงประกาศพระธรรมจักร ฉะนั้น
 เถิด.

^๑ ม. โพธิมุลมฺหิ.

๑๘๔. ปุณฺณมาเย^๑ ยถา จนุโท
 ๒
 ปรีสุทฺโธ วิโรจติ
 ตเถว ทูวํ ปุณฺณมโน
 วิโรจ ทสฺสทสฺสึยํ.

๑๘๕. ราหุํมฺกฺโต ยถา สุริโย
 ตาเปน อติโรจติ
 ตเถว โลกา มุญฺจิตฺวา
 วิโรจ สิริยา ทูวํ.

๑๘๖. ยถา ยา กาจิ นทีโย
 โอสฺรนฺติ มโหทธิ
 เอวํ สทฺเวกา โลกา
 โอสฺรนฺตุ ทวฺนฺติเก.

๑๘๗. เตหิ อุตฺตปฺปสฺสฺสโต โส
 ทสฺ ฐมฺเม สฺมาทีย
 เต ฐมฺเม ปรีปฺุเรนฺโต
 ปวณฺํ ปาวิสี ตทา"ติ.

๑๘๔. กวงจันทรํในวันเพ็ญ บริสุทฺธิ์ศุคฺคฺมอง
 ส่องแสงสว่างจา ฉันใด ขอทานผู้มี
 ใจปรารถนาอันเต็มเปี่ยมแล้ว จง
 รุ่งโรจน์สว่างจา ในหมื่นโลกธาตุ
 ฉันนั้นเกิด.

๑๘๕. กวงอาทิตย์พนแล้วจากราหุ ย่อม
 รุ่งโรจน์สว่างจาดวยแสงสว่าง ฉันใด
 ขอทานจงพนจากโลกธรรม แล้วรุ่ง-
 โรจน์ด้วยพุทธสิริ ฉันนั้นเกิด.

๑๘๖. แม่น้ำทั้งหลายสายใดก็ตาม ย่อมไหล
 ไปสู่ทะเลหลวง ฉันใด ขอชาวโลก
 พร้อมทั้งเทวดาทั้งหลาย จงหลั่งไหล
 ไปสู่สำนักของท่าน ฉันนั้นเกิด.

๑๘๗. สู่เมธบัณฑิตอันเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น
 ชมเชยสรรเสริญแล้ว ไคสมาทาน
 ธรรม (คือบารมี) ๑๐ เมื่อจะบำเพ็ญ
 ธรรมเหล่านั้นให้เต็มเปี่ยมจึงเข้าไป
 สู่ป่าใหญ่ ในกาลนั้นแล."

^๑ ปุณฺณมายํ.

^๒ ก. ปรีปุณฺโณ.

ตฤณ ทิพฺพนฺตี มนุหฺการวปาริฉฺฉตฺตก-
สนฺตวานกุเสสฺยาทิกั ทิพฺพกุสุมฺมึ เทวา
มานุสฺกา จ มานุสฺปฺปมฺ คเหตุวาทิ
อตฺโต. สโมกิริณฺตีติ มโมปริ สโมกิริสฺสูติ
อตฺโต. วฺภูจหนตฺสฺสาติ วฺภูจหโต.
เวทยนฺตีติ นิเวทยิสฺสุ สลฺลญาเปสฺสุ.
โสตฺถินฺตีติ โสตฺถินฺทาว. อิทานิ
เวทยิตการทสฺสนฺตถึ "มหนตฺ ปตฺถิตฺ
ตฺยหน"ติอาทิ วุตฺตํ. ตยา ปน สุเมธปณฺธิต
มหนตฺ จานํ ปตฺถิตฺ, ตํ ยถापตฺถิตฺ
ลภสฺสูติ อตฺโต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เป็นทิพย์
ความว่า เหล่าเทวดาต่างถือดอกไม้ทิพย์
เช่น ดอกมณฑารพ ดอกปาริฉัตตกะ ดอก
สันตानะ (ไม้สวรรค์) และดอกบัว เป็นต้น
และพวกมนุษย์ ต่างก็ถือดอกไม้ของมนุษย์.
บทว่า ไปรยปราย ความว่า ไปรยปรายลง
ณ เบื้องบนเรา. บทว่า วฺภูจหนตฺสฺ แปลว่า
ลูกขึ้น. บทว่า เวทยนฺตี แปลว่า ประภาค
ให้ทราบคือให้รู้พร้อม. บทว่า โสตฺถิ แปลว่า
ความสวัสดี. บัดนี้ เพื่อจะแสดงอาการ
ที่เหล่าเทวดาและหม่อมมนุษย์อวยพร พระผู้มี-
พระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นต้นว่า "สิ่ง
ใหญ่หลวง (โต) อันท่านปรารถนาแล้ว."
อธิบายว่า คุณรทานสุเมธบัณฑิต ก็ฐานะอัน
ใหญ่หลวง (โต) อันท่านปรารถนาแล้ว,
ขอท่านจงได้ฐานะนั้น ตามที่ท่านปรารถนา
เถิด.

สพฺพิติโยติ เอนฺตีติ อีติโย, สพฺพา
อีติโย สพฺพิติโย, อุปทฺทวา. วิวชฺชนฺตฺติ

บทว่า สพฺพิติโย มีอรรถวิเคราะห์ว่า
ที่ชื่อว่า อีติ (คือความเดือดร้อนรำคาญ)

มา โหนตุ. โสโก โรโค วินัสสูติ
 โสจนสงฺขาโต โสโก รุชนสงฺขาโต
 โรโค จ วินัสสู. เตติ ตว. มา
ภวนตฺวณฺตรายาติ มา ภวนตุ อนุตฺตรายา.
สุสาติ อธิคจฺจ ปาปฺณาหิ. โพธิณฺติ
 อรหตฺตมคฺคณานํ สัพฺพญฺญตฺตณฺณามฺปิ
 วญฺญติ. อฺตฺตมฺนฺติ เสฏฺฐํ สัพฺพพุทฺธคฺคณ-
 ทายกตฺตา อรหตฺตมคฺคณานํ "อฺตฺตมฺนฺ"
 ติ วุตฺตํ^๑

เพราะอรรถว่า ย่อมมา (เพื่อความพินาศ),
 อิติทั้งปวง ชื่อสัพพิโต, ไคแก อูบาทว
 ทั้งหลาย. บทว่า จฺผ่านพนฺไป คือจงอย่ามี.
 บาทพระคาถาว่า ความโสภ ความป่วยไข
จงเสื่อมสูญไป ความว่า ความโสภ กล่าวคือ
 ความเศร้าใจ และโรค กล่าวคือ ความ
 ป่วยไข จงเสื่อมสูญไป. บทว่า เต แปลว่า
 แยกทาน. บาทพระคาถาว่า มา ภวนตฺวณ-
ตฺตรายา แปลว่า อันตรายทั้งหลายจงอย่ามี.
 บทว่า สุส แปลว่า จงบรรลฺ คือ จงถึง.
 บทว่า พระโพธิญาณ คือพระอรหัตมรรคญาณ
 แม่พระสัพพิญฺตญาณก็ควร. บทว่า อันสูงสุด
 ความว่า อันประเสริฐสุด พระอรหัตมรรค-
 ญาณ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "สูงสุด"
 เพราะไห้พระพุทฺธคฺคณทุกอยาง.

สมเยติ ตสฺส ตสฺส รฺกฺขสฺส
 ปุปฺพนสมเย สมฺปตฺเตติ อตุโถ. ปุปฺพิโนติ

บทว่า เมื่อกาลเวลา ความว่า เมื่อ
 กาลเวลาแห่งการผลิอกของต้นไม้ นั้น ๆ

^{๑-๑} ส. อ. เอตฺถนฺตเร อิมะ ปาสา นตฺถิ.

คุณอรรถาธิ สนั่นทนุ
 อธิศส่วนกุศลให้คฺยพ้อชิน สนั่นทนุ และผู้มีอุปการคฺย.

ปุပ္ผกา. พุทธณา ณเฑี อฏฐาร สตี ถึงพร้อมแล้ว. บทว่า ปุပ္ผโน แปลว่า
พุทธณา ณเฑี. ปุပ္ผสู ปุပ္ผสู. ปุรย นตี ที่จะผลิดอก. บทว่า พระพุทธาน ไค แก่
ปุรย สู. ปุรย าตี ปริ ปุรย. พุชฌ เรตี พุทธาน ๑๘. บทว่า ปุပ္ผ สู แปลว่า
พุชฌ สู. ชิน โพธิ นตี ชิน น พุทธาน ข อง ผลิ. บทว่า ปุรย สู แปลว่า ทรง บำ เพ็ญ
โพธิ ยา, สพ พญ โพธิ มุ เลตี อตุ โธ. มา แล้ว. บทว่า ปุรย สู แปลว่า จง บำ เพ็ญ
ปุณ ณ มา เย ตี ปุณ ณ มา ลีย ปุณ ณ ม โน ตี (บารมี ๑๐) ใ หิ บริ บุร ณ. บทว่า พุชฌ เร
ปุ ริ ปุณ ณ ม โน โร โธ. แปลว่า ตร ัส รู แล้ว. บทว่า ที่ โค น ไม อัน เป็น
ที่ ตร ัส รู แห่ง พระ ชิน เจ้า ทั้ง หลาย ความ ว่า
(ที่ โค น) ไม อัน เป็น ที่ ตร ัส รู แห่ง พระ ชิน เจ้า
คือ แห่ง พระ พุทธ เจ้า ทั้ง หลาย, อธิบาย ว่า
ที่ โค น ไม เป็น ที่ ตร ัส รู แห่ง พระ สัพ พญ ญ เจ้า.
บทว่า ใน วัน เพ็ญ คือ ใน คี่ มี เคื่อน คือ
พระ จัน ทร เต็ม ดวง. บทว่า ปุณ ณ ม โน
แปลว่า มี ใจ ปรารถนา อัน เต็ม เปี่ยม.

รา หุ ม ต โต ตี รา หุ นา โส พ ภา น นา บทว่า พ น แล้ว จาก รา หุ ความ ว่า พ น
ม ต โต. ตา เป นา ตี ป ตา เป น, แล้ว จาก อ สุ ร ชื่อ รา หุ คือ จาก รา หุ. บทว่า
อา โล เก น. โล กา มุ จ จิ ต วา ตี ตา เป น แปลว่า ด ว ย ความ ร อน, คือ ด ว ย
โล ก ธ ม เม หิ อ ล ิต โต ห ต วา ตี อ ตุ โธ. แสง ส ว าง. ส อง บทว่า พ น จาก โล ก ความ ว่า
วิ โร จา ตี วิ รา ช. สิ ริ ยา ตี พ ุ ท ส ิ ริ ยา. เป็น ผู้ ไม ติ ค อ ย ด ว ย โล ก ธ ร ม. บทว่า วิ โร จ
โอ ส ร น ตี ตี ม หา ส ม ุ ห ตี ป วิ ส น ตี. แปลว่า จ ร ุง เร ื่อ ง. บทว่า สิ ริ ยา

คุณอรรถวุฒิ สนั่นทนุ
 อทิส่วนกุศลให้คุณท่อกัน สนั่นทนุ และผู้มีอุปการคุณ

โอสรรตฺตฺติ อุกฺกจฺจนฺตฺตฺ. ตฺวนฺตฺติเกตฺติ ทว
 สฺนฺตฺติกํ. เตหีตฺติ เทเวหี. อฺตฺตฺปฺสฺตฺโถตฺติ
 อฺตฺโต เจว ปฺสฺตฺโถ จ, อฺตฺเตหี วา
 ที่ปฺงฺกราทฺตีหี ปฺสฺตฺโถตฺติ อฺตฺตฺปฺสฺตฺโถ.
ทสฺ ฐมฺเมตฺติ ทสฺ ปารมิตฺตฺเม. ปฺวณฺนฺตฺติ
 มหาวณฺ, ฐมฺมิกปฺพฺพเต มหาวณฺ ปาวีสีตฺติ
 อฺตฺโถ. เสสฺคาถา สฺสูตฺตฺตฺนา เอวาทฺติ.

ไตแก ควบพุทธสิริ. บทว่า ยอมไหลลง
 ความว่า ยอมไหลลงสู่มหาสมุทร. บทว่า
จงหลังไหล คือจงเข้าไป. บทว่า ตวนฺตฺติเก
 แปลว่า ผู้สำนักของท่าน. บทว่า เตหิ
 หมายเอาเหล่าเทวดา. บทว่า อฺตฺตฺปฺสฺตฺโถ
 แปลว่า ชมเชยและสรรเสริญแล้ว, อีก-
 อย่างไม่ (สุเมธบัณฑิต)ชื่อว่า อฺตฺตฺปฺสฺตฺติ
 เพราะอรรถว่า อันพุทธเจ้าที่บังกรเป็นต้น
ผู้อันปวงชนชมเชยแล้ว ทรงสรรเสริญแล้ว.
 สอนบทว่า ซึ่งธรรม ๑๐ ประการ คือบารมี
 ธรรม ๑๐ ประการ. บทว่า ปวณฺ แปลว่า
 ป่าใหญ่, อธิบายว่า เข้าไปสู่ป่าใหญ่ใกล้
ภูเขาศรรมิกะ. พระคาถาที่เหลือง่ายมาก
 แล.

อิตฺติ มจรตฺตฺถวิลาสินียา พุทฺธวํสฺสฺสฺกถาย

พฺรณฺณากถาวาควยความปรารธนา
 ของสุเมธบัณฑิต

สุเมธปฺตฺตฺนากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ในอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มจรตถวิลาสินี
 จบแล้ว ควบประการฉะนี้.

คุณอรรถาธิ สันนฺทนุ
 อฺทิสวณฺกุสลให้คฺณพ้อชิน สันนฺทนุ และผู้มีอุปการคุณ

๓. ที่ปงฺกรพุทฺธวํสวณฺณา

รุมมนครวาสิโนปิ เต อุปาสกา
 พุทฺธปฺมุขสุส ภิกฺขุสํมุส มหาทานํ
 ทตฺวา ปุน ภควนฺตํ ภูตฺตาวิ
 โอนิตฺตปตฺตปาณิ มาลาคนฺธาทีหิ ปุเชตฺวา
 วนฺทิตฺวา ทานานุโมทนํ โสตุกามา
 อุปนิสีทิสฺสุ. อถ สตุถา เตสํ ปรมมธฺร
 ททงฺกมํ ทานานุโมทนมกาสิ :

"ทานํ นาม สุขาทีนํ
 นิทานํ ปรมํ มตํ
 ทิพฺพานํ ปน โภกานํ^๑
 ปตฺติภูจฺจาติ ปวฺจฺจติ."

๓. พรรณนาพระที่ปงฺกรพุทฺธวงค์

ฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกาชาวเมืองรัม-
 นครเหล่านั้น ได้ถวายมหาทานแด่ภิกษุสงฆ์
 มีพระพุทธเจ้า(ที่ปงฺกร)ทรงเป็นประมุขแล้ว
 (ครั้ง) พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จ
 ทรงลาบাত্রและพระหัตถ์แล้ว ก็ได้พากัน
 บูชา (พระองค์) ด้วยดอกไม้และของหอม
 เป็นต้น แล้วถวายบังคมอีกครั้ง ต่างปรารธนา
 จะสดับอนุโมทนาทาน จึงพากันเข้าไปนั่ง-
 โกลแล้ว. ครั้งนั้นพระบรมศาสดา ได้ทรง
 ทำอนุโมทนาทานอย่างจับใจ ไพเราะยิ่งนัก
 แก่พวกอุบาสกและอุบาสิกาเหล่านั้นว่า :

"ธรรมคาวา ทาน(คือการให้) บัณฑิต
 ทั้งหลาย รู้แล้วว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง
 เป็นต้นเคาแห่งความสุขเป็นต้น และ
 ทานนั้นท่านกล่าวว่า เป็นที่ตั้งแห่ง
 โภกทรัพย์อันเป็นทิพย์."

^๑ ฉ. นิพฺพานํ ปน โสปานํ.

ทานํ ตาณํ มนุสฺसानํ
 ทานํ พนฺธุ ปฺรายนํ
 ทานํ ทุกฺขาธิปฺนฺนํ
 สฺตฺตานํ ปฺรมา กติ.

ทุกฺขนิคฺคฺตรณฺตฺเถน
 ทานํ นาวัตติ ทีปิตํ
 ภยรฺกฺขณฺโต ทานํ
 นครนฺติ จ วณฺณิตํ.

ทานํ ทุราสฺตฺเถน
 วุตฺตมาสิวิโสติ จ
 ทานํ โลกมลาทีหิ
 ปทุมํ อณฺุปลิตฺตฺโต.

ทานเป็นธรรมเครื่องรักษามนุษย์ทั้ง-
 หลาย ทานเป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว
 (ซึ่งกันและกัน) เป็นจุดเฝ้าพันธุ์
 ทานเป็นทางดำเนินอันยอดเยี่ยมของ
 สัตว์ทั้งหลาย ที่ถูกความทุกข์ครอบงำ
 แล้ว.

ทาน บัณฑิตทั้งหลายแสดงไว้ว่าเป็น
 จุดเรือ เพราะมีความหมายว่า
 ช่วยเหลือ (เหล่าสัตว์ไทพน) จาก
 ความทุกข์ และทาน ทานสรรเสริญ
 ว่าเป็นจุดนคร เพราะรักษา (เหล่า-
 สัตว์) ไทพนภัย.

ทาน บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า เป็นจุด
 งูพิษ เพราะมีความหมายว่าบุคคล
 เขาไกลไต่ยาก และทานเป็นจุด
 ดอกบัว เพราะไม่แปดเปื้อนด้วยมลทิน
 มีโลภะเป็นต้น.

นตฺถิ ทานสโม โลก
 ปุริสสฺส อวสฺสโย
 ปฏิปชฺชถ ตสฺมา ตํ
 กิริยาชฺฌาสฺเยน จ.

สคฺคโลกนิตานานิ
 ทานานิ มติมา อิต
 โภ หิ นาม นโร โลก
 น ทเทยฺย หิตะ รโต.

สตุวา เทเวสุ สมฺปตฺติ
 โภ นโร ทานสมฺภวํ
 น ทชฺชา สุขปฺปทํ ทานํ^๑
 ทานํ จิตฺตปฺปโมทนํ.

ทาเนน ปฏิปนฺเนน
 อจฺจราปริวาริโต
 รมเต สุจิรั กาลํ
 นนฺทเน สุรนนฺทเน.

ที่พึ่งอาศัยของตน ซึ่งเสมอดวยทาน
 ไม่มีในโลก ดังนั้นแล ทานนั้น
 ทานทั้งหลายจงปฏิบัติด้วยการทำและ
 อธิษฐาน (คือให้เป็นนิสัยใจคอ) เกิด.

ทานทั้งหลายอันเป็นต้นเค้าแห่งโลก-
 สวรรค์ (นั้น) จะมีนรชนผู้มีปัญญา
 ยินดีแล้วในประโยชน์เกื้อกูลในโลกนี้
 คนไหนเล่าจะไม่พึงให้.

นรชนคนไหนเล่า ได้สดับสมบัติใน
 เทวโลก ซึ่งมีทานเป็นแดนเกิดแล้ว
 จะไม่พึงให้ทานซึ่งเป็นทางแห่งความ-
 สุข ทาน (นั้น) ทำจิตใจปราโมทย์.

นรชน จะมีนางอัปสรแวดล้อมแล้ว
 ยินดีในส่วนนั้นทว่า อันเป็นที่เพลิด-
 เพลินใจของเทวดา ลึนกาลนาน
 ก็เพราะทานที่บำเพ็ญแล้ว.

^๑ ส. อ. สุขสนทานัน.

ปีติมุฬาร^๑ วินุทติ ทาตา
 การวมสมัย กจฺจติ โลเก
 กิตฺติมนนฺต^๒ ยาทิ จ ทาตา
 วิสฺสสนีโย^๓ โทติ จ ทาตา.

หตฺวา ทานํ ยาทิ นโร โส
 โภกสมิทฺธิ ทิฆญฺจายุ^๓
 สุตฺสรตมฺปิ จ วินุทติ รูปํ
 สกฺเค สทฺธิ กิฬฺติ เทเวหิ^๔
 วิมานेषุ จตฺวา นานา
 มตฺตมยฺราราภิรุเตสุ^๕.

ผู้ให้ยอมประสปีติอันโอฬาร ย่อมได้
 รับความเคารพในโลกนี้ ผู้ให้ยอมได้
 รับเกียรติอันไม่มีที่สิ้นสุด และผู้ให้
 ย่อมเป็นผู้ที่ควรคบหา.

นรชนนั้น ครั้นให้ทานแล้วย่อมได้รับ
 ความสำเร็จแห่งโภคทรัพย์ และ
 ความมีอายุยืน ทั้งจะได้ประสพความ
 เป็นผู้มีเสียงไพเราะและรูป (งาม)
 เมื่อดำรงอยู่ในวิมานทั้งหลาย ซึ่งมี
 เสียงนกกยุงเพรียกร้องนานาชนิดมิใช่
 นอย ย่อมสนุกสนานร่วมกับเทวดา
 ทั้งหลายในสวรรค์.

^๑ โป. ขุยาตมนนฺต, ส. อ. ขุยาติมนนฺต.

^๒ โป. วิสฺสสนีโย.

^๓ โป. ทิฆมายุ, ส. อ. ทิฆญฺจายุ.

^๔ ส. กิลฺ ติฬเวหิ (กิลฺติ เทเวหิ ?).

^๕ โป. นานา มคฺค...

โจราริราโชทกปาวกานัน
ธน์ อสาธารณเมว ทานัน
ททาทิ ตั ส้าวกณณภูมิ
ปัจเจกภูมิ ปน พุทธภูมิ"ติ.

ทาน (คือการไถ่) เป็นทรัพย์
ที่ไม่เป็นสาธารณะ (ทั่วไป) แก่โจร
(โจรภัย) ศัตรู(อริภัย) พระราชา
(ราชภัย) น้ำ(อุทกภัย) ไฟ(อัคคีภัย)
เลย ทั้งทานนั้น ย่อมให้สาวกณณภูมิ
ปัจเจกภูมิ (และ) พุทธภูมิ."

เอวมาทีนา นเยน ทานานุโมทน
กตฺวา ทานานิสฺสํ ปกาเสตฺวา ตทนนฺตร
สึลกถํ กเถสิ. สึลํ นาเมตํ อิธโลก-
ปรโลกสมฺปตฺตึนํ มุลํ.

ครั้นพระองค์ทรงกระทำอนุโมทนาทาน ทรง
ประกาศอันสงฆ์ของท่าน โดยนัยมีอาทิ
อย่างนี้แล้ว ในลำดับต่อจากนั้น ก็ได้ตรัส
สืลกถา. ธรรมคาวาสึลนึเป็นเกามูลแห่ง
สมบัติทั้งในโลกนี้และโลกหน้า.

สึลํ สุขานํ ปรมํ นิทานัน
สึเลน สึลึ ติทิวํ ปยาติ
สึลํ หิ สัสารมฺปาตตสฺส
ตาณญจ เลณญจ ปราณญจ.

สึล เป็นคุณอันยอดเยี่ยม เป็นต้นเค้า
แห่งความสุขทั้งหลาย ผู้มีปรกติรักษา
สึล ย่อมไปสู่ไตรทิพยด้วยสึล จริงอยู่
สึลเป็นทั้งคุณเครื่องรักษา ทั้งเป็น
ที่พึ่ง และเป็นที่ยึดหน่วง (ทางใจ)
ของสัตว์ผู้เข้าถึงซึ่งสังสาร (คือ
เวียนเกิด เวียนตาย).

มธุรัตถวิลาสินี ป. - พ. ๑ - ๓๕

จ.ส.อ.ประสงค์ - นางยุพิน - น.ส. เกษา เศรษฐบุตร
อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อปิ่น เศรษฐบุตร คุณแม่จาก จันทรคัมภ์ และปู่ ย่า ตา ยาย

อวสุสโย สีสโม ชน่าน์
 กุโต ปณฺณโณ อิท วา ปฺรตุถ
 สีสํ คุณฺณํ ปฺรมา ปตฺติฏฺฐา
 ยถา ฐฺรา ฐฺวาวรชฺชฺกมาณํ.

สีลํ กิเรว กลฺยาณํ
 สีลํ โลเก อนุตฺตรํ
 อริยวฺตุตฺติสมาจาโร
 เยน วุจฺจติ สีลวา?

สีลาถฺการสโม อถฺกาโร นตฺถิ,
 สีลคฺนุสฺสโม คฺนุโธ นตฺถิ, สีลสฺมํ
 กิเลสฺมลวิโสธนํ นตฺถิ, สีลสฺมํ ปฺริฬาหุ-
 ปสฺมํ นตฺถิ, สีลสฺมํ กิตฺติชนนํ นตฺถิ,
 สีลสฺมํ สคฺคาโรหณโสปานํ นตฺถิ,
 นิพฺพานคฺรปฺปเวสเน จ สีลสฺมํ ทฺวารํ
 นตฺถิ. ยถาห :

อนึ่ง ที่พึงอื่นของชนทั้งหลายในโลกนี้
 และในโลกหน้า เสมอด้วยศีลจะมีแต่
 ที่ไหน ศีลเป็นที่ตั้งแห่งคุณทั้งหลาย
 อันยอดเยี่ยมเหมือนแผ่นดิน เป็นที่ตั้ง
 แห่งสิ่งที่อยู่กับที่ และสิ่งเคลื่อนที่ได้
 ทั้งหลายฉะนั้น.

ได้ย็นว่า ศีลเป็นคุณอันงาม ศีลเป็น
 คุณอันยอดเยี่ยมในโลก (และ) เป็น
 เหตุให้บัณฑิตเรียกผู้ที่ประพฤติตามข้อ
 ปฏิบัติของพระอริยะว่าเป็นผู้มีศีล.

เครื่องประดับ ที่เสมอด้วยเครื่อง
 ประดับคือศีล ย่อมไม่มี, กลิ่นหอมที่เสมอ
 ด้วยกลิ่นแห่งศีลก็ไม่มี, น้ำเครื่องชำระล้าง
 มลทินคือกิเลส เสมอด้วยศีลก็ไม่มี, ความ
 เข้าไประงับความเรารอน เสมอด้วยศีล
 ก็ไม่มี, สิ่งที่เกิดชื่อเสียง เสมอด้วยศีล
 ก็ไม่มี, บันไดสำหรับขึ้นสู่สวรรค์ เสมอด้วย

๑ ขุ. ขา. ๒๗/๑๒๑.

คือไม่มี, และประตุสำหรับเข้าไปสู่นครคือ
พระนิพพาน เสมอด้วยคือไม่มี. สมดังที่
ท่านกล่าวไว้ว่า :

"โสภนุเตว น ราชาโน
มุตตามณิวิภูสิตา
ยถา โสภนติ ยติโน
สีลกุสณุกุสิตา.

สีลกนุชสโม คนุโธ
กุโต นาม ภวิสสตี
โย สมิ อานุวาเต จ
ปฎิวาเต จ วายตี.

น ปุพฺผคนุโธ ปฎิวาตเมติ
น จนฺทน์ ตคฺครมลฺลิกา วา
สตถฺยจ คนุโธ ปฎิวาตเมติ
สพฺพา ทิสสา สปุริโส ปวายตี.

"พระราชาทรงเครื่องวิภูสิตาภรณ์แก้ว
มุกดาและแก้วมณี ก็ยังไม่งามเหมือน
นักพรต ผู้ประดับด้วยเครื่องประดับ
คือศีลแล้วยอมงาม.

กลืนใจฟุ้งไปทั้งในที่ตามลมและทวนลม
โดยอย่างสม่ำเสมอ กลืนนั้นเสมอด้วย
กลืนแห่งศีล จักมีแต่ที่ไหน.

กลืนดอกไม้ ย่อมฟุ้งทวนลมไปไม่ได้
กลืนแก่นจันทน์ หรือกฤษณา และ
กระลำพัก ก็ฟุ้งทวนลมไปไม่ได้ ส่วน
กลืนของสัตบุรุษ ย่อมฟุ้งทวนลมไปได้
สัตบุรุษยอมฟุ้งไปทั่วทิศ.

๑ วิสุทธิมคฺค . ๑/๑๒.

จ.ส.อ.ประสงค์ - นางยุพิน - น.ส. เกษา เศรษฐบุตร

อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อปิ่น เศรษฐบุตร คุณแม่จาก จันทรคีรี และปู่ ย่า ตา ยาย

จนฺหนํ ตครํ วาปี
 อุปลํ อถ วสุลิกิ
 เอเตสํ กนฺธชาตานิ
 ลีลคนฺโธ อนฺตฺตโร?

น กงฺคา ยมฺนา จาปี
 สรฺภู วา สรฺสฺวตี
 นิมนฺคา วา'จิริวตี
 มหิ วาปี มหานที.
 สกฺกฺกณฺนฺติ วิโสเชตฺตุ
 ตํ มลํ อธิ ปาณินิ
 วิโสธยตี สตฺตานิ
 ยํ เว ลีลชลํ มลํ.

น ตํ สชฺลทา วาตา
 น จาปี หริจนฺหนํ
 เนว หารา น มณฺโย
 น จนฺทกิริณฺจฺจฺจฺรา.

กลิ่นคือศีล เป็นเยี่ยมกว่าคันธชาติ
 เหล่านี้ คือ กลิ่นแก่นจันทน์ กฤษณา
 ดอกบัว หรือดอกมะลิซ้อน.

น้ำคือศีล ย่อมชำระมลทินอันใดของ
 สัตว์มีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ได้ (แต่
 น้ำใน)แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือแม่น้ำ
 คงคา กัด แม่น้ำยมุนา กัด แม่น้ำสรภูกัด
 แม่น้ำสรสวตีกัด แม่น้ำอจิรวตีกัด
 แม่น้ำมัทีกัด หากอาจชำระมลทินอันนั้น
 ได้ไม.

ศีลอันเป็นอริยศีลที่บุคคลรักษาดีแล้วนี้
 มีความเย็นยิ่งนัก ย่อมระงับความ
 ร้อนอันใดของสัตว์ทั้งหลาย ใน
 โลกนี้ได้ ความร้อร้อนอันนั้น

^๑ ขุ. ธ. ๒๕/๒๒, มิลินทปญฺหา. ๔๑๖.

สมยบุตร สุตานัน

ปริพาหิ สुरुกษิต

ยี่ สเมติ อิท อริย

สีล อัจจนุตสีลล

อตุตตานูวาทาทิภย

วิทุธสยติ สพพทา

ชเนติ กิตติหาสณจ

สีล สีลวโต สทา.

สกุคาโรหณโสปาน

อณณ สีลสม กุโต

ทวาร วา ปน นิพพาน-

นครสส ปเวสเน

คุณาน มุลกุตสส

โทสาน พลชาติโน

อติ สีลสส ชานาถ

อานิสสมนุคฺตรน^๑ติ^๒

ลมเจือฝนก็ระงับไม่ได้ และแม่

แก่นจันทน์แดงก็ระงับไม่ได้ สร้อยคอ

มุกดาก็ไม่ได้ แก้วมณีก็ไม่ได้ รัศมี

อ่อน ๆ แหงดวงจันทร์ก็ระงับไม่ได้.

คือยอมกำจัดภัย มีอตุตตานูวาทภัย

(การตีเตียนตนเอง) เป็นตนได้ทุกเมื่อ

และคือยอมยังชื่อเสียงและความรา-

เรงให้เกิดแก่ผู้มีศีลในกาลทุกเมื่อ.

บันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือจะเป็นประตู

อย่างอื่นในอันที่จะยังสัตว์ให้เข้าไปสู่

พระนครนิพพานอันเสมอด้วยศีล จักมี

แต่ที่ไหน.

ขอท่านทั้งหลายจงทราบอานิสงส์ อัน

ยอดเยี่ยมของศีล อันเป็นมูลเคาแห่ง

คุณทั้งหลาย มีปรกติทำลายกำลังแห่ง

โทษทั้งหลายด้วยประการฉะนี้เถิด."

^๑ ส. อ. ...สาตณจ.

^๒ วิสุทฺธิมกฺค. ๑/๑๒.

เอวํ ภควา สีลานิสํสํ ทสฺเสตฺวา
 "อิทํ ปน สีลํ นิสฺสาย อัยํ สกฺโค
 ลพฺภตี"ติ ทสฺสนตฺถํ ตทนนฺตรํ สกฺคกถํ
 กเถสิ. อัยํ สกฺโค นาม อิกฺขโจ กนฺโต
 มนาโป เอกนตฺสฺโย, นิจฺจเมตฺถ กิฬา
 นิจฺจํ สมฺปตฺติโย ลภนฺติ. จาคู-
 มหาราชิกา เทวา นวตฺิวสฺสสฺต-
 สหสฺसानิ ทิพฺพสฺสุขํ ทิพฺพสมฺปตฺติ ปฏฺิลภนฺติ.
 ตาวตฺีสา ติสฺโส วสฺสโกฏฺธิโย สฺมุจฺสิ
 จ วสฺสสฺตสฺหสฺसानีติ เอวมาทิสฺคฺค-
 กุณฺปฏฺิสฺยฺตฺตกถํ กเถสิ.

เอวํ สกฺคกถาย ปโลภตฺวา ปุน
 "อยมฺปิ สกฺโค อนิจฺจโจ อธฺโว น
 ตตฺถ ฉนฺทราโค กาทพฺโพ"ติ กามานํ
 อาทึนฺวํ โอการํ สงฺกิลลํ เนกฺขมฺเม

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดง
 อานิสงส์ของศีลอย่างนี้แล้ว ไตตรัสสักกถา
 (คือกล่าวถึงสวรรค์) ในลำดับแห่งอานิสงส์
 ของศีลนั้น ก็เพื่อจะแสดงว่า "ก็สวรรค์นี้
 บุคคลอาศัยศีลนี้แล้วย่อมได้มา." ขึ้นชื่อว่า
 สวรรค์นี้ เป็นสิ่งน่าปรารถนา น่าใคร
 น่าพอใจ มีความสุขโดยส่วนเดียว, ใน
 สวรรค์นี้มีการเล่นเป็นนิตย์ เทวดาทั้งหลาย
 ย่อมได้สมบัติทั้งหลายเนื่องนิตย์. เหล่า-
 เทวดาชั้นจาตุมหาราช ย่อมได้เสวยทิพยสุข
 ทิพยสมบัติ ๔ ล้านปี (สวรรค์). เหล่าเทวดา
 ชั้นดาวดึงส์ย่อมได้เสวยทิพยสุข ทิพยสมบัติ
 ๓ โภก ๖ ล้านปี (สวรรค์) พระองค์ตรัส
 กถา อันประกอบด้วยคุณแห่งสวรรค์ อันมี
 อาทิตยอันนี้ด้วยประการฉะนี้.

พระองค์ทรงประโลมล่อด้วยสักกถา (ว่า
 ด้วยสวรรค์)อย่างนี้แล้ว ทรงประกาศโทษ
 ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม
 ทั้งหลาย และอานิสงส์แห่งเนกขัม (คือการ

จ.ส.อ.ประสพค์ - นางยุพิน - น.ส.เกษา เศรษฐบุตร

อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อปັນ เศรษฐบุตร คุณแม่จาก จันทรคัมย์ และปู่ ย่า ตา ยาย

อานิสส์สัจ ปกาเสตฺวา อมตปริโยสานัน
ธมฺมกถํ กเถสิ.

เอวํ ตสฺส มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา
เอกจฺเจ สฺรณฺสฺส จ เอกจฺเจ
ปญฺจสีเลสฺส จ เอกจฺเจ โสตาปตฺตนิผล
จ เอกจฺเจ สกฺทากามิผล เอกจฺเจ
อนาคามิผล เอกจฺเจ จตุสฺสปี ผลสฺส
เอกจฺเจ ตีสุ วิชฺชาสุ เอกจฺเจ ฉสุ
อภิญฺญาสุ เอกจฺเจ อญฺจสุ สฺมาปตฺตีสฺส
ปตฺติญาเปตฺวา อญฺจายาสนา รมฺมนครโต
นิกฺขมิตฺวา สุทฺถสฺสนมหาวิหารเมว ปาวิสิ.
เตน วุตฺตํ :

๑. "ตทา เต โภชยิตฺวาน
สํสํมํ โลกนายกํ
อุปคจฺฉุํ สฺรณํ ตสฺส
ที่ปึงกรสฺส สฺตถฺถโน.

ออกบวช) ว่า "แม่สวรรคนี้ก็ไม่เที่ยง
ไม่ยั่งยืน บุคคลไม่พึงทำความรักใคร่พอใจ
ในสวรรคนี้" ดังนี้เป็นอาทิแล้ว ตรัสพระ-
ธรรมกถาอันมีอมตะ(นิพพาน) เป็นปริโยसान.

พระองค์ ครั้นทรงแสดงธรรมแก่มหาชนนั้น
อย่างนี้แล้ว ทรงยังชนบางพวกให้ดำรงอยู่
ในสภาวะ (ทั้งสาม) บางพวกในศีล ๕
บางพวกในพระโสตาปัตติผล บางพวกใน
พระสกทาคามิผล บางพวกในพระอนาคามิผล
บางพวกในผลเมตฺถัง ๕ บางพวกในวิชชา ๓
บางพวกในอภิญญา ๖ บางพวกให้ดำรง
อยู่ในสมาบัติ ๘ แล้วเสด็จลุกจากอาสนะ
เสด็จออกจากรัมมนคร เข้าไปยังสุทฺถสฺสน-
มหาวิหารตามเดิม. เพราะเหตุนี้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์)ว่า :

๑. "ในกาลครั้งนั้น อุบาสกอุบาสิกา
ชาวเมืองรัมมนครเหล่านั้น ถวาย
อาหารแด่พระพุทธเจ้าที่ปึงกร ผู้เป็น
นายกแห่งโลก พร้อมด้วยพระสงฆ์

จ.ส.อ.ประสงค์ - นางยุพิน - น.ส. เกษา เศรษฐบุตร

อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อป๋น เศรษฐบุตร คุณแม่จาก จันทรคัมภ์ และนุ้ย ย่า ตา ยาย

- สาวก แล้วได้เข้าถึงพระบรมศาสดา
ที่ปึงกรพระองค์นั้นเป็นสรณะ.
๒. สรรณาคมนเน กณฺจิ
นิเวเสติ ตถากโต
กณฺจิ ปณฺจสุ ลีเลสุ
ลีเล ทสฺวิเช ปรํ.
๒. พระตถาคตเจ้า ทรงยังบุคคลบางคน
ให้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ ยัง
บุคคลบางคนให้ตั้งอยู่ในเบญจศีล ยัง
บุคคลบางคนให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐.
๓. กสฺสจฺจิ เทติ สามณฺณํ
จตุโร ผลมุตฺตเม
กสฺสจฺจิ อสฺเม ธมฺเม
เทติ โส ปฏิสัมภิตา.
๓. พระตถาคตเจ้าพระองค์นั้น ทรง
ประทานเทศนาสามัญฺจธรรม(คือมรรค
มีองค์ ๘) และสามัญฺจผลอันสูงสุด ๔
(มีโศคาปัตติผล เป็นต้น) แก่บุคคล
บางคน ทรงประทานเทศนาพระ-
ธรรมอันไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน คือ
ปฏิสัมภิตา ๔ แก่บุคคลบางคน.
๔. กสฺสจฺจิ วรสมาปตฺติโย
อญฺจ เทติ นราสโม
ติสฺโส กสฺสจฺจิ วิชฺชาโย
ฉฬภิญญา ปเวจฺจติ.
๔. พระตถาคตเจ้าผู้ประเสริฐกว่านรชน
ทรงประทานเทศนาพระธรรมว่าควย
สมาบัติ ๘ อันประเสริฐแก่บุคคล
บางคน ทรงประทานเทศนาพระ-
ธรรมว่าควยวิชา ๓ และอภิญฺญา ๖
แก่บุคคลบางคน.

จ.ส.อ.ประสงค์ - นางยุพิน - น.ส.เกษา เศรษฐบุตร

อุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อชั้น เศรษฐบุตร คุณแม่จาก จันทรคัมภ์ และปู่ ย่า ตา ยาย

๕. เตน โยเคน ชนกาย์
โหวทติ มหามุณี
เตน วิตุถาริก อาลี
โลกนาถสัส สาสน์.
๖. มหาหนุสภกขุโธ
ที่บึงกรสนามโก
พหู ชเน ตารยติ
ปริโมเจติ ทุกกคตี.
๗. โปธเนยย์ ชนํ ทิสวา
สตสหัสเสปี โยชเน
ขณน อุปคนุตวาน
โพเชติ ตํ มหามุณี"ติ.
๕. พระมหามุณี ทรงสั่งสอนหมู่ชนด้วย
วิธีการนั้น พระศาสนาของสมเด็จพระ
พระบรมโลกนาถ จึงได้แผ่กว้าง
ออกไป เพราะพระพุทโธวาทนั้น.
๖. พระมหามุณีพระนามที่บึงกร ทรงมี
พระหนุ(คาง)ใหญ่ (ดุจคางราชสีห์)
มีลำพระศอกกลมสมส่วน ดุจลำคอของ
โคอุสภะทรงยังชนเป็นอันมากให้ขาม
พนแล้ว ไทหลุกพนแล้วจากทุกคตี.
๗. พระมหามุณี ทรงเห็นหมู่ชนที่จะรู้
ตามได้ในที่ไกล แม้แสนโยชน์ (ด้วย
พระพุททจักขุ และพระสมันตจักขุ)
แล้วเสด็จเข้าไปหาทันที ทรงยัง
หมู่ชนนั้นให้ตรัสรู้."
- ตตถ เตติ เต รมนนครวาสิโน
อุปาสกา. สรณติ เอตถ สรณํ
สรณคมนํ สรณสัส คนฺตา จ เวทิตพฺพา.
สรติ หีสติ วินาเสตีติ สรณ, ก็
ตํ ? รตนตฺตยํ. ตํ ปน สรณคตานิ สรณะ (ที่ฟัง) เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า

เตเนว สรรณคมเนน ภยํ สันตาสํ ทุกขํ
 ทุกคตํ ปริกุกิลเลสํ หนติ หีสติ วินาเสตีติ
 สรรณนติ วุจฺจตีติ. วุตฺตญฺเฬหตํ :

"เย เกจิ พุทฺธํ สรรณํ กตฺวาเส
 น เต คมิสฺสสันตํ อปายญฺมึ^๑
 ปหาย มานุสํ เทหํ
 เทวกายํ ปรีปฺปุเรสฺสสันตํ^๒

เย เกจิ ธมฺมํ สรรณํ กตฺวาเส
 น เต คมิสฺสสันตํ อปายญฺมึ^๑
 ปหาย มานุสํ เทหํ
 เทวกายํ ปรีปฺปุเรสฺสสันตํ^๒

กำจัด คือเบียดเบียน ทำทุกขภัยเป็นต้น
 ให้สิ้นสูญ, นั่นคืออะไร ? คือพระรัตนตรัย.
 ก็พระรัตนตรัยนั้นท่านเรียกว่าสรณะ เพราะ
 อรรถกถาเพราะว่า เมื่อบุคคลถึงสรณะ (คือ
 พระรัตนตรัย)แล้ว เพราะการถึงสรณะนั้น
 นั้นแล ก็ยอมกำจัดคือเบียดเบียน ยังภัย
 ความสะทึง ความทุกข์ ทุกคติ ความเศร้า-
 หมองใจให้สิ้นสูญ. สมจริงดังคำที่เทวดา
 กล่าวไว้(ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า)ว่า:

"ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงแล้วซึ่งพระ-
 พุทธเจ้าเป็นสรณะ ชนเหล่านั้นจักไม่
 ไปสู่อบายภูมิ ละร่างกายอันเป็นของ
 มนุษย์แล้ว จักยังหมุ่เทวดาให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงแล้วซึ่งพระ-
 ธรรมเป็นสรณะ ชนเหล่านั้นจักไม่ไป
 สู่อบายภูมิ ละร่างกายอันเป็นของ
 มนุษย์ แล้วจักยังหมุ่เทวดาให้บริบูรณ์.

^๑ ส. อ. อปายํ.

^๒ ท. มหา. ๑๐/๒๘๘, ส. ส. ๑๕/๓๗.

เย เกจิ สัม สรณ คตาเส
 น เต คมิสฺสนุติ อปายภูมิ^๑
 ปหาย มานุสฺสึ เทหิ
 เทวกายิ ปริปุเรสฺสนุติ^๒"ติ

สรณคมนิ นาม รตนตฺตย-
 ปรายนาการปฺปวตฺโต จิตฺตฺตฺปาโท.
สรณสฺส กนฺตา นาม ตํสมฺกฺกึปฺกฺกโล.
 เอวํ ตาว สรณํ สรณคมนิ สรณสฺส
 กนฺตา จาติ อิทํ ตยํ เวทิตพฺพํ.

ตสฺสาติ ตํ ที่ปงฺกรํ, อุปโยคตฺตฺเต
 สามิวจันํ ทฺวสุพฺพํ. "อุปฺกจฺฉุ สรณํ
 ตตฺถา"ติปิ ปาโฆ.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงแล้วซึ่งพระ-
 สงฆ์เป็นสรณะ ชนเหล่านั้นจักไม่ไปสู่
 อปายภูมิ ละร่างกายอันเป็นของมนุษย์
 แล้วจักยังหมู่เทวดาให้บริบูรณ์."

ที่ชื่อว่า การถึงสรณะ ไตฺแก จิตฺตฺตฺปาท
 (คือการเกิดขึ้นแห่งจิต)ที่เป็นไปโดยอาการ
 มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า. ที่ชื่อว่า ผู้ถึง
สรณะ ไตฺแกบุคฺคฺลผุพรอมเพรียงด้วยพระ-
 รัตนตรัยนั้น. คำทั้ง ๓ นี้ ว่า สรณะ ๑
 การถึงสรณะ ๑ ผู้ถึงสรณะ ๑ บัณฑิตพึงทราบ
 ไว้อย่างนี้เท่านั้นก่อน.

บทว่า ตสฺส แปลว่า ซึ่งพระพุทธเจ้า
 ที่บึงกรพระองค์นั้น, บทว่า ตสฺส นี้ บัณฑิต
 พึงเห็นว่า เป็นฉฐวิภักตฺติลงในอรรถแห่ง
 ทุตฺติยาวิภักตฺติ. พระบาลีว่า "ถึงแล้วซึ่งสรณะ
 ในพระพุทธเจ้าที่บึงกรพระองค์นั้น"ตั้งนี้มี.

^๑ ส. อ. อปาย.

^๒ ที. มหา. ๑๐/๒๘๘, ส. ส. ๑๕/๓๗.

สตฺถุโนติ สตฺถารํ. สรณคมเน กณฺจิติ
 กณฺจิ ปุคฺคํ สรณคมเน นิเวเสตีติ
 อตฺโถ. กิณฺจาปิ ปจฺจุปฺปนฺนวเสน วุคฺคํ,
 อตีตกาลวเสน ปน อตฺโถ กเหตุพฺโพ.
 เอส นโย เสเสสุปี. "กสฺสจิ
 สรณคมเน"ติปิ ปาโฆ, ตสฺสาปิ
 โสเยวตฺโถ.

กณฺจิ ปญฺจสุ สีเลสุติ กณฺจิ ปุคฺคํ
 ปญฺจสุ วิรตีสีเลสํ นิเวเสตีติ อตฺโถ.
 "กสฺสจิ ปญฺจสุ สีเลสํ"ติปิ ปาโฆ,
 โสเยวตฺโถ.

สีเล ทสฺวิเช ปรนฺติ อปรี ปุคฺคํ
 ทสฺวิเช สีเล นิเวเสตีติ อตฺโถ.
 "กสฺสจิ กุสฺเส ทสฺ"ติปิ ปาโฆ, ตสฺส
 กณฺจิ ปุคฺคํ ทส กุสฺสธมฺเม สฺมาทเปตีติ
 อตฺโถ. กสฺสจิ เทตี สามณฺณติ เอตฺถ

บทว่า สตฺถุโน แปลว่า ซึ่งพระบรมศาสดา.
 สองบทว่า สรณคมเน กณฺจิ แปลว่า ทรงยัง
 บุคคลบางคนให้ตั้งอยู่ในพระสรณคมน์. คำนี้
 ทานกล่าวไวควยสามารถปัจจุบันกาลก็จริง,
 ถึงอย่างนั้นบัณฑิตควรถือเอาเนื้อความด้วย
 สามารถอดีตกาล. แม้ในคำที่เหลือก็มีนัยนี้.
 พระบาลีว่า "กสฺสจิ สรณคมเน" ดังนี้ก็มี,
 แม้พระบาลีนั้นก็มีเนื้อความเหมือนกันนั่นเอง.

บาทพระคาถาว่า ทรงยังบางคนให้ตั้งอยู่
ในศีล ๕ ความว่า ทรงยังบุคคลบางคนให้
 ตั้งอยู่ในวิรตีสีล (ศีลคือการงดเว้น) ๕.
 พระบาลีว่า "กสฺสจิ ปญฺจสุ สีเลสํ" ดังนี้ก็มี,
 เนื้อความก็เหมือนกัน.

บาทพระคาถาว่า ทรงยังบางคนให้ตั้งอยู่
ในศีล ๑๐ ความว่า ทรงยังบุคคลอื่นอีก
 ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐. พระบาลีว่า "กสฺสจิ
 กุสฺเส ทส" ดังนี้ก็มี, พระบาลีนั้น
 มีเนื้อความว่า ทรงยังบุคคลบางคนให้ยึดถือ

คุณวิเชียร ติวานันทกร

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรมคตโต สามัญญติ มคโค วุจฺจติ.
ยถา :

กุศลธรรม ๑๐. ในบาทพระคาถาว่า ทรง
ประทานเทศนาสามัญญธรรมแก่บุคคลบางคนนี้
เมื่อว่าโดยปรมัตถ มรรค พระผู้มีพระภาค-
เจ้าตรัสเรียกว่า สามัญญะ(ธรรม). ดังที่
ตรัสไว้ว่า :

"กตมญฺจ ภิกฺขเว สามญฺญํ ?
อยมเว อริโย อฏฺฐงฺกโก มคโค,
เสยฺยถิํ ? สุมมาทิสฺสึ ๑เปฯ
สุมมาสมาทิ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว
สามัญญนฺ"ติ?

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สามัญญะ
เป็นไฉน ? สามัญญะ คืออริยมรรค
อันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้เอง, คือ
อะไรบาง ? ได้แก่ ความเห็นชอบ
 ฯลฯการตั้งใจชอบ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
นี้เรียกว่าสามัญญะ."

จตุโร ผลมุตตเมติ จตุตาริ
อุตฺตมานิ ผลานีติ อตฺโถ. ม-กาโร
ปทสนฺธิกโร. ลิงฺควิปริยาเสน^๒ วุตฺตํ.
ยโถปนิสฺสยํ จตุตาริ มคฺเค จตุตาริ
จ สามัญญผลานิ กสฺสจฺจ อทาสีติ

คำว่า จตุโร ผลมุตตเม แปลว่า
ผลอันสูงสุด ๔. ม-อักษร ทานทำด้วยบทสนธิ.
คำนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยตรง
เปลี่ยนลิงค์. อธิบายว่า ทรงประทานมรรค๔
และสามัญญผล ๔ แก่บุคคลบางคนตามสมควร

๑ ส. มหา. ๑๔/๓๐.

๒ ฉ. ลิงฺควิปริยาเสน.

อตุโณ. กสฺสจฺจิ อสฺเม ธมฺเมติ กสฺสจฺจิ
อสฺทิสฺเส จตฺตารโ ปฏิสัมภิทาธมฺเม
อทาสี.

กสฺสจฺจิ วรสฺมาปตฺติโยติ กสฺสจฺจิ
ปน นีวรณวิคเมน ปธานภูตา อฏฺจ
สฺมาปตฺติโย อทาสี. ติสฺโส กสฺสจฺจิ
วิชฺชาโยติ กสฺสจฺจิ ปุคฺคสฺส อฺปนิสฺสย-
วเสน ทิปฺพจกฺขุณฺณปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ-
ณฺณอาสวฺกขฺยณฺณานํ วเสน ติสฺโส
วิชฺชาโย. ฉฬภิญญา ปเวจฺจตีติ ฉ
อภิญญาโย กสฺสจฺจิ อทาสี.

แก่อุปนีสัย. บาทพระคาถาว่า ทรงประทาน
เทศนาพระธรรม อันไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน
แก่บุคคลบางคน ความว่า ทรงประทาน
เทศนาพระธรรม คือปฏิสัมภิตา ๔ อันไม่มี
สิ่งใดคล้ายคลึงแก่บุคคลบางคน.

บาทพระคาถาว่า ทรงประทานเทศนา
พระธรรม ว่าด้วยสมาบัติ ๘ อันประเสริฐ
แก่บุคคลบางคน ความว่า ทรงประทานสมาบัติ
๘ ประการ อันชื่อว่าเป็นประธาน (คือ
เป็นใหญ่) เพราะเป็นธรรมปราศจากนิวรณ์
แก่บุคคลบางคน. บาทพระคาถาว่า ทรง
ประทานเทศนาพระธรรมว่าด้วยวิชชา ๓ แก่
บุคคลบางคน ความว่า ทรงประทานวิชชา ๓
ด้วยอำนาจแห่งทิพยจักขุณฺณ (รู้ด้วยทิพยจักขุ)
บุพเพนิวาสานุสฺติณฺณ (รู้ระลึกชาติได้)
อาสวฺกขฺยณฺณ (รู้จักทำอัสวะให้สิ้นไป) ตาม
อุปนีสัยแก่บุคคลบางคน. คำว่า ฉฬภิญญา
ปเวจฺจตี แปลว่า ทรงประทานอภิญญา ๖
แก่บุคคลบางคน.

คุณปลอดภัย - คุณผะอบ ชุณหะจินดา
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เตน โยเกนาติ เตน นเขน
 เตนานุกกเมน จ. ชนกายนติ ชนสมุห์.
โอวทิตติ โอวทิ. กาลวิปริยาเสน
วุตตนติ เวทิตพพ. อิโต อุปริปี
อิทิสเสสุ วจเนสสุ อตีตกาลวเสเนว
อดุโถ คเหตุพโพ. เตน วิตุถาริก
อาสีติ เตน ทีปงกรสสุ ภควโต
โอวาเทน อนุสาสนิยา วิตุถาริก วิตุถต
วิสาลีกุต สาสน อโหสิ.

สองบทว่า โดยวิธีการนั้น ได้แก่
 โดยนัยนั้นและโดยลำดับนั้น. บทว่า ชนกายน
 แปลว่า หมูชน. บทว่า โอวทิต แปลว่า
 ทรงสั่งสอนแล้ว. คำว่า โอวทิต นั้น บัณฑิต
 พึงทราบว่ พระองค์ตรัสโดยทรงเปลี่ยน
 กาล. แม้เบื้องหน้าแต่ในคำเช่นนี้บัณฑิต
 พึงถือเอาความ ด้วยอำนาจแห่งอดีตกาล
 ทั้งนั้น. บทพระคาถาว่า พระศาสนา
จึงแผ่กว้างออกไป เพราะพระพุทโธวาหนั้น
 ความว่าพระศาสนาจึงได้แผ่คอกว้างไพศาล
 ออกไป เพราะพระโอวาทานุสาสนีของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าที่บึงกรนั้น.

มหาหnutí มหาปุริสาน กิริ เทวปี
หnutí ปริปุณฺณานิ ทฺวาทลिया ปกฺขสฺส
จนฺทสทิสาการานิ โหนตฺตีติ มหนฺตานิ
หnutí ยสฺส โส มหาหนุ,
สีหnutí วฺตุต โหติ. อุสภกฺขนฺโหติ
อุสภสฺสเสว ขนฺโห ยสฺส ภวติ, โส
อุสภกฺขนฺโห. สุวณฺณิตฺตสุวณฺณาลิงค-

บทว่า ทรงมีพระหนุ (คาง) ใหญ่
 ความว่า ได้ยินว่า พระมหาบุรุษทั้งหลาย
 ทรงมีพระหนุทั้งสองข้างเต็มบริบูรณ์ มีทรวด-
 ทรงเหมือนดวงจันทร์ในดิถีขึ้น ๑๒ ค่ำ แห่ง
 (ศุกร) ปักษ์ ดังนั้น พระมหาบุรุษใด ทรงมี
 พระหนุใหญ่ พระมหาบุรุษนั้น ชื่อว่า มหาหนุ
 (ทรงมีพระหนุใหญ่), มีคำกล่าวอธิบายว่า

คุณปลอตกภัย - คุณระอบ ชุมพะจินดา
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

สทิสรุจิรกุชฺโธ สวภูฏจารุกุชฺโธติ
 อตฺโถ? ที่ปงฺกรสนามโกติ ที่ปงฺกร-
 สนาโม. พุ ชเน ตารยตีติ พุ
 พุทฺธเวเนยฺเย ชเน ตาเรตี.
ปริโมเจตีติ ปริโมเจลี. ทุกฺคตินฺตี
 ทุกฺคตีโต. นิสฺสํกุกฺคเต อุปโยควจฺนํ.

ทรงมีพระหนุคจางราชสีห์. บทว่า ทรงมี
ล้าพระศอกกลมสมส่วน คจล้าคอกของโคอุสภะ
 ความว่า พระมหาบุรุษใดทรงมีล้าพระศอก
 คจคอกของโคอุสภะ, พระมหาบุรุษนั้นชื่อ
 อุตฺถกษัณฺธะ. อธิบายว่า ทรงมีพระศอกงาม
 เช่นกับลักษณะของทองคำที่ช่างกลึงดีแล้ว คือ
 ทรงมีล้าพระศอกงามกลมสมส่วน. บทว่า
ที่ปงฺกรสนามโก แปลว่า ทรงมีพระนามว่า
 ที่ปงฺกร. บาทพระคาถาว่า ทรงยังชน
เป็นอันมากให้ขามพนแล้ว ความว่า ทรงยัง
 ชนผู้เป็นพุทฺธเวไนย (คือบุคคลผู้โปรดได้)
 มากมาย ให้ขามพนแล้ว. บทว่า ปริโมเจตี
 แปลว่า ให้หลุดพนแล้ว. บทว่า ทุกฺคตี
 แปลว่า จากทุกฺคตี. บทว่า ทุกฺคตี เป็นทุตฺติยา-
 วิกัฏฺฐิลงฺในอรรธแห่งปัญฺจมีวิกัฏฺฐี (คือแปลว่า
 จาก).

อิทานิ ตารณปริโมจนการ
 ทสฺสนตฺถ^๒ "โพธเนยฺย ชนน"ติ คาถา

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงอาการที่
 ทรงช่วยให้ขามพนและหลุดพน พระผู้มีพระ-

^๑ ม. สวภูฏจารุกุชฺโธติ อตฺโถ.

^๒ ลี. ตารณปริโมจนการทสฺสนตฺถ.

วุดตา. ตตถ โพธเนยย์ ชนนติ
โพธเนยย์ ปชั, อยเมว วา ปาโจ.
ทิสฺวาติ พุทธจกฺขุณา วา สมนุตจกฺขุณา
วา ทิสฺวา. สฺตสฺทสฺเสปิ โยชเนติ
อเนกสฺตสฺทสฺเสปิ โยชเน จิตฺ. อิทํ
ปน ทสฺทสฺสฺลียฺเยว สนุชาย วุดตฺนติ
ทฏฺจพฺพ.

ภาคเจ้าจึงตรัสพระคาถามีอาทิว่า "โพธ-
เนยย์ ชนั". บรรดาบทเหล่านั้น สอนบว่า
โพธเนยย์ ชนั แปลว่า หมูชนที่จะให้รู้
(ตาม)ใจ, อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีก็เหมือน
กันนี้. บว่า ทรงเห็น ความว่า ทรงเห็น
ควยพระพุทธรักขุ(คือจักขุของพระพุทธเจ้า)
หรือพระสมันตจักขุ (คือจักขุรอบคอบ).
สอนบว่า ในที่ไกลแมแส่นโยชนั ความว่า
บุคคลผู้อยู่ไกลหลายแสนโยชนั. อนึ่ง คำนี้
บัณฑิตพึงเห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
หมายเอาหมื่นโยชนัเท่านั้น.

ที่ปงฺกโร กิร สฺตถา พุทธตฺตํ
ปตฺวา โพธิมุเล สฺตตฺสฺตคาหํ
วิตินาเมตฺวา อฏฺจเม สฺตฺตาเห
มหาพรหมุโน ฌมฺมชฺเชสนั ปฏฺิณฺณาย
สุนนฺทาราเม ฌมฺมจกฺกั ปวตฺเตตฺวา
โกฏฺิสฺตํ เทวมนุสฺसानั ฌมฺมามตฺ
ปาเยลี. อัย ปจฺโม อภิสฺมโย อโหสิ.

กัังใดสัคัับมา พระบรมศาสดาที่บึงกร
ทรงบรรลุปุทธภาวะแล้ว ประทับ ณ โคนไม้
เป็นที่ตรัสรู้ตลอด ๗ สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๘
ทรงตกลงพระหฤทัย รับคำอาราธนาการ
แสดงธรรมของท้าวมหาพรหม แล้วทรง
ประกาศพระธรรมจักร ณ พระสุันนทาราม
ทรงยังเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายร้อยโกฏิให้

มธุรัตถวิลาสินิ บ. - ๗. ๑ - ๓๖

บุรินทร์ - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัค - ลักษมณ ทิรัญนุรณะ

ขอน้อมเกล้าฯ ถวาย เป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์

คัมภีร์มอมตธรรม. นี้เป็นอภิธรรม(คือการตรัสรู้) ครั้งแรก (ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย).

อด สตุถา อุตฺตโน ปุตุตฺตสฺส สฺมวณฺณกฺขนฺธสฺส อุตฺตกฺขนฺธสฺส นาม ฌาณปริปากํ ฌตฺวา ตํ อตฺตชฺชํ ปมุขํ กตฺวา ราหุโลวาทสฺสทิสฺสํ ฌมฺมํ เทเสตฺวา เทวมนุสฺसानํ นวฺติโกฏฺเฒโย ฌมฺมามตํ ปาเยสิ. อโย ทฺติโย อภิสมโย อโหสิ.

ต่อมา พระบรมศาสดา (ที่บังกร) ทรงทราบว่า พระโอรสของพระองค์ผู้มีพระนามว่า อุตฺตกฺขนฺธ สุ่มส่วน มีญาณแก่รอบแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเช่นเดียวกับ ราหุโลวาทสูตร โดยมีพระโอรสพระองค์นั้นเป็นประมุข ยังเทวดาและมนุษย์แก่สิบโกฏิให้คัมภีร์มอมตธรรม. นี้เป็นอภิธรรมครั้งที่ ๒ (ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย).

ปุณ ภาควา อมรวตฺตีนครทฺวา เร มหาสิริสฺสรุกฺขมุเล ยมกปาฏิหาริยํ กตฺวา มหาชนสฺส พนฺธนาโมกฺขํ กตฺวา เทวคณฺปริวฺโต ทิวสฺสกราติเรกชฺชุตฺติวิสร- ภาวเน^๑ ทาวตีสฺสภวเน ปาโรจฺจตฺตกฺมุเล

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำพระยมกปาฏิหาริย์ ที่โคนต้นไม้ชื่อกาญจนาภิเษก ใกลประตูล้อมรอบนคร ทรงทำการปลดปล่อยมหาชน ไทพนจากกิเลสเครื่องผูกแล้ว (พระองค์) ทรงมีหมู่เทพแวดล้อม ประทับนั่งบนพื้นบัลลังก์

^๑ โป. ส. อ. ...ชฺติ รีย สุรภวเน.

บุรินทร์ - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัค - ลักษมณ ทิรัญบุรณะ
ขออนุญาตแปลเป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์

ปรมลิตเล ปณทุกมพลลิตลาตเล นิสิติตวา,
 สพุพเทวคณปีตีสณชนนี อตฺตโน ชนนี
 สุมธาเทวี ปมุขี กตฺวา สพุพโลก-
 วิทิตวิสุทฺธิเทโว เทวเทโว ที่บงฺกโร
 ภควา สพุพสฺตฺตทิตกริ ปรมาทิเรก-
 คมฺภีรสุมฺมํ พุทฺธิวิสทกริ สฺตฺตปฺปกรณํ
 อภิธมฺมปิฎกํ เทเสตฺวา นวฺติเทวโกฏฺฐิ-
 สหสฺसानํ ธมฺมามตํ ปาเยสิ. อยํ ตติโย
 อภิสมโย อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

กัมพลกิตลา^๑ ซึ่งมีความเข้มนิ่งนัก ที่โคนต้น
 ปาริฉัตรในคาวตึงสพิภพ ซึ่งมีภพ(คือวิมาน)
 ส่องแสงสว่างอย่างยิ่งคจดวงอาทิตย์, พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าที่บึงกร ผู้พระวิสุทฺธิเทพ
 ทรงรูแจ้งโลกทั้งปวง ประเสริฐกว่าเหล่า
 เทวดา ไตตรงแสดงพระอภิธรรม ๑ คัมภีร์
 อันกระทำความตรัสรู้ให้แจ่มแจ้ง อันเป็น
 ธรรมยอดเยี่ยม มีความลุ่มลึกละเอียดยิ่ง
 ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง โดยมี
 พระสุเมธาเทวี พระชนนีของพระองค์ผู้ทรง
 ก่อให้เกิดปีติแก่หมู่เทวดาทั้งมวลเป็นประมุข
 ไตตรงยังเทวดาแก่หมื่นโกฏฐิให้ดมอมตธรรม
 อีกครั้ง. นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓. เพราะ
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

^๑ แทนหินมีสีจุกผ้ากัมพลเหลือง เป็นที่สถิต
 ของพระอินทร์.

บุรินทร์ - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัก - ลักษมณ หิรัญนุรณะ
 ขอน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์

๘. "ปจมาภิสมเย พุทฺโธ
โกฏิสฺตมโพธิ
ทุติยาภิสมเย นาโถ
นวุติโกฏิมโพธิ.
๘. "ในปฐมอภิสมัย (คือการตรัสรู้
ครั้งยิ่งใหญ่ครั้งแรก) พระพุทธเจ้า
ที่บังกร ไตฺทรงย้งเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย มีประมาณร้อยโกฏิให้ตรัสรู้
ในอภิสมัยครั้งที่ ๒ สมเด็จพระบรม-
โลกนาถ ไตฺทรงย้งเทวดาและมนุษย์
มีประมาณเกาสิบโกฏิให้ตรัสรู้.
๘. ยทา จ เทวภวณฺหิ
พุทฺโธ ธมฺมมเทสยิ
นวุติโกฏิสฺสหฺสฺสานํ
ตติยาภิสมโย อหุ"ติ.
๘. เมื่อครั้งพระพุทธเจ้า ไตฺทรงแสดง
ธรรม(โปรดพระพุทธมารดา) ในภพ
เทวดา อภิสมัยครั้งที่ ๓ ไตฺมีแล้ว
แก่เทวดาและมนุษย์ เกาหมื่นโกฏิ."
- ที่ปงฺกรสฺส ปน ภควโต ตโย
สาวกสนฺนิปาตา อเหตุ. ตตฺถ
สุนฺนทาราเม โภกฺกิสฺสทสฺสหฺสฺสานํ ปจโม
สนฺนิปาโต อโหสิ. เตน วุตฺตํ :
- อนึ่ง สาวกสนฺนิปาตของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าที่บังกร ไตฺมี ๓ ครั้ง. ใน ๓ ครั้งนั้น
สนฺนิปาตครั้งแรกของเทวดาและมนุษย์ประ-
มาณแสนโกฏิ ไตฺมีแล้วที่พระสุนฺนทาราม.
คั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า :

มูรินทร์ - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัก - ลักษมณ ทิรัญบุรณะ
ขอน้อมเกล้าฯ ถวาย เป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์

๑๐. "สนุนิปาตา ตโย อาลี
 ที่ปังกรสุส สตุถโน
 โภกิสตสทสสานัน
 ปจโม อาลี สมากโม"ติ.

อถาปเรน สมเขน ทสพโล จตุหิ
 ภิกขุสทสทสเสหิ ปรีวโต ความนิคมนคร-
 ปฏิปาฎิยา มหาชนานุกคหัง กโรนุโต
 จาริกัง จรมาโน อนุกกเมน เอกสมิ
 ปเทเส มหาชนกตสกกการัง สพพโลก-
 วิสสุตัง อมนุสสปริกคหิตัง อติภยานัง
 โอลมพามพุชรปริจุมพิตกุกัง วิวิธสุรภิ-
 ตรุกสุมวาลิตกุกัง นานามิคคณวิจริตกุกัง
 นารทกุกัง นาม ปรมรมณียัง ปพพตัง
 สมปาปุณิ. โส กิร ปพพโต นารเทน
 นาม ยกเขน ปริกคหิตโต อโหสิ.
 ตตุถ ปน ตสส ยกขสส อนุสวัจจเร
 มหาชโน มนุสสพลี อุปสัหริตี?

๑๐. "สาวกสันนิบาต(การประชุมพระสาวก)
 แห่งพระบรมศาสดาที่ปังกร ได้มีมา
 ๓ ครั้ง การประชุมแห่งภิกษุแสนโกฏิ
 เป็นการประชุมครั้งแรก."

ครั้นสมัยต่อมา สมเด็จพระทศพลทรงมี
 ภิกษุสี่แสนแควดล้อม ทรงทำการอนุเคราะห์
 มหาชนโดยลำดับคาม นิคม และนคร เสด็จ
 จาริกไปถึงภูเขาคือ นารทกุกัง ซึ่งมียอด
 จุมพิตเมฆที่คล้อยต่ำลง มียอดคอบอวลด้วย
 ดอกไม้มากลิ่นหอมต่างชนิด เป็นยอดเขาที่มี
 หมูเนื่อนานาชนิดเที่ยวไปมาน่ารื่นรมย์ใจยิ่ง
 มีมหาชนทำการสักการบูชา ปราภูกุชื่อเสียง
 ในโลกทั้งปวง แต่มีมนุษย์ครอบครอง
 จึงเป็นภูเขาน่ากลัวยิ่งนัก (อยู่)ในพื้นที่
 แห่งหนึ่งโดยลำดับ. ได้ยินว่า ภูเขาลูกนั้น
 ถูกยักษ์ชื่อนารทะครอบครองเอาไว้. อนึ่ง
 มหาชน พวกนั้นรวบรวมเครื่องพลีกรรมด้วย
 มนุษย์ ไปให้แก่มนุษย์นั้นที่ภูเขานั้นทุกปี.

๑๐. โป. อมนุสสพลี อุปหริตี.

บุรินทร์ - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัก - ลักษมณ หิริญบุรณะ
 ขอน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์

อด ที่ปังกรโร กิร ภควา ตสฺส
 มหาชนสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตี ทิสฺวา ตโต
 ภิกฺขุสํหํ จาตุทฺทิสํ เปเสตฺวา อหฺตึโย
 อสทาโย มหากรุณาพลวสงฺกตทโย
 ตณฺจ ยกฺขํ วิเนตุํ ตํ นารทปพฺพตํ
 อภิรุหิ. อด โส มนุสฺสภฺกโย
 สกฺขิตนฺิรเปกฺโข ปรวรทกฺโข ยกฺโข
 มกฺขํ อสฺหมานโน โภชปเรตมานโส
 ทศพลํ ภิสฺวาเปตฺวา ปลาเปตฺกาโม ตํ
 ปพฺพตํ จาเลสิ. โส กิร ปพฺพโต เตน
 จาลิยมาโน ภควโต อานูภาเว
 ตสฺสเสว มตฺถเก ปตฺมานโน วีย อโหสิ.

ต่อมา ทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ที่ปังกร ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของมหาชนนั้น
 จึงทรงส่งภิกษุสงฆ์ไปยังทิศทั้ง ๔ จากที่นั้น
 พระองค์ไม่ทรงมีบุคคลที่ ๒ (เพื่อน) ไม่
 ทรงมีพระสหาย มีพระหฤทัยถึงพร้อมแล้ว
 ด้วยกำลังพระมหากรุณา จึงเสด็จขึ้นสู่
 นารทบรรพตนั้น เพื่อทรงสั่งสอนยักษ์คนนั้น.
 ครั้งนั้น ยักษ์คนนั้นซึ่งมีมนุษย์เป็นภักษา ไม่
 คำนึงถึงประโยชน์ตน ชำนาญแต่การฆ่าคน
 อื่น ออกทนการลบทูลู่ไม่ได้ มีใจอันความ-
 โกรธครอบงำ ต้องการจะขู่สมเด็จพะ
 ทศพล^๑ ให้กลัวหนีไปเสีย จึงบันดาลให้
 ภูเขาลูกนั้นสั่นสะเทือนแล้ว. ไฉนว่าเมื่อ
 ภูเขาลูกนั้นถูกยักษ์คนนั้นทำให้สั่นสะเทือนอยู่
 แต่ด้วยอำนาจของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไฉน
 เป็นประหนึ่ง (ภูเขาลูกนั้น) จะตกลงบน
 กระหม่อมของยักษ์คนนั้นนั่นเอง.

^๑ ทศพล คือ ผู้มีกำลัง (พระญาณ) ๑๐.

มูรินทร์ - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัก - ลักษมณ หิริญบุรณะ
 ขอน้อยเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์

คโต โส ภูโต "หนุท นํ อคฺคินา
 ณาเปสฺสามี"ติ มหนฺตํ อติภีมทสฺสนํ
 อคฺคิกฺขนุชฺ นินฺพทฺเตสิ. โส อคฺคิกฺขนุชฺ
 ปฏิวาเต ชิตฺโต วิย อตฺตโนว ทุกฺขํ
 ชเนสิ, น ปน ภควโต จิวเร
 อํสุมตฺตมฺปิ ททฺฒํ สมตฺโต อโหสิ. ยกฺโข
 ปน "สมฺโณ ททฺโณ, น ททฺโณ"ติ
 โอลเณโต ทสฺพลํ สรทสมยวิมลกร-
 นิกโร สพฺพชนรติกรํ รชนิกรมิว
 สิตลชลตลคตกมลกณฺณิกาย นิสินฺนํ วิย
 ภควนฺตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ "อโห อัย
 สมฺโณ มหานุภาโว, ยํ ยํ อิมสฺสํ
 อนตฺถํ กโรมิ, โส โส มมุปริเยว
 ปตฺติ, อิมํ ปน สมณํ มุญฺจิตฺวา อณฺเฑ
 เม ปฏิสฺรณํ ปราชนํ นตฺถิ, ปจฺวิยํ
 อุกฺขลิตา ปจฺวิเยว นิสฺสาย อญฺฺจหนฺติ,
 หนฺทาหํ อิมํเยว สมณํ สรณํ
 คมิสฺสามี"ติ.

แต่นั้น ยักษณ์นั้นกลัวแล้วคิดว่า "เอา
 เกิด เราจะเอาไฟเผาผลาญพระสมณะนั้น"
 จึงบันดาลไฟกองใหญ่อันแลดูน่ากลัวยิ่งนักให้
 เกิดขึ้น. ไฟกองนั้นจุดตั้งถูกโยนทิ้งไป
 ทวนลม ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง, แต่ไม่
 สามารถที่จะเผาไหม้แม่เพียงปลายเส้นตาย
 ในจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้. ส่วน
 ยักษณ์คอยดูอยู่ว่า "พระสมณะถูกไฟเผาไหม้,
 (หรือ) ไม่ถูกไฟเผาไหม้" ก็แลเห็น
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สมเด็จพระทศพล^๑
 จุดตั้งประทับนั่งบนผ้ากบัว ซึ่งอยู่เหนือพื้นน้ำ
 อันเย็น เปรียบปานดวงรัชนีกร (พระจันทร์)
 ทอแสง กระทบความแจ่มกระจ่างในฤดูแล้ง
 อันทำความยินดีแก่ชนทั้งปวง จึงคิดว่า "โอ
 พระสมณะนี้ มีอำนาจมาก, เราทำความ
 พินาศใด ๆ แก่พระสมณะนี้ ความพินาศนั้น ๆ
 กลับมาตกต้องเบื่องบนเราเสียเอง, ก็เรา
 ละทิ้งพระสมณะนี้เสียแล้ว ก็จักไม่มีที่พึ่ง

^๑ ทศพล คือผู้มีกำลัง (พระญาณ) ๑๐.

นรินทร - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัก - ลักษมณ ทิรัญบุรณะ
 ขอน้อย เกล้า ถวาย เป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์

พำนักอื่น, ชนทั้งหลายพลาดลงบนแผ่นดิน
แล้ว ก็ยอมลุกขึ้นได้โดยอาศัยแผ่นดินนั่นเอง,
เอาเถิด เราจักถึงพระสมณะนี้แหละเป็น
สรณะ (ที่พึ่ง)."

อเถว ปน โส จินฺตเตตฺวา ภควโต
จกฺกาตฺตเลสุ ปาเทสุ สีรสา
นิปตฺติว "อจฺจโย มํ ภนฺเต
อจฺจมา" ติ วตฺวา ภควนฺตํ สรณฺมคมาสี.
อถสฺส ภควา อณฺุพฺพิกถํ กเถสี. โส
เทศนาปริโยसानเน ทสฺหิ ยกฺขสฺสเสหิ
สทฺธิ โสตาปตฺติผล ปตฺติภูสฺหิ.

ก็กระนั้นยักษณ์ก็คิดอย่างนี้แล้วหมอบศีรษะ
ลงแทบพระบาทยุคลของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ซึ่งมีฝ่าพระบาทอันประดับด้วยรูปจักร แล้ว
กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษ
ล่วงเกินข้าพระองค์ได้ล่วงเกินไปแล้ว" ดังนี้
เป็นอาทิแล้ว ได้ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็น
สรณะ. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส
อนุบุพพิกถาแก่ยักษณ์. ในเวลาจบเทศนา
ยักษณ์ ดำรงอยู่ในพระโสตปาตติผล พร้อม
กับยักษณ์หมื่นหนึ่ง.

ตสฺมี กิร ทิวเส สกลสมฺพุทฺธิปตฺลวาสิโน
มนุสฺสา ตสฺส พลิกฺมมตฺถํ เอเกกคามโต

ได้ยินว่าในวันนั้น มนุษย์ชาวภาคพื้นชมพูทวีป
ทั้งสิ้น นำเอาบุรุษมาที่บ้านละคน จาก

^๑ อนุบุพพิกถา คือ เทศนาที่แสดงไปโดย
ลำดับ มีทานกถา กล่าวถึงทานเป็นต้น.

บุรินทร์ - ศศิธร - นริศรา - ฤทัยภัก - ลักษมณ ทิรัญบุรณะ

ขอน้อมเกล้าฯ ถวาย เป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์